

ΧΡΟΝΙΑ 2

ΑΡΙΘ. 14

# ΙΔΕΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ  
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ : Πολιτικά Ιδανικά.  
ΓΙΑΝΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΗ : Ὁ ρόλος τῶν δια-  
νουμένων στή σύγχρονη κοινωνία.  
(Συνέχεια).

ΣΤΕΛΙΟΥ ΞΕΦΛΟΥΔΑ : Σημειώσεις.

ΘΑΝΑΣΗ ΠΕΤΣΑΛΗ : Ροδώπις ἡ ἑταίρα.

ΠΑΝΑΓΗ ΔΕΚΑΤΣΑ : Τίποτε νεώτερον ἀπὸ  
τὴν ποίηση ;

ΝΤΙΜΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ : Ὁ κύκλος  
τῶν στοχασμῶν. (Συνέχεια).

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ τῶν κ. κ. Γ. Θ., Θ. Εὐδη. Μ.  
Χανούσση.—ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΘΕΜΑΤΑ τοῦ  
κ. Ντίμ. Ἄποστ.—ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑ-  
ΤΑ τοῦ κ. Α. Α. Παπανδρέου. — ΔΕΛΤΙΟ  
ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ.

ΦΛΕΒΑΡΗΣ 1934

ΤΙΜΗ ΔΡ. 10

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΥΠΟΣ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ - ΑΘΗΝΑΙ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ 14-ΑΘΗΝΑΙ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

<b>Άνωσά Γ.</b> (Fanus).— <i>Απόκρυφος επιστήμη και ψυχισμός.</i> Μετάφρασις Ν. Κουντουριώτου.	Δρ. 35.—
<b>Άρβανίτη Άρ.</b> — <i>Η κρίσις του Σοσιαλισμού και Κομμουνισμού</i>	» 15.—
<b>Άριστοτέλους.</b> — <i>Πολιτικῶν τό Γ</i> (Πολίτης, Πολιτεία, Πολίτευμα). Μετάφρασις Ν. Φαρανιάτου.	» 20.—
<b>Βάσιου Ν.</b> — <i>Ο Ύμνος και τὰ δυνεῖρα.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Κουντουριώτου.	» 40.—
<b>Βίλσερ Λ.</b> — <i>Ο πρωτόγονος ἄνθρωπος.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Α. Δαλεζίου.	» 30.—
<b>Βουόντ Βέιλχ.</b> — <i>Σύστημα φιλοσοφίας.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Α. Δαλεζίου. Τόμοι 2.	» 175.—
<b>Βουόντ Βέιλχ.</b> — <i>Ύπνωτισμός και ὑποβολή.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Πολυμέρη	» 15.—
<b>Βραῦλα Άρμένη Η.</b> — <i>Περὶ ἐνότητος τῶν Δογμῶν Στοιχείων.</i>	» 10.—
<b>Βραῦλα Άρμένη Η.</b> — <i>Περὶ Πρώτων Ἰδεῶν και Ἀρχῶν Δοκίμιον.</i>	» 30.—
<b>Βραῦλα Άρμένη Η.</b> — <i>Στοιχεῖα θεωρητικῆς και πρακτικῆς φιλοσοφίας.</i>	» 30.—
<b>Γκόρτερ Ερ.</b> — <i>Ο Ἱστορικὸς Ὑλισμός.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Λαῖδη	» 20.—
<b>Γκιγιά Μ.</b> — <i>Στοιχεῖα ἐλευθέρας Ἠθικῆς.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Κουντουριώτη	» 40.—
<b>Γυῖλου Γ. Γ.</b> — <i>Ἡ Δογικὴ.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Παν. Γρασιάτου.	» 35.—
<b>Έκκερμαν Τ. Ρ.</b> — <i>Συνομιλίαι Έκκερμαν μετὸν Γκαίτε.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Καζανιζάκη	» 30.—
<b>Έρερσον.</b> <i>Δόγια τοῦ κόσμου.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Θ. Χ. Φλωρά.	» 30.—
<b>Ένγκελς Η. Ρ.</b> — <i>Δουδοβίτικος Φότερμαχ, και τὸ τέλος τῆς Κλασσικῆς Γερμανικῆς Φιλοσοφίας.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Κ. Ζαχιριάδου.	» 30.—
<b>Ένγκελς Η. Ρ.</b> — <i>Οδοιπορικὸς και Ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμός.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Σ. Φημίου.	» 15.—
<b>Ζερβου Ε.</b> — <i>Ἱστορία τῆς Ἰδέας.</i>	» 35.—
<b>Ζιέζεν Τ.</b> — <i>Έγκέφαλος και Ψυχὴ.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Α. Δαλεζίου.	» 25.—

ΕΥΚΟΛΙΑΙ ΠΑΡΩΜΗΣ ΔΙΑ ΜΗΝΙΑΙΩΝ ΔΟΣΕΩΝ  
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΙΜΣΚΑΤΑΛΟΓΟΝ ΔΩΡΕΑΝ

ΧΡΟΝΙΑ Β' ΤΟΜΟΣ ΙΙΙ ΦΛΕΒΑΡΗΣ 1934 ΑΡΙΘ. 14

Ι Δ Ε Α

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ- ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ

ΙΔΡΥΤΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΧΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:  
ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ  
ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ  
ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ:  
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΙΔΕΑ»  
ΕΚΔΟΤΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ  
ΣΤΑΔΙΟΥ 14 - ΑΘΗΝΑΙ  
ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ: Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΝ - ΑΘΗΝΑΣ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ: ΚΑΘΕ ΟΜΟ΄ΔΕΑΤΗΣ Σ'ΟΠΟΙ-  
ΩΔΗΠΟΤΕ ΚΛΑΔΟ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ Η ΤΗΣ  
ΤΕΧΝΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟ΄ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΗΣ ΔΗ-  
ΜΟΤΙΚΗΣ.

ΤΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡ. 10.—

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ: ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ  
ΓΙΑ ΕΝΑ ΧΡΟΝΟ ΔΡ. 120.— Λ. Α. 0.12.0  
ΓΙΑ ΕΞΗ ΜΗΝΕΣ ΔΡ. 70.—

ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΔΕΝ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΑΙ.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΘΕΟΤΟΚΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΙΔΑΝΙΚΑ

Τὸν τελευταῖο καιρὸ σημειώθηκε, σὲ ὀρισμένους πολιτικούς, δημοσιογραφικούς, ἴσως καὶ στρατιωτικούς κύκλους τῆς Ἀθήνας, μιὰ κίνηση ποῦ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι πολὺ σημαντικὴ αὐτῆ καθεαυτῆ, ἀλλὰ ἀξίζει ὥστόσο νὰ ἐξεταστῆ με προσοχὴ ὡς σύμπτωμα μιᾶς γενικώτερης κατάστασης τῶν πνευμάτων. Ἡ κίνηση αὐτῆ, ποῦ ἐκδηλώθηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τὶς στήλες τῆς ἐφημερίδας *Ἔσθια*, ἔθεσε ὡς κυριώτερο αἴτημά της τὴν κατάργηση τῶν παλιῶν παρατάξεων τοῦ βενιζελισμοῦ καὶ τοῦ ἀντιβενιζελισμοῦ καὶ τὴ δημιουργία μιᾶς «Τρίτης Κατάστασης» με σκοπὸ τὸ ριζικὸ ἐξαγνισμὸ τοῦ Κράτους καὶ τῆς κοινωνίας. Ἡ σχετικὴ ἀρθρογραφία τῶν εἰσηγητῶν τοῦ νέου προγράμματος εἶναι ποτισμένη ἀπὸ κάποιο φασιστικὸ ὕφος ἀρκετὰ καθαρὸ, κυρίως τῆς γερμανικῆς σχολῆς (ἢ γερμανικὴ νοοτροπία ξαναγίνεται δυστυχῶς τῆς μόδας στὸν τόπο μας καὶ φαίνεται πὼς ὑπάρχει

ή τάση να ξαναγίνουνε τής μόδας κ' οί γερμανικές μέθοδες για τή διακυβέρνηση τών λαών). Αναφέρθηκαν και μερικά όνόματα τών άρχηγών τής νέας κίνησης. Δέν υπάρχει λόγος να τά συγκρατήσουμε άφοϋ κανείς άπ' αυτούς δέν έχει όρεξη να άναλάβει φανερά τς εϋθύνες τής άρχηγίας του, μά ίσως-ίσως δλοιοσοι ονομάστηκαν βιάστηκαν να διαψεύσουν προκαταβολικά τή συμμετοχή τους στο μελλοντικό πραξικόπημα.

Ή πρώτη παρατήρηση πού θά κάνει ο καθένας είναι ότι και ή κίνηση αυτή, όπως και πολλές άνάλογες έκδηλώσεις τής πνευματικής και τής πολιτικής μας ζωής, φανερώνει πώς τά παλιά πολιτικά μας συγκροτήματα—ή πολιτική κρούστα τής ελληνικής κοινωνίας—έχασαν τήν έπαφή με τς ζωντανές πραγματικότητες του τόπου. Οί παρελθοντολογικές διενέξεις τους δέ συγκινούνε πιά τήν κοινή γνώμη, αλλά τουναντίο πολύ συχνά τήν κάνουν να δυσανασχετεί και να άναζητεί με νευρικότητα καινούργια συνθήματα, πού να έκφράζουν τς σύγχρονες ανάγκες, πού να θέτουν τά σύγχρονα προβλήματα. Ο βενιζελισμός κι' ο άντιβενιζελισμός έκλεισαν τόν κύκλο τους. Τελείωσε ή έποχή τους. Ο πρώτος κυριάρχησε δημιουργικά μιá ελληνική είκοσιπενταετία, έκανε ιστορία. Ο δεύτερος, όπως φανερώνει κ' ή δράση του κ' ή όνομασία πού διάλεξε μοναχός του, περιορίστηκε στο στείρο και άδοξο ρόλο του άρνητή. Ο πρώτος υπήρξε μιá έκρηξη ζωντάνιας, με δλες τς όμορφιές και τς άσκήμιες τής ζωής. Ο δεύτερος, μιá ομαδική έκδήλωση του πνεύματος τής άρνησης, με δλην τήν άσκήμια τής μοχηρίας, του φθόνου και τής άνικανότητας και δίχως καμμιάν όμορφιά. Δέν υπάρχει σήμερα καμμιά άμφιβολία πώς ή ζωή εκ τών όστέρων θά δικαιώσει τόν πρώτο, παρ'όλα τά άδικήματά του. Μά τώρα πιά κ' οί δυό αυτές παρατάξεις, πού διχάσανε τό έθνος, ξεπεράστηκαν όριστικά. Οί άγώνες τους δέν ανταποκρίνονται σε ζωντανά ζητήματα, αλλά σε έπιβιώσεις ζητημάτων του παρελθόντος. Τά μιση τους δέν τά αισθάνεται ή νιότη. Ή νοοτροπία τους, πού διαμορφώθηκε πριν τά 1922, δέν είναι κατάλληλη για να συλλάβει τόν παλμό και τς τάσεις τής έποχής. Κ' ή κόπωση κ' ή φαυλοκρατία, πού χαρακτηρίζουν σήμερα τά δυό μεγάλα κόμματά μας, όφείλονται στο γεγονός ότι και τά δυό έπαυσαν από καιρό να άνανεώνονται, να άντλοϋν νέες, φρέσκες όρμές από τό έθνος, πού άπομακρύνθη-

κε άπ' αυτά και προχωρεί μοναχό του όρμέμφυτα, μες στην όμίχλη, χωρίς πυξίδα, προς άγνωστα πεπρωμένα.

Μιά νέα πολιτική κίνηση, πού θά είχε σκοπό να έλευθερώσει τόν τόπο από τά ξεπερασμένα πολιτικά συγκροτήματα και από τούς άγονους άνταγωνισμούς του παρελθόντος, θά έπρεπε κατ' άρχήν να γίνει δεκτή με εϋμένεια, αλλά υπό ένα βασικό όρο: να είναι πραγματικά νέα, να πηγάζει από τς νέες άνάγκες του ελληνικού συνόλου, να έκφράζει τς νέες συνθηκές τής ζωής μας, να προσφέρει λύσεις για τά σημερινά προβλήματα μας, πού δλοιο τά έχουμε συνειδητοποιήσει έξόν από τούς ανθρώπους πού μάς αντιπροσωπεϋουν στη Βουλή. Δυστυχώς όμως γι' αυτήν, ή νέα κίνηση, όπως κι' δλες οί άλλες κινήσεις πού διεκδίκησαν ως σήμερα τόν τίτλο τής «Τρίτης Κατάστασης», έδειξε από τήν πρώτη στιγμή πώς είναι, στη νοοτροπία της και στις προθέσεις της, έξίσου παλιά όσο κ' οί άλλες «καταστάσεις» μας. Φανερώθηκε σα μιá άπεγνωσμένη προσπάθεια για να διατηρηθοϋνε στη ζωή τά σύμβολα και τά ήθη τής προπολεμικής Έλλάδας, συνταιριασμένη μ' έναν άπόλυτο συντηρητισμό στην περιοχή τών κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων. Γνωρίζουμε καλά τς έντιμες προθέσεις και τόν πατριωτισμό τών εισηγητών της, αλλά, μ' αυτό τό δρόμο πού πήραν, δέ νομίζουμε πώς μπορούνε να κάνουνε καλά. Μιά τέτοια κίνηση δέν είναι ίκανή να δημιουργήσει ένα νέο ένθουσιασμό στην Έλλάδα. Κι' αν κατόρθωνε ποτέ να επικρατήσει, με ανθρώπους πιο καπάτσους και με βίαια μέσα, πιστεύουμε πώς, όχι μόνο δέ θά βοηθοϋσε καθόλου τήν πνευματική, κοινωνική και πολιτική πρόοδο του τόπου, αλλά και θά μάς έριχνε πολύ πίσω. Ξέρουμε τί μεγάλες παρακαταθήκες μεσαιωνικού πνεύματος κρύβονται μες στην κοινωνία μας κ' έχουμε σοβαρούς λόγους να φοβόμαστε πώς ένα ελληνικό φασιστικό καθεστώς θά έκλινε μοιραία προς τό πνεϋμα αυτό, όπως συνέβηκε άλλοτε με τς μοναρχικές άπόπειρες τών Γλυξούργων και με τόν πρωτόγονο φασισμό του στρατηγού Παγκάλου. Και καμμιά σύγχρονη φωνή δέ θά μπορούσε πιά να άκουστεί. Φανταστείτε τί έχει να γίνει αν άρχίσουνε ποτέ να καίνε βιβλία στις πλατείες τής Αθήνας, στο όνομα τής Θρησκείας, τής Οικογένειας και τής Ήθικης!

Για μάς τά μεγάλα προβλήματα του τόπου είναι σήμερα κυριώτατα κοινωνικά, και δέ θά λυθοϋνε βέβαια με τό να άπα-

γορευτεί ή δημόσια συζήτηση άπάνω σ' αυτά. Ούτε θά λείψει ό κομμουνισμός άν σταλοϋνε οι πιό ζωηροί κομμουνιστές στά ξερονήσια του Αιγαίου. Ούτε θά άναστηλωθεί ή τόσο ξεπεσμένη ή ήθική ζωή τής ελληνικής κοινωνίας με στρατιωτικές διαταγές και με έπικίνδυνες άναβιώσεις του θρησκευτικού φανατισμού. Ούτε μπορεί νά συγχρονιστεί και νά έκπληρώσει τόν προορισμό του ένα ευρωπαϊκό Κράτος του Είκοστοϋ Αιώνα, με άποτυχημένες παλαιοελλαδίτικες παραδόσεις συγχωνευμένες με πρωσικό μιλιταρισμό. Τό είπαμε πολλές φορές πώς δέν πιστεύουμε στίς θαυματουργικές και καταστροφικές λύσεις και στούς θεωρητικούς φανατισμούς, πού θυσιάζουν τήν πραγματικότητα για χάρη ενός δόγματος, για τοϋτο άλλωστε δέν είμαστε κομμουνιστές. Πιστεύουμε όμως στήν άνάγκη μιås νέας κοιωνικής οργάνωσης, πού νά στηρίζεται σέ μιá πιό λογική ρύθμιση τής λειτουργίας τών οικονομικών δυνάμεων και νά έξασφαλίζει τήν όλική Ισότητα τών ανθρώπων, τήν κοινωνική δικαιοσύνη. Μονάχα πρós αύτήν τήν κατεύθυνση είναι νοητή μιá νέα πολιτική κίνηση, πρós τήν ολοκλήρωση τής Δημοκρατίας, πού ύπάρχει σήμερα σá μιá νομική φόρμουλα χωρίς περιεχόμενο. Μονάχα μιá τέτοια κίνηση, πλατιά φιλελεύθερη και βαθιά ριζοσπαστική, συντονισμένη με τούς ρυθμούς του Αιώνα, θά είχε τήν έλπίδα νά συγκεντρώσει τά πιό ζωντανά στοιχεία τής γενεάς μας και νά γεννήσει δημιουργικούς ένθουσιασμούς, συνδύζοντας τό τόσο προσφιλές στο έθνος μας Ιδανικό τής έλευθερίας με τήν έπιτακτική άξίωση τής έποχής για Ισότητα και δικαιοσύνη. Έμείς τουλάχιστο δέ βλέπουμε άλλο δρόμο. "Η μάλλον βλέπουμε, έξω άπ' αύτόν τό δρόμο, μελλοντικούς έμφυλίους πολέμους, πού θά είναι άσφαλώς πολύ χειρότεροι από κείνους πού γνώρισαν οι πατέρες μας.

Η έπιστροφή έξάλλου στά ήθη και στή νοοτροπία τής προπολεμικής Έλλάδας είναι καθαρή ούτοπία. Τά ποτάμια δέ γυρνοϋνε πίσω. Τά ήθη μας βγήκαν οριστικά από τις παλιές φόρμες τής ελληνικής ζωής, όπως βγήκε άπ' αυτές κ' ή συναισθηματική κ' ή διανοητική ζωή μας. Τό χρέος μας είναι, μές στή σημεριή ήθική άναρχία, νά προσπαθήσουμε νά διαμορφώσουμε μιá νέα κλίμακα ήθικών αξιών, πού θά είναι άναγκαστικά διαφορετική από κείνην πού ήξεραν οι παλαιότερες γενεές. Και μιá τέτοια προσπάθεια προϋποθέτει τήν προηγούμενη άπαλλαγή από όλες τις προκαταλήψεις και τις στενοκεφαλίες

του παρελθόντος και του παρόντος (που παρουσιάζονται τις περισσότερες φορές με τή γλυκιά όνομασία τής παράδοσης), τήν άληθινή πνευματική έλευθερία, πού διακηρύξαμε πάντα έναντίον τών προλήψεων του μαρξισμού όσο και του έθνικισμού. Η θρησκεία, ό θεσμός τής οικογένειας (σύμβολα τών φασιστικών κηρυγμάτων), άν θέλουν νά ζήσουν, θά πρέπει νά έξελιχτούν, νά προσαρμοστοϋν στίς νέες πραγματικότητες, αντί νά έμφανίζονται, όπως γίνεται σήμερα, σαν άλύγιστα και μυιάγχιτα ταμπού και όργανα τής άπόλυτης συντήρησης. Είδικα για τό ζήτημα τής θρησκείας, νομίζουμε ότι κανείς ζωντανός άνθρωπος, στή φιλελεύθερη Έλλάδα, δέν έχει άληθινή δρεξη για πολιτικούς άγώνες γύρω από θρησκευτικές πεποιθήσεις. "Όπως είπαμε κι' άλλοϋ, τό καλύτερο πού έχουμε νά κάνουμε είναι νά παραδεχτοϋμε όλοι πώς ή θρησκεία είναι μιá άτομική ύπόθεση του καθενός, ένα ζήτημα πού λύνει ό καθένας μοναχός του με τή συνείδησή του. Η μόνη ήθική διαρύθμιση του ζητήματος αύτου είναι ή πλήρεια έλευθερία τής συνείδησης. Κι' όταν ή θρησκεία δέν έπεμβαίνει έπιτακτικά στίς συνειδήσεις τών άτόμων κανείς δέ θά τήν πειράξει. Κακή ύπηρεσία τής προσφέρουν, όπωσδήποτε, όσοι θέλουν νά τήν άνακατώσουν σέ κοινωνικές και πολιτικές περιπέτειες.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

## Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ\*

Από την ανάλυση, όπου υποβάλαμε τις ψυχολογικές αντιδράσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος μπροστά στην περίπτωση των ήθικολόγων διανοουμένων, βγαίνει το συμπέρασμα ότι οι αντιδράσεις αυτές είναι κατά κανόνα αρνητικές. Οι διάφοροι αντιπροσωπευτικοί κοινωνικοί τύποι δυσανασχετούν, ή καθέννας για ιδιαίτερους λόγους και σε διάφορο βαθμό, για το λειτουργήμα, που άσκούν οι διανοούμενοι αυτοί. Είπαμε κιόλας, πριν κάνουμε την ανάλυση εκείνη, ότι η συναίσθηση, που οι τελευταίοι έχουν για την ιδιορρυθμία τους, δεν μπορεί παρά να δυναμώνει—και μάλιστα αντίθετικά με το περιβάλλον—ούτερα από τις τόσες και τόσες αντιστάσεις, που συναντούν. Τώρα βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα κρίσιμο έρωτημα: ως ποιό βαθμό επιτρέπεται στους διανοουμένους να έπηρεαστούν απ' αυτές; Πρέπει ν' αδιαφορήσουν ή ν' άφεθούν στη λογική της δικής τους αντίδρασης, που θά, τους έφερνε σε μιá απόλυτη μισανθρωπία και σ' ένα άμετάκλητο αναδίπλωμα στον έαυτό τους; Η άπάντησή δεν είναι δύσκολη. Βγαίνει σχεδόν αυτόματα από την ίδια την ιδιοσυγκρασία τους. "Όπως είδαμε κιόλας, ό,τι χαρακτηρίζει βασικά τον ήθικολόγο στοχαστή είναι ή προσήλωση του σε όρισμένες άναλλοιώτες και οίκουμενικές πραγματικότητες. Οι πραγματικότητες αυτές, πνευματικές και ήθικές, άποτελούν την ούσία του αιώνιου ανθρώπου κι' είναι άπροσμέτρητες με όποιαδήποτε κοινωνική σχετικότητα. Άλλά ό ψυχικός αυτός προσανατολισμός (τροπισμός, θά λέγαμε) του διανοουμένου δέ σημαίνει τίποτε άλλο παρά ότι ή διαγωγή του δεν μπορεί νά

\* Στο πρώτο μέρος αυτής της μελέτης έμεινε άδιεφθωτο ένα σημαντικό τυπογραφικό λάθος σελ. 7, στίχοι 18, τυπωθήκε «φωάζου» αντί «φαναζού».—Ζήτηση, στον στίχο 8 της ίδιας σελίδας προστέθηκε ένα «μήν», που περιττεύει.

διαμορφώνεται κυρίαρχα από το συμπτωματικό κοινωνικό του περιβάλλον, που μόνο σαν άφορμή και ύλικό στη δράση του προσφέρεται. Τις βασικές έμπνεύσεις του θά τις άντλεί άπαρέγκλιτα από τις άκατάλυτες εκείνες πραγματικότητες. Βέβαιος ότι είναι ό μοναδικός συνειδητός και στρατευόμενος φορέας τους μέσα στους κόλπους της κοινωνίας, δεν θά έπιτρέψει στον έαυτό του νά έμποδιστεί από καμμιá προσωπική πίκρα για νά έκπληρώσει τό καθήκον, που του ύπαγορεύει ή ύπέρτατη ιδιότητα κι' άποστολή του. Τό καθήκον αυτό δεν είναι άλλο από τον άδιάλλαχτο άγώνα για την άναγνώριση και την έπιβολή τους. Στο όνομα τους θά παρακολουθεί άγρυπνα την κοινωνική πραγματικότητα, θά την έλέγχει, θά την καυτηριάζει, αν είναι άνάγκη, μ' όλη του τη δύναμη και θ' αξιώνει την άλλαγή και τη συμμόρφωση της με τις άκαταμάχητες έπιταγές τους. Σ' ένα τόσο μεγάλο άγώνα, τον ιερώτερο, που μπορεί νά έπιχειρήσει ένας άνθρωπος, δεν είναι εύκολο νά προχαράξει κανείς όρια άποτελεσματικότητας. Έξαρτάται από τη ζωτικότητα του διανοουμένου νά τον κάνει όσο μπορεί έντονώτερο και γονιμώτερο. Υπάρχει άναμφισβήτητα μιá ζηλευτή αίσθητική και λογική άρτιότητα στην έξάντληση και την έπικράτηση ενός τέτοιου άγώνα, που έξυπακούει τό πέρασμα από τη συστηματική και άφοβη διαφώτιση στην πιστή κι' ολοκληρωμένη έφαρμογή. "Όστόσο τό πέρασμα αυτό παρουσιάζει άρκετές δυσκολίες, που πρέπει νά τις ζητήσουμε λιγώτερο στα πράγματα παρά στην ψυχοσύνθεση του διανοουμένου. Βέβαια, ό διανοούμενος έχει νά παλαίψει με τη δυσπιστία, που έμπνέει γενικά ό «θεωρητικός», ό άνθρωπος των βιβλίων (αυτών που διαβάζει ή που γράφει). "Ο κοινός νοός, ένισχυμένος άλλως τε από τους τρανταχτούς άφορισμούς των ίδιων των πνευματικών ανθρώπων (τόσο λίγοι άπ' αυτούς ζαίρουν ν' άντέχουν στον πειρασμό του σκανδάλου!), έχει σχηματίσει την έντύπωση πώς όσοι είναι προικισμένοι με μιá έντονη και πλούσια έσωτερική ζωή περιφρονούν όλότεια, ό,τι συμβαίνει γύρω τους και μετοικούν άναγκαστικά στα σύννεφα. Δικαιολογημένα άνησυχεί για κάθε άνάμιξη τους στα προβλήματα, που τον άσασχολούν ιδιαίτερα. Πώς μπορούν νά επιτύχουν στη λύση τους και γιατί τάχα καταπιάνονται ξαφνικά μ' αυτά άνθρωποι, που όχι μόνο φαίνονται νά τ' άγνοούν αλλά και τά περιφρονούσαν έπιδεικτικά ως τώρα; "Όσο όμως εύλογη και βαθιά ριζωμένη κι' αν είναι αυτή

ή δυσπιστία, δὲν εἶναι πάντως ἀκατανίκητη. Δὲν μπορεῖ τελικά νά μὴν ὑποχωρήσει μπροστά στὸν ἀφιλόκερδο, ἐπίμονο κι' ἐνημερωμένο διαφωτιστικὸ ἀγώνα. Ὑπάρχουν ἀρκετὰ παραδείγματα ἀνθρώπων, ποὺ ἔκαναν καὶ κάνουν ταυτόχρονα μιὰ ἐξ ἴσου ἐντονὴ καὶ δισυπόστατη ζωὴ, τὴ μιὰ μέσα στὴν ἀπαρβατιστὴ γαλήνη τοῦ σπουδαστηρίου ἢ τοῦ ἐργαστηρίου καί τὴν ἄλλη μέσα στὴν πολύβοη καὶ τρικυμισμένη ἀγορά.

Οἱ καθ'αυτὸ ἀντιστάσεις, ποὺ θά'χει νά νικήσει ὁ διανοούμενος γιὰ νὰ περάσει ἀπ'τὸ κήρυγμα στὴν ἐφαρμογὴ, βρίσκονται μέσα του. Γιατί, ἡ δυσπιστία, ποὺ τοῦ ἔχει (ἰδίως στὴν ἀρχὴ τῆς δράσης του) ὁ κοινὸς νοῦς, ὄχι μόνο δὲν εἶναι ὀλοτέλα ἀδικαιολόγητη (ὁ διανοούμενος εἶναι πάντα ὁ ἀνθρώπος, ποὺ στοχάζεται κι' εἶναι παιδαριώδης ὁ στοχασμός, ποὺ δὲν τράφηκε ἀπὸ τὰ βιβλία) ἀλλὰ καὶ βρίσκει κάποια ἀπήχηση στὴ συνείδηση του. Ξαναφέροντας σ'αὐτὴ τὸ αἶσθημα τῆς ἰδιορρυθμίας του ἀπέναντι τῶν τριγυρινῶν του, τοῦ δίνει μιὰ καινούργια ἐνταση κι' ἕνα πιὸ ξάστερο νόημα συγχρόνως. Μήπως, ἀληθινά, ὄντας τόσο διαφορετικὸς ἀπ' αὐτούς, εἶναι ἀθεράπευτα ξένος στὴ ζωὴ τους; Μήπως, ἀκόμη παραπέρα, σὰ λογικὴ συνέπεια τῆς πρώτης αὐτῆς ἀμφιβολίας, εἶναι ἀνίκανος νὰ ζήσει τὴ ζωὴ αὐτὴ (ὅπως θὰ πρέπει, ἂν ἐννοεῖ νὰ ἐφαρμόσει τὸ κήρυγμα του) καί, πρὸ πάντων, νὰ τὴν ἐπηρεάσει: Ἄλλὰ δὲν εἶναι μονάχα αὐτοὶ οἱ φαρμακεροὶ δισταγμοί, ποὺ μποροῦν νὰ τὸν παραλύσουν μπροστά στὰ κρισιμώτερα διαβήματα του. Ὑπάρχει ἀκόμη ὁ φόβος ν' ἀκίνητοποιηθεῖ ἀπὸ τὰ ὄνειροπολήματα του. Γιατί, ὁ διανοούμενος εἶναι βασικά καὶ πρέπει ἀναπόφευκτα νὰ εἶναι ἕνας ὄνειροπόλος. Ἡ ἀκλόνητη πίστη του σὲ ὀρισμένες ὑπέρτατες ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς πραγματικότητες μετουσιώνεται διανοητικὰ σὲ κάποια ἀπώτερα ἀρμονικὰ ἀνθρώπινα δράματα. Τὸ μεγάλο πρόβλημα εἶναι πῶς θὰ ἐμψυχώνεται ἀκατάπαυτα ἀπ' αὐτὰ χωρὶς ὅμως νὰ λυγίσει τὸ θάρρος κι' ἡ ὑπομονὴ του θωρώντας τὸν ἀτέλειωτο δρόμο, ποὺ ἀπλώνεται μπροστά του. Τὸ μεγάλο πρόβλημα εἶναι, ἀκόμη, πῶς θὰ συμβιβάσει τὴν ἰδεολογικὴ του ἔξαρση μὲ τὴν πιὸ ζωηρὴ ἐπίγνωση τῆς ἄμεσης πραγματικότητας, πῶς, κυρίως, θ' ἀσκήσει ἐντατικὰ τὸ στοχασμὸ του γιὰ τὴν ἐπιπόνηση τῶν μέσων, ποὺ μ' αὐτὰ θὰ τσακίσει τὶς ἀμέτρητες πρακτικὲς δυσκολίες. Γι' αὐτὸ εἶναι σπανιώτατες οἱ περιπτώσεις ὅπου τὸ ἴδιο πρόσωπο πραγματοποιήσε παράλληλα κι' ἀρμονικὰ τὰ δύο διαφορετικὰ ἔργα, ποὺ ἀντιπροσωπεύουν ὁ ἕλεγχος τῆς

ἠθικά χρεωκοπημένης πραγματικότητας κι' ἡ διανοητικὴ προεξόφληση τῆς ἐπιθυμητῆς τάξης ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἡ προσπάθεια γιὰ τὴν κατάργηση τῆς πρώτης καὶ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς δεύτερης, ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὡστόσο δίκαιο εἶναι ν' ἀναγνωριστεῖ ὅτι ἕνας βασικὸς ἐξωτερικὸς λόγος ἀντιστρατεύεται στὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἠθικῆς ἀποστολῆς τοῦ διανοουμένου: ἡ σχετικὴ βραδύτητα, ποὺ μ' αὐτὴν ὠριμάζουν τὰ νέα κηρύγματα. Τὶς περισσότερες φορές ὁ διανοούμενος τρέχει πιὸ γρήγορα ἀπὸ τὰ γεγονότα. Τοῦ φτάνουν μερικὲς σποραδικὲς νύξεις γιὰ νὰ προβλέψει μὲ ἀρκετὴ προσέγγιση τὴν ἐξέλιξη τους. "Ὅ,τι ὅμως εἶναι, γι' αὐτόν, ἐκ μιᾶς ἀρχῆς (κάτω μάλιστα ἀπὸ τὸ φῶς τῶν ἀκατάλυτων ἀρχῶν, ποὺ τὸν οἰστρηλατοῦν) ὀλοφάνερο, δὲν εἶναι τέτοιο καὶ γιὰ ὄλους τοὺς ἄλλους, κάποτε οὔτε κἀν γιὰ τοὺς πιὸ ἄμεσα ἐνδιαφερομένους. Γιὰ νὰ γίνῃ τὸ κήρυγμα του κοινὸ χτήμα, χρειάζεται συχνὰ διαφωτιστικὴ προσπάθεια ἀρκετῶν γενεῶν. Σ' αὐτὸ τὸ ἀναμεταξύ ὅμως θὰ ἔχουν ἔξαντληθεῖ οἱ δυνάμεις του (ἂν δὲν ἔχει ἐκλείψει ὀλοτέλα ὁ ἴδιος) ἢ θά'χει γίνῃ σκλάβος τῆς ἀκαταμάχητης συνήθειας γιὰ τὴν ἀποκλειστικὴ πνευματικὴ δουλειά. "Ὅταν θὰ ἔχει φτάσει ἡ μεγάλη στιγμή τῆς πραγματοποίησης, θὰ εἶναι γι' αὐτόν πολὺ ἀργά: θὰ βρίσκεται πιὰ στὸ περιθώριο τῆς δράσης. Κάποιος ἄλλος θ' ἀναλάβει ἀναγκαστικὰ τὸ ἔργο τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ κηρύγματος του. Ἔτσι, εἴτε ἀπὸ ἐντονὴ ἐσωτερικὴ διάθεση εἴτε ἀπὸ τὴν φθορὰ τῶν πραγμάτων, ἔχουν διαμορφωθεῖ ἱστορικὰ δύο τύποι διανοουμένων, ποὺ δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος νὰ ἐξαφανιστοῦν σὰν ξεχωριστὲς ψυχοσυνθέσεις στὸ μέλλον. Ἡ μόνη πιθανότητα, ποὺ ὑπάρχει, εἶναι νὰ συγκεντρωθοῦν σ' ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο, ὅταν ἡ ἐξύψωση τοῦ διανοητικοῦ καὶ ψυχικοῦ ἐπιπέδου τῆς κοινωνίας θὰ τὴν ἔχει κάνει ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητη καὶ προσαρμόσιμη στὰ ἠθικὰ αἰτήματα, ποὺ θὰ προβάλλουν κάθε τόσο. Ὁ ἕνας τύπος εἶναι ὁ καθ'αυτὸ θεωρητικὸς, ποὺ καταδικάζει τὸ παρὸν καὶ δραματίζεται τὸ μέλλον. Ὁ ἄλλος εἶναι ὁ πραγματοποιιὸς, ἐκεῖνος ποὺ ἀλλάζει τὸ μέλλον σὲ παρὸν. Κυτταγμένοι τώρα ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς αἰωνιότητος, δὲν εἶναι ἐξ ἴσου ἀνθεκτικοὶ στὸ χρόνο. Ὁ πρώτος ἔχει ἐξαιρετικὰ προνόμια. "Ὅχι μόνο (ἰδίως ὅταν εἶναι προικισμένος μ' ἐξαιρετικὸ τάλαντο) ἔχει ἐξασφαλισμένη τὴν ἀθανασία τοῦ μεγάλου συγγραφέα, ἀλλὰ ἀκόμη, σὰν στοχαστῆς, δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἐξαντλεῖται στὰ γεγονότα, ποὺ κυοφορεῖ τὸ κήρυγμα του. Πάντα μένει

άπροσμέτρητος μ' αυτά, ξεχειλώντας τα (άφου συντέλεσε στη δημιουργία τους και μπορεί και τὰ ἐξηγάει), από όλες τις μεριές. Αντίθετα ἡ πραγματοποίησις, πού ἡ ζωὴ του εἶναι συνήθως σύντομη και καλεῖται σάν πυροτέχνημα, ξεθεύεται ἀλάκαιρος μέσα στην ἱστορία, πού δημιουργεῖ. Πρόλαβε νά διδασχεῖ και νά σταχαστεῖ τόσο μόνο ὅσο του χρειάζονταν γιά νά καταχωρηθεῖ δυναμιτιστικά μέσα στο ὑφάδι τῶν γεγονότων. Ὁ πρῶτος τύπος ἐνσαρκώθηκε, στην περίπτωση τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, στους Ἐγκυκλοπαιδιστές, και, πρό πάντων, στά πρόσωπα του Montesquieu, του Βολταίρου και του Ρουσσώ, πού προετοίμασαν διανοητικά και ψυχικά τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς κοινωνικῆς ἀνατροπῆς. Ὁ δεύτερος, σὸν Ρομπειπιέρ και τὸν Νταντόν, πού ἀναδειχθηκαν ἐπικοί και τραγικοί πρωταγωνιστές στίς πιὸ κρίσιμες στιγμές του νέου καθεστώτος. "Ὅσο γιά τὴ Ρωσικὴ Ἐπανάσταση, οἱ καθαυτοὶ θεωρητικοὶ τῆς εἶναι ὁ Μάρξ και ὁ Ἐγκελς κι' οἱ κυριώτεροι πραγματοποιοὶ τῆς ὁ Λένιν κι' ὁ Τρότσκι. Οἱ δυὸ τελευταῖοι ἔχουν, βέβαια, και σημαντικὴ θεωρητικὴ ὑπόσταση. Ὡστόσο οἱ ἀπώτεροι γονιμοποιοὶ κι' ἐμπνευστές τῆς ἐπαναστατικῆς δράσης, πού βρίσκεται ἀκόμη σὸ στάδιο του πειρατισμοῦ, μένουν οἱ δυὸ πρῶτοι. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ ἡ λατρεία τῶν κειμένων τους, πού ὑπολείπονται πάντως καταπληκτικὰ σὲ ἀνθρωπιστικὴ ἀξία ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν προπαρασκευαστῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης κι' ὅπου ὅμως ἀκαταμάχητα γυρίζουν και ξαναγυρίζουν οἱ σημερινοὶ κύριοι τῆς Ρωσσίας. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἔρχεται νά ἐπικυρώσει τὴ διαπίστωση μας ὅτι οἱ καθαυτοὶ θεωρητικοὶ ξεφεύγουν ἀπὸ τὸ ὀριστικὸ χρονικὸ πλαίσιο (ιστορικὸ ἰσοδύναμο του κοινῶ ἐνταπισμοῦ!), πού εἶναι ἡ ἀναπόδραστη μοῖρα τῶν ἀποκλειστικῶν πραγματοποίων.—Στὴ φασιστικὴ ἐπανάσταση ἀντικρύζουμε μιά περίπτωση ἀρκετὰ ἰδιόρρυθμη. Ὁ πρωτεργάτης τῆς, πού ἔχει ἰδιοσυγκρασία καθαυτοῦ πραγματοποιοῦ, δὲν ἦταν ἀποξενωμένος ἀπὸ κάθε θεωρητικὴ διάθεση. Ὡστόσο δὲν τὸν ἐμψύχωνε, στην ἀρχὴ τῆς ἐπαναστατικῆς δράσης του, ἡ πίστη σὲ ὀρισμένο σύστημα ἀλλὰ, πρὶν ἀπ' ὅλα, ἡ ἔλληψη νά σώσει τὸν τόπο του ἀπὸ τὸ βάρβαρο ὅπου κινδύνευε νά κυλιστεῖ. Ὁ ἐμφύλιος σπαραγμὸς του ἔκανε, πρὶν ἀπ' ὅλα, ἐπιτακτικὰ ἀίσθητὴ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀσφάλειας και τῆς ὁμόνοιας πού τις ἔβλεπε περισσότερο σάν ἐμπειρικὰ ἀντιδοτὰ παρά σάν σωτήριες ἀρχές. Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως θυμήθηκε τὸν

παλιὸ ἰδεολόγο ἀγωνιστὴ, πού χρόνια ἀλάκαιρα ἔκανε διαφωτιστικὸ ἀγῶνα κι' ἀντλήσει πλουσιοπάρχοι ἀπ' τὴ θεωρητικὴ ὀπλοθήκη του. Ἔτσι συνειδητοποιήθηκε μέσα του ἡ καθολικὴ γονιμοποιητικὴ ἀρχὴ τῆς ἐθνικῆς ἐνόητας και ἀρμονίας (παράγωγο, καθὼς εἶδαμε σὲ προηγούμενη μελέτη, τῆς ἀρχῆς τῆς ἀδερφωσύνης) και σῆμερα ἐμένεται ἀπ' αὐτὴ σ' ὅλες του τίς πράξεις. Κάτι παραπάνω μάλιστα : ὁ φασισμὸς, σάν κρατικὴ πραγματικότητα, δηλ. σὰ σύνολο ἀπὸ θεσμοὺς και λειτουργίες πού συγκροτήθηκε βαθμιαῖα κι' ἀντίστοιχοι μὲ τίς ἀνάγκες, πού κάθε τόσο πρόβαλλαν, ἔφτασε σ' ἕνα ἐξαιρετικὸ βαθμὸ αὐτοεπίγνωσης και συνοχῆς, ἀξιώνοντας τίς τιμές κοινωνικῆς κομοθεωρίας και οἰκουμενικοῦ κρατικοῦ προτύπου.

Ἀλλὰ τὸ κρίσιμο πρόβλημα του ἂν και πῶς θὰ περάσει ὁ διανοούμενος ἀπὸ τὸ κήρυγμα στην ἐφαρμογὴ εἶναι ἀκόμη σφιχτὰ δεμένο μὲ ἕνα ἄλλο, ἐξ ἴσου κρίσιμο στίς συνειδησιακὲς προϋποθέσεις του και στην κοινωνικὴ του ὄψη. Εἶδαμε ὅτι, ψυχικά και πνευματικά, ὁ διανοούμενος εἶναι μόνιμα προσανατολισμένος σὲ ὀρισμένες ἀπώτατες ἠθικὲς πραγματικότητες. Ὁ φυσικὸς αὐτὸς τροπισμὸς του ἐπιβάλλει τὸ ὑπέρτατο καθῆκον νά γίνει ὁ στρατευόμενος κήρυκας τους κι' ὁ ἀδέκαστος κριτῆς του περιβάλλοντος του. Γιά τὴν πραγματοποίησις ὅμως τῆς μεγάλης του ἀποστολῆς δὲ φτάνει νά πιστέψει ὀλόψυχα και μιά γιά πάντα σὸ ἀπροσμέτρητο τῶν ἰδανικῶν του μὲ ὀποιαδήποτε κοινωνικὴ σχετικότητα. Πρέπει ἀκόμη νά ὀργανώσει τὴ ζωὴ του κατὰ τέτοιο τρόπο ὅστε νά συνδυάσει, στην τακτικὴ του, τὴ μεγαλύτερη ἀποτελεσματικότητά μὲ τὴν πιὸ ἀνόθευτη συνένεια κι' ἀπλότητα. Ἡ ἐπιτακτικὴ αὐτὴ ἀνάγκη κλείνει ἀναμφισβήτητα μέσα τῆς τὴν προκριματικὴ ἀντιμετώπιση τῶν δυσκολιῶν γιά τὴν συντήρησις του. Ὡστόσο δὲν ἐξαντλεῖται σ' αὐτὴ. Τοῦτο θὰ συνέβαινε μόνο ἂν μπορούσε νά συντηρηθεῖ δίχως τὴ μεσολάβησις του κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἀλλὰ, γιά καλὸ ἢ γιά κακὸ, βρίσκει ὅλα τὰ ὀλικά ἀγαθὰ ἐξουσιασμένα γύρω του. Ἐέλοντας και μὴ, πρέπει νά βρεῖ ὀποσδήποτε (ἔστω κι' ἂν ἀργότερα θὰ εἶναι σὲ θέση νά συντηρηθεῖ μὲ μόνη τὴν ἄσκηση του στοχασμοῦ του) ἕνα ἀπὸ τοὺς συνειθισμένους τρόπους γιά τὴν ἐξασφάλισις του μερτικοῦ του. Γιά τὸν μὴ διανοούμενο, ἡ ἐκλογὴ παρουσιάζεται, ὑποκειμενικὰ τοῦλάχιστο, μάλλον ἀπλή κι' εὐχάριστη. Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ἔχει δημιουργήσει ἕνα πληθὸς σταδία, διου μπορούν νά βροῦν ἰκανοποίησις και εὐδοκίμησις (ὅσο πάντως τὸ ἐπιτρέπουν οἱ εὐκαι

ρίες του περιβάλλοντος) οι πιά διαφορετικές ιδιοσυγκρασίες. Ό διανοούμενος όμως δε δυσκολεύεται στην έκλογη μόνο από την ιδιόρρυθμη του φύση. Είναι ακόμη υποχρεωμένος ν' αντιμετώπισει τὰ στάδια αυτά από μια ξεχωριστή άποψη, πού την υπογορεύει ή μοναδική άποστολή του. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, τὰ διάφορα κοινωνικά στάδια αναλύονται τελικά σε δυο μεγάλες κατηγορίες, πού έμψυχώνονται από δυο ανταγωνιστικές άρχές. Τά στάδια τής πρώτης κατηγορίας επιτρέπουν (μέ την προϋπόθεση, φυσικά, κάποιας προσωπικής δεξιότηχίας) ένα γρήγορο κοινωνικό ανέβασμα. Άντίθετα τὰ στάδια τής δεύτερης κατηγορίας βρίσκονται στο κοινωνικό περιθώριο λιμνάζοντας μέσα στη στασιμότητα και την άφάνεια. Είναι, βέβαια, στο ένεργητικό τής σύγχρονης δημοκρατίας, παρ'όλη την τυπικότητα και την έξωωτερικότητα της, τó δτι έρριξε μερικά από τὰ νομικά εμπόδια για τó πέρασμα από τή δεύτερη κατηγορία στην πρώτη. Ωστόσο, στις γενικές τους γραμμές, οι κατηγορίες αυτές εξακολουθούν να είναι, για τή μέση άνθρωπότητα, χωρισμένες από άδιαπέραστα τείχη. Η κατάσταση αυτή δέν όφείλεται όμως μόνο στη νομική και οικονομική διάρθρωση τής σημερινής κοινωνίας. Πηγάζει κι' από όρισμένες παραλλαγές στις ανθρώπινες ιδιοσυγκρασίες. Οι τιμητικές διακρίσεις, πού συνοδεύουν τή μιά κοινωνική κατηγορία κι' ή άσημαντότητα, πού τυλίγει τήν άλλη, δέν έκφράζουν μόνο τή διαφορά στα λειτουργήματα και στις ύλικές συνθήκες τής ζωής αλλά και τή συνειδησιακή ύπόσταση εκείνων, πού τίς άποτελούν. Συχνά, πολύ συχνά, τó πέρασμα από τή δεύτερη κατηγορία στην πρώτη ή, απλούστερα, ή γλήγορη εξέλιξη σ' αυτή προέρχεται από μιά εύκολη προσαρμογή στις έλαστικές ήθικές άντιλήψεις, πού επικρατούν σ' ένα συγκεκριμένο περιβάλλον ή και σε μιά δόλικληρη κοινωνία, άπαράλλακτα όπως ή όριστική καταδίκη στην άφάνεια είναι, άρκετές φορές, τó άποτέλεσμα μιάς συνειδησιακής άκραιότητας και τής άρνησης ύποταξης στις άρχές αυτές.

Σε ποιά άπ' αυτές τίς δυο κατηγορίες θά κατατάξει ό διανοούμενος τόν έαυτό του : Τήν άπάντηση στο κρίσιμο αυτό έρώτημα δέν μπορεί να δώσει παρά ή ίδια ή ιδιοσυγκρασία του. Υάρχει ώστόσο σε κάθε ήθικολόγο στοχαστή, είτε μπει θεληματικά στο κοινωνικό περιθώριο είτε προσπαθήσει να σταδιοδρομήσει επαγγελματικά με τή μεγαλύτερη δυνατή έπιτυχία, μιά κοινή πρωταρχική ψυχολογική κατάσταση, πού είναι άπα-

ραίτητο να τονίσουμε ξεχωριστά. Άν κάθε άνθρωπος νιώθει έπικτακτικά τήν ανάγκη τής έπιτυχίας σαν ένα στοιχειώδες κι' άκατανίκητο ένστικτο για τή βεβαίωση και τήν αναγνώριση τής ύπαρξης του· άν, ακόμη, υποφέρει (περισσότερο ή λιγώτερο συνειδητά, άδιάφορο) από τήν οικολύμορφη πίεση τού περιβάλλοντος επάνω του και ζητάει κυρίως τή λύτρωση του στην επαγγελματική προκοπή και χειραφέτηση, πού πολλές φορές προβάλλει σαν ένα είδος άντεκδίκησης για τήν πίεση αυτή· άν αυτός ό κυρίαρχος πόθος τής λύτρωσης ίκανοποιείται στον καλλιτέχνη μέσ στο έργο, πού δημιουργεί, και στον άνθρωπο τής γνώσης με τó οικουμενικό όπλωμα τού έγώ του, στον ήθικολόγο στοχαστή βρίσκει χορτασμό από τή στιγμή, πού θά δει καθαρά τίς άπώτερες ήθικές πραγματικότητες και θά πιστέψει άπόλυτα αυτές. Δέν έχει ανάγκη από καμμία εύνοϊκή κοινωνική κύρωση για να δικαιωθεί στη βαθύτερη ύπόσταση του. Στο σημείο αυτό χαίρεται, μαζή με τó μεταφυσικό (άλλά σε πολύ συντομώτερη προθεσμία άπ' αυτόν, άν δέν συμβαίνει να είναι τó ίδιο πρόσωπο), πάντως σε μεγαλύτερο βαθμό από τόν καλλιτέχνη, πού νιώθει άκαταμάχητα τήν ανάγκη τής έπιδοκμασίας, τó ζηλευτό προνόμιο μιάς σημαντικής αυτότέλειας άπέναντι τού κοινωνικού περιβάλλοντος. "Όχι, βέβαια, πώς ή θεώρηση τών ήθικών πραγματικότητων φτάνει για να τού χαρίσει τήν άόλυτη γαλήνη κι' εύδαιμονία, άρματώνοντας τον με μιά σιδερόφραχτη άδιαφορία για ό,τι γίνεται γύρω του. Ό ήθικολόγος διανοούμενος δέν μπορεί παρά να παθαίνεται από τήν ίδια του τή φύση για τίς δοκιμασίες τών διπλανών του. Κάτι παραπάνω μάλιστα : δέν θά θεωρήσει ότι ξόφλησε τó χρέος του άπέναντι τής συνείδησης του παρά άφοι κάνει ό,τι μπορεί για τήν επικράτηση τών ήθικών έπιταγών, πού σ' αυτόν έλαχε ή μεγάλη τιμή να βροντολαλήσει. Η άνεξαρτησία, πού νιώθει άπέναντι τού περιβάλλοντος, έχει άλλο νόημα : ότι δέν τού χρειάζεται ή επαγγελματική έπιτυχία για τήν άτομική του λύτρωση Βλέπει τόν έαυτό του έξω κι' επάνω από κάθε άγώνα, πού θά χρειαζότανε για τήν καθαυτό προσωπική του επικράτηση. Φυσικά, δέν δυσκολεύεται να τόν συγκρίνει με όσους παλεύουν από καθαρή ματαιοδοξία ή μόνο και μόνο για τήν ίκανοποίηση ταπεινών όρέξεων. Ούτε τού διαφεύγει πόσο συντριφτική είναι, γι' αυτούς, μιά τέτοια σύγκριση. Κατά βάθος δέν έχει, λοιπόν, να πάθει ό διανοούμενος καμμία κεφαλική μείωση άδιαφορώντας

γιά μιὰ λαμπρή κοινωνική σταδιοδρομία κι' ἀποφασίζοντας, γιά χάρη τῶν ἰδανικῶν του, νὰ κινήθῃ στό ἐπαγγελματικό περιθώριο. Δὲν λείπουν οἱ ἠθικολόγοι στοχαστές, πού διάλεξαν αὐτὴ τὴ στάση. Ὡστόσο λιγώτερο σπάνιοι εἶναι οἱ ἄλλοι, ὅσοι προτιμοῦν νὰ συνδυάσουν τὴν ἀδιαλλαξία τοῦ κηρύγματος μὲ τὴ συμβατική ζωὴ ἐνὸς εὐτυχισμένου ἐπαγγέλματος. Οἱ λόγοι, πού τοὺς σπρώχνουν νὰ κάνουν διπλὴ ζωὴ, εἶναι διάφοροι. Πότε εἶναι ἡ μεγάλη ἀγάπη τῆς δράσης, ἡ ἀβάσταχτη ἀνάγκη νὰ ξεδέψουν τὶς δυνάμεις, πού τοὺς περισσεύουν καὶ πού μόνο τὸ κήρυγμα (ὀσοδῆποτε πλατὺ καὶ ἔντονο) δὲν φτάνει γιὰ ν' ἀπορροφήσῃ. Πότε ἡ ἐπιθυμία νὰ βρίσκονται σὲ τακτικὴ ἐπαφὴ μὲ ὅσο τὸ δυνατό περισσότερους καὶ διαφορετικούς ἀνθρώπους καὶ ν' ἀνανεώνουν ἀκατάπαυτα τὴν προσωπικὴ τους πεῖρα. Πότε, τέλος, (ἀποκλειστικά ἢ μαζὴ μὲ τοὺς προηγούμενους λόγους) ἡ ὄρεξη τῆς ὕλικῆς χειραφέτησης καὶ καλοζωίας. Ὡσοδῆποτε, ἀπὸ τὴν ἀποψη ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας, ἔχουμε ν' ἀντιμετωπίσουμε δυὸ τύπους διανοουμένων : τὸν ἀσκητικό καὶ τὸν συμβιβαστικό.

Ὡσοδῆποτε προβληματικό κι' ἂν εἶναι οἱ κανόνες, πού διατυπώνονται στὴν περιοχὴ τῶν ψυχολογικῶν ἰδιορρυθμιῶν, μπορούμε ἴσως νὰ ριψοκινδυνεύσουμε τὴ βεβαίωση ὅτι οἱ ἐσωτερικὲς διαφορὲς, πού χωρίζουν αὐτοὺς τοὺς δυὸ τύπους διανοουμένων, βρίσκουν μιὰ ἀξιοπρόσχετη προέκταση στὴ σφαῖρα τῆς ἰδεολογικῆς ἀχτινοβολίας τοῦ καθενός. Ἄν, ἀπὸ καθαρὰ ζωικὴ ἀποψη, ὁ ἀσκητικός διανοούμενος προβάλλει σὰν μιὰ στεγνὴ κι' ἀντιπληθωρική ἰδιοσυγκρασία, διαμορφώνεται ὁμοίως τελικὰ στὸν πιὸ φλογερὸ κι' ἐπαναστατικὸ ἄνθρωπο τῆς δράσης. Ἄπ' αὐτὸν πρέπει νὰ περιμένουμε, ἀφοῦ ἀντιμετωπίσει ἀποτελεσματικά τὶς κρίσιμες δοκιμασίες, πού εἶναι ὁ φυσικός του κλῆρος, κι' ἔρθει ἐπιτέλους ἡ στιγμή του, τὶς συνταρακτικώτερες πράξεις, τὶς ριζοσπαστικώτερες ἀλλαγές. Ἡ μεταμόρφωση αὐτὴ δὲν εἶναι διόλου ἀνεξήγητη. Ὁ ἀσκητικός διανοούμενος χαρακτηρίζεται βασικὰ ἀπὸ τὴν ἀμετάτρεπτη ἀπόφαση νὰ βάλῃ τὸν ἑαυτό του στὸ βιωτικό περιθώριο. Περιορίζοντας ἀμείλιχτα στὸ ἐλάχιστο δυνατό ὄριο τὶς ὕλικες ἀνάγκες του κι' ἀποφεύγοντας συστηματικά τὶς τιμές καὶ τ' ἀξιώματα, φυτοζωώντας μὲ μιὰ λέξη, ἐλαττώνει ἀφάνταστα τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ τὸ περιβάλλον. Κοινωνικὰ γίνεται (μὲ πόσες ὁμοίως στερήσεις καὶ θυσιᾶς !) ζηλευτὰ ἐλεύθερος. Περισσότερο πιστὰ καὶ τολμηρὰ ἀπὸ κάθε ἄλ-

λον μπορεῖ νὰ ἐκφράσει τοὺς στοχασμούς του. Ἡ κριτικὴ του, ἀμείλιχτη, ξετινάζει τὰ πάντα, θεσμούς καὶ λειτουργούς, ἰδέες καὶ ἰδεολόγους. Βέβαια, ὁ ἀγώνας του καταντάει ὑπεράνθρωπος καὶ μπορεῖ σ' αὐτὸν νὰ ὑποκύβῃ. Γιατί, ἔξδὲν ἐκθέτει θεληματικά τὸν ἑαυτό του μόνον στὶς κακουχίες, πού σ' αὐτὲς ἡ φυσιολογικὴ ἀντοχὴ κανενὸς δὲν εἶναι ἀπεριόριστη. Κινδυνεύει ἀκόμα νὰ γνωρίσῃ τὸν κατατρεγμὸ καὶ τὴν ὑπουλὴ συκοφαντία, πού εἶναι ἴσως τὸ χειρότερο κακὸ πού μπορεῖ νὰ πάθει. Ἄν ὅμως κατορθώσει νὰ ἐπιβάλῃ τὸ κήρυγμα του, ἂν πρὸ πάντων, συγκλονίσει τὸ περιβάλλον σὲ βαθμὸ ὥστε ν' ἀξιώσει τὸ ἴδιο τὴ μετουσίωση του σὲ πράξη, τότε θὰ ἔχει ὄλες τὶς ψυχικὲς καὶ πνευματικὲς προϋποθέσεις γιὰ ν' ἀναδειχτεῖ ἐξαιρετικός πραγματοποιός—καταλυτὴς καὶ ἀναδημιουργός. Τὸ ἀποτράβηγμα τοῦ ἀπὸ τὴν ψυχοφθόρα ρουτίνα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, τὸ πνευματικὸ βάθος τῆς προοπτικῆς του, πού δίνει αὐτόματα στὰ πράγματα τὶς φυσικὲς τοὺς διαστάσεις, ἡ ἠθικὴ ἀδιαλλαξία τῆς συνειδητοποίησης τὸν ὀπλίζουν μὲ ἄλλη τὴν ἀπαιτούμενη δύναμη γιὰ ν' ἀντιτάξῃ τὸ πιὸ κατηγορηματικὸ βέτο σὲ ὅ,τι φαντάζει σὰν ἱερό κι' ἀπαρραβαστο ἐνῶ εἶναι ἠθικὰ καὶ λογικὰ χρεωκοπημένο. Ἡ ψυχικὴ φρεσκάδα κι' ἡ πνευματικὴ ἀγνότητα τοῦ τὸν ἐμποδίζουν ἀκόμη νὰ γίνῃ σκληρός μιὰς βαθιᾶς ριζωμένης πρόληψης, πού παίζει ἓνα τόσο μεγάλο ρόλο στὴ κοινωνικὴ ζωὴ, κυρίως ὁμοίως στὶς διαφορὲς ἐπαγγελματικὲς σφαῖρες. Ἡ πρόληψη αὐτὴ εἶναι ἡ ἀνεξέλεγκτη λατρεία τῆς «πείρας». Ἐνῶ, τὶς περισσότερες φορές, ἡ πεῖρα δὲν εἶναι παρὰ μιὰ βολικὴ ρουτίνα ( ἂν ὄχι μιὰ ὀργανωμένη πνευματικὴ τεμπελιά ), ἐμπνέει στοὺς προγενεστέρους τὴν πεποίθηση ὅτι μποροῦν στὸ ὄνομα τῆς (δηλαδὴ μόνο καὶ μόνο γιὰτὴν) ζωῆς τους, ἐπαγγελματικὴ καὶ ἄλλη, σκεπάζει μεγαλύτερες χρονικὲς ἐπιφάνειες) νὰ κυριαρχοῦν αὐτόματα καὶ δεσποτικά ἐπάνω στοὺς μεταγενεστέρους. Ἄν, γιὰ τὸν καλλιτέχνη, τὸ χάρισμα τῆς αὐθορμίας κι' ἡ ἀντίσταση στὴ συνήθεια εἶναι βασικός ὄρος γιὰ τὴ συντήρησή τῆς δημιουργικῆς διάθεσής του, γιὰ τὸν ἀναμορφωτὴ διανοούμενο ἢ εἰκονοκλαστικὴ νοοτροπία εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις τῆς πρακτικῆς ἐπιτυχίας του. Συνειδητοποιώντας μέσα του τὸ γεγονός ὅτι ἀντιπροσωπεύει μιὰ ἀρχὴ ἀνώτερη, πού μπροστὰ τὴ καθεστὶ τὸ ἠθικὰ χρεωκοπημένο πρέπει νὰ ὑποχωρεῖ, ὁ ἀντισυμβατισμὸς τοῦ αὐτοῦ κρατᾶται ἀναλλοίωτη τὴν αἴσθησή τῆς ὑπεροχῆς του ἀπέναντι κάθε

κοινωνικής τάξης πραγμάτων. 'Όσ τόσο τὸ ξανατονίζουμε: τέτοιες ἠρωϊκὲς ἰδιοσυγκρασίες εἶναι σπανιώτατες. Καὶ εἶναι τόσο πῶς σπάνιες ὅσο ἀπαιτοῦνται, γιὰ τὴν ἐξωτερικέυσή τους, ξεχωριστὲς ἀντικειμενικὲς συνθήκες.

Πολὺ λιγώτερο ἠρωϊκὸς προβάλλει ὁ συμβιβαστικὸς τύπος τοῦ διανουμένου. Δὲν τοῦ λείπει μονάχα ἡ πρωταρχικὴ καὶ πρῆφανε ἀδιαλλαξία τοῦ ἀσκητικοῦ τύπου. Γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὴν ἀνάγκη τῆς ἄμεσης δράσης καὶ τῆς ἀνετης ζωῆς, ἐκθέτει τὴν ἀναμορφωτικὴ ὀρμὴ του σὲ δυὸ βαριές καί, κάποτε, μοιραίες προσβολές. Πρῶτα πρῶτα ἐξασθενίζει τὴ ζωικότητα του ξεδεύοντας ἕνα μεγάλο μέρος τῆς δραστηριότητάς του γιὰ τὴν ἀτομικὴ προκοπὴ του. 'Όσο σκληρότερες εἶναι οἱ προσπάθειες, πού ἀπαιτεῖ τὸ κοινωνικὸ του ἀνέβασμα, τόσο πῶς ἐπίφοβη γίνεται ἡ ἐξασθένηση αὐτῆ. 'Υπάρχει ὅμως κ' ἕνας ἄλλος κίνδυνος: μήπως οἱ δυσκολίες, πού θὰ συναντήσει σ' αὐτὲς του τίς προσπάθειες, τὸν κάνουν νὰ νιώσει τὸν ἑαυτὸ του σὲ κάποια μειονεκτικὴ θέση ἀπέναντι τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, μήπως ἡ ἐνδόμυχη ἀναμορφωτικὴ του ἀξίωση ἀτονήσει ὀλοκληρωτικὰ μπρὸς στὶς ἠθικὰ χρεωκοπημένες ἀλλὰ πάγιες (φαινομενικά, ἢ ὄχι εἶναι, ἐδῶ, ἀδιάφορο) κοινωνικὲς καταστάσεις. 'Όπως δὲν μπορεῖ ἡ αὐτοπεποίθησή του νὰ κλονιστεῖ πολὺ πῶς γρήγορα κ' ἀνεπανόρθωτα ἀπὸ τίς δυσκολίες αὐτὲς παρὰ ἀπὸ κάθε ἄμεση καὶ συνειδητὴ ἀντίδραση στὸ κήρυγμα του. Δὲν πρέπει ὡστόσο νὰ ζητήσουμε τὸ μυστικὸ μᾶς τέτοιες ψυχολογικὲς μεταπτώσεις στὸ γεγονός ὅτι φαίνεται πῶς βολικὸς ὁ ἀγώνας μὲ τὴν ουστηματικὰ ἐκδηλωμένη λογικὴ, ὅσο κ' ἂν προβάλλει ἐπιθετικὴ καὶ σαρκαστικὴ, ἀπὸ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ὑπουλῆς κ' ἀξεδιάλυτης ἀνυποταξίας τῶν ἰδίων τῶν πραγμάτων. Βέβαια μὴ ἐπιχειρηματολογία προσφέρεται σὰν ἕνα εὐδιάκριτο ὄλο κ' ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πνευματικὴ δύναμη τοῦ ἀντιπάλου τῆς τὸ ἂν θὰ κατορθώσει νὰ τὴν ἀπομονώσει ὀλότελα καὶ νὰ τὴν ἐκμηδενίσει. 'Αντίθετα τὰ γεγονότα, πού εἶναι τόσο δύσκολο νὰ βρεθοῦν οἱ ἀρθρώσεις στὴν ἀπειρὴ ἀλληλουχία τους, μοιάζουν νὰ συστροβιλίζονται μέσα σ' ἕνα φαθλο κύκλο, ὅπου εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ παρασυρθεῖ ὅποιος φιλοδοξεῖ νὰ τὰ δαμάσει. 'Αλλοῦ πάντως βρίσκεται ἡ καθαυτὸ αἰτία τῆς μεταστροφῆς αὐτοῦ τοῦ διανουμένου: στὴν αὐθόρμητη κ' ἐπιμονή τᾶς τοῦ μυαλοῦ νὰ ἐφαρμόζει ἀναλογικὸς συλλογισμοὺς σὲ περιοχές, πού διαφέρουν ριζικὰ ἀναμεταξύ τους. 'Έτσι, ἀπὸ τὴ στιγμή πού στῆ

συμβατικὴ του σταδιοδρομία θ' ἀντικρύσει τίς πρῶτες σοβαρὲς ἀντιστάσεις, μπορεῖ νὰ πολιορκηθεῖ ὑποσυνειδητὰ ἀπὸ τὸ ἀμείλιχτο ἐρώτημα μήπως ἡ ἐπιτυχία ἢ ἡ ἀποτυχία στὴν πάλη του μ' αὐτὲς προεξοφλήσει καὶ τὴν τύχη τῆς καθαυτὸ ἀποστολῆς του. 'Εἶναι φυσικὸ νὰ φανταστεῖ ὅτι, ἂν δὲν νικήσει στὴν κανονικὴ του δράση, εἶναι ἀσύγκριτα πῶς πιθανὸ νὰ χρεωκοπήσει στὴν ἀντισυμβατικὴ, πού κρύβει τόσο ἄγνωστο μέσα τῆς. 'Όσ τόσο ἡ φαρμακερὴ αὐτῆ ἀμφιβολία δὲν ἀνταποκρίνεται διόλου στὰ πράγματα. Οἱ δυὸ περιοχές, ὅπου ἀποφασίζει νὰ κινηθεῖ ταυτόχρονα ὁ ἠθικολόγος στοχαστής, δὲν ἔχουν, οὐσιαστικά, κανένα κοινὸ μέτρο γιὰ σύγκριση ἀναμεταξύ τους. Μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει καὶ στὶς δυὸ, διόλου ἀπίθανο ὅμως ν' ἀποτύχει στὴ μὴ καὶ νὰ θριαμβεύσει στὴν ἄλλη. 'Ισως μάλιστα, ἀπὸ ὀρισμένη ἀποψη, νὰ εἶναι, γι' αὐτόν, λιγώτερο δύσκολο ν' ἀλλάξει ὁμαδικὲς καὶ στερεὲς καταστάσεις παρὰ νὰ διασχίσει τοὺς μαιάνδρους μίαν συμβατικῆς σταδιοδρομίας. Γιὰ νὰ γίνει τὸ δεύτερο εἶναι ἀπαραίτητο ν' ἀρχίσει ἀπὸ κάτω (κ' εἶναι τὸση ἡ ἀπόσταση ὡς τὴν κορυφή!), νὰ ρυθμίσει τὴν πρωτοβουλία του πᾶνω σὲ καλούπια, πού προβάλλουν σὰν ἀπαράβιαστα, νὰ ὑπολογίσει πολὺ στὴν συνεισφορά τῆς διάρκειας (τόσο χρησίμη γιὰ τὴν ἐπιβολὴ καὶ τῶν καλουπιῶν αὐτῶν), μ' ἄλλα λόγια νὰ ἐξασφαλίζει σὲ κάθε βῆμα (ἀδιάφορο μὲ πόσες ἀβαρίες!) τὴ συνείδηση προσώπων καὶ πραγμάτων. 'Αντίθετα ἡ ἀναμορφωτικὴ δράση παρουσιάζεται μὲ τὴν ἔκταση καὶ τὴ ριζικότητα τῆς προσπάθειας, πού ἀγκαλιάζει μονομῆς τίς πῶς περιεκτικὲς πραγματικότητες. Φαίνεται ἀπλοῦστατη στὰ διαβήματα τῆς (γιατὶ πιάνει τὰ πράγματα ἀπ' τὴ ρίζα τους), καθένα ὅμως ἀπ' αὐτὰ γεννᾶει φυσικά, σχεδὸν αὐτόματα, πληθὸς παράγωγες καὶ σύνθετες καταστάσεις. 'Όσο μάλιστα πῶς γυμνὴ κ' ἀποφασιστικὴ εἶναι ἡ ἀναμορφωτικὴ θέληση (ὅπως συμβαίνει στὴν περίπτωσή τοῦ ἀσκητικοῦ διανουμένου), ὅσο λιγώτερο ἔχει γνωρίσει τ' ἀγκίστρια καὶ τίς ἀρπάγες τῆς καθημερινῆς ρουτίνας, τόσο πῶς οἰστρογηλατικὴ καὶ δημιουργικὴ ἀναδειχναί στὴν πράξη.

'Όπως δὲν μπορεῖ, εἴτε ἐπιβάλλει ὁ ἠθικολόγος στοχαστὴς στὸν ἑαυτὸ του τὸν πῶς ἀλύγιστο ἀσκητικὸ εἴτε φανεῖ ὀποχωρητικὸς στὰ ἀνταλλάγματα, πού ζητεῖ ἡ κοινωνία γιὰ νὰ τοῦ χάρισει τὴν εὖνοια τῆς, ἕνα ζωικὸ γεγονός δεσπόζει σ' ὅλη του τὴν ὕπαρξη: ὅτι εἶναι, μέσα στοὺς κόλπους τῆς, ὁ ἀγνότερος ἀντιπρόσωπος τῆς αἰώνιας καὶ παγκόσμιας οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου.

Σ' αυτόν ανήκει ή μεγάλη άποστολή νά κάνει σεβαστά τά αιτήματα της, νά έπιτηρεί και νά χαλιναγωγεί τίς ανταγωνιστικές αξιώσεις του κοινωνικού στοιχείου, ύψώνοντας ανάμεσα τους τ' άπαραίτητα μεσότηια. "Αν όμως ή άποστολή αυτή είναι πολύτιμη σέ κάθε τόπο κι' έποχή, σήμερα προβάλλει σάν τό πιό ίερό και σωτήριο λειτουργήμα. Σέ καμμιά άλλη ίσως στιγμή τό κοινωνικό στοιχείο δέν αντίκρουσε μέ τόση ίταμότητα τό πανανθρώπινο. "Από τή μιá μεριά, ό καταμερισμός τής εργασίας κι' ή φροντίδα τής ειδικεύσης άπειλούν όλο και μέ νέα ένταση τήν έσωτερική ένότητα και τή λειτουργική πολυμέρεια του ανθρώπου. "Από τήν άλλη, ή μόνη παγκοσμιότητα, πού του άναγνωρίζεται, είναι ή παγκοσμιότητα τών πιό ταπεινών ένστίκτων. "Ο στόμος, πού βάζουν γιά νά τήν ύπογραμμίσουν, ίσοσταθμίζεται πέρα γιά πέρα μέ τήν άπήχηση, πού βρίσκει ή διαλάληση της. "Επί πλέον, άρνιούνται μέ τό πιό άγριο πάθος κάθε ήθική πραγματικότητα. Μπροστά σέ μιá τόσο βίαιη έπιδρομή αυτών τών τυφλών κι' αντιπνευματικών δυνάμεων τό καθήκον τών διανοουμένων προβάλλει όλοκάθαρο. Δέν τούς έπιτρέπεται πιá ν' άρκεστούν σέ μιá παθητική στάση, στήν άπλήθ: διακήρυξη, όσοδήποτε πλατιά και φλογερή, τών δικαιωμάτων του αιώνιου ανθρώπου. Χρέος τους είναι, πριν άπ' όλα, νά κάνουν όσο τό δυνατό πιό ένεργητικό κι' άμεσο τόν άγώνα τους, χτυπώντας τόν έχθρό στό ίδιο του τό όρμητήριο. "Αλλά γιά νά γίνει αυτό χρειάζεται τόλμη και αυτοθυσία. Περισσότερο άπό κάθε άλλη φορά πρέπει οι γνήσιοι διανοούμενοι, όσπτη-λατημένοι άπ' τή συνείδηση τής μεγάλης τους άποστολής, νά μñ άφήσουν μέ κανένα τρόπο νά τούς δαμάσει τό άδηφάγο κοινωνικό στοιχείο. Βέβαια, σήμερα και γι' αυτούς, ίσως-ίσως πρό πάντος γι' αυτούς, προβάλλει άφάνταστα σκληρός ό άγώνας γιά τήν αυτοσυντήρηση. "Ωστόσο δέν έχουν τό δικαίωμα νά έγκαταλειφθούν στόν έγωισμό και ν' άδιαφορήσουν γιά τά πεπρωμένα του ανθρώπου, πού κανείς σάν κι' αυτούς δέν είναι άξιος νά νιώσει. Μέ τήν ίδια δύναμη όφείλουν ν' αντιδράσουν στό άποκοιμιστικά άποτελέσματα τής άτομικής εύδοκίμησης. "Ο Κάρλ Μάρξ είχε προβλέψει κι' εύχότανε μ' όλη του τήν καρδιά τή ραγδαία έξαθλίωση τής εργατικής μάζας. Στο κατακύλισμα αυτό έβλεπε τή δυνατότερη έγγύηση γιά τήν άνατροπή τής κεφαλαιοκρατίας και γιά τήν κυριώτερη πρό-πόθεση της, πού είναι ή συντήρηση τής έπαναστατικής όρμης τών

ύπονομευτών της, τών προλεταρίων. Είδε πολύ καθαρά ότι ή άστοποίηση, δηλ. ή ήβονική έγκατάλειψη στήν άτομική καλο-πέραση και προκοπή, είναι ό μεγαλύτερος έχθρός του άνα-μορφωτικού πνεύματος και τών άρετών, πού προϋποθέτει (τής αυτοπειθαρχίας και τής άχαλάρωτης προσήλωσης στό ίδανικό) και πού σ' αυτές επάνω θά στηριχτεί άπαραίτητα μιá καλύτερη κοινωνία. "Ωστόσο, αν αντίληφτηκε σωστά τόν κίνδυνο, γελάστηκε όλοτετα στα πρόσωπα, πού θάπρεπε άπ' αυτόν νά φυλαχτούν. Τά πρόσωπα αυτά είναι οι διανοούμενοι και όχι οι προλετάριοι μέ τήν άκατανόητη και συντριφτική γι' αυτούς άναμορφωτική άποστολή. Είναι οι διανοούμενοι γιατί αυτοί άν-τιπροσωπεύουν μέσα στήν κοινωνία τό πνεύμα, τήν πηγή κάθε άλήθειας και δύναμης, στήν πιό εύγενική κι' έξανθρωπιστική του άκτινοβολία. Τό πνεύμα, πού είναι τό «άλας» τής κοινω-νίας. Ζήτημα ζωής ή θανάτου, γι' αυτήν, ή συντήρηση του. Γιατί, «ελ τό άλας μαρwanθθ, έν τίνι άλισθήσεται».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΗΣ

## ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

## I

Μου φαίνεται ότι κάθε δημιουργός χρειάζεται πρώτα απ' όλα να είναι ελίκρινής εκφράζοντας τον έαυτό του, τον κόσμο που κλείνει μέσα του. Έναν κόσμο πολλές φορές πολυσύνθετο, που περιέχει τόσους άλλους μικρότερους κόσμους, που τους ζήσαμε, που τους ανακαλύψαμε κάπου στις αναζητήσεις μας, που τους γέννησε ή φαντασία μας. Κι' ο κόσμος αυτός ουσιαστικά είναι μονάχα ο δικός μας κόσμος που μπορεί να γίνει ή να είναι κι' ο κόσμος όλων μας, κι' αυτόν νομίζω αποκαλύπτει κάθε αληθινός δημιουργός. Και μαζί τόν αιώνιο άνθρωπο που φέρνει μέσα του.

Είναι μάταιο λαιπόν να ζητάμε από ένα συγγραφέα να ψευτίσει τον έαυτό του, ν' αλλάξει το δρόμο του όταν εκφράζεται ελίκρινά. Δέ θ' ακούσει ποτέ τή φωνή μας.

## II

Κάθε αληθινό δημιουργό μπορείς να τόν αναγνωρίσεις σ' όλο του το έργο. Θα συναντήσεις σχεδόν πάντα τὰ ίδια χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τήν ίδια ατμόσφαιρα, μιὰ όλοφάνερη συγένεια σ' όλα του τὰ δημιουργήματα ώσάν τὸ έργο του ν' ακολουθεῖ μιὰ ένιαία γραμμή. Καί τὰ πρόσωπα που δημιουργεῖ, μιὰ που είναι δικά του, δέν μπορεί παρά να του μοιάζουν και να μοιάζουν κατά συνέπεια και μεταξύ τους. 'Ο Ντοστογιέβσκυ έχει τὸ «πάθος τοῦ θείου», είναι πάντα χριστιανός. 'Ο Μπαλζάκ άπασχολεῖται με τήν οικογένεια, άκριβέστερα έχει πάντα τὸ «πάθος τοῦ κοινωνικοῦ».

## III

“Όλοι οί δημιουργοί κινιούνται στὸν ἴδιο οὐρανὸ ἔστω κι' ἂν παρουσιάζουν τίς μεγαλύτερες ἀντιθέσεις. Έχουν τόσες ὁμοιότητες μεταξύ τους. Μὰ ποτὲ δέν ἀντιγράφει ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. Μιὰ τέτοια πράξη δείχνει ἀπλούστατα ἔλλειψη δημιουργικῆς ἱκανότητας. Δέχονται ὅμως ἐπιδράσεις. «Μονάχα ἐκεῖνοι ποὺ δέ δημιουργοῦν ξεφεύγουν τίς ἐπιδράσεις». Μὰ πάντα τὸ έργο τους ἂν εἶναι ἀληθινὸ εἶναι μονάχα δικὸ τους και ποτέ μιὰ δουλικὴ μίμηση.

## IV

‘Η κυκλοφορία ἑνὸς βιβλίου τίς πιὸ πολλές φορές ἐξαρτᾶται ἀπ' τήν τύχη. Δέν ἔχουν πάντα τήν πρώτη κυκλοφορία τὰ καλύτερα βιβλία, ὅπως δέν τήν ἔχουν πάντα τὰ χειρότερα. Κι' ὅμως ὅλοι σχεδόν γράφουν γιὰ ἕνα κοινὸ. Λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ δέν ἔχουν ὑπ' ὄψη τους τὸ κοινὸ, ποὺ γράφουν ἴσως γιὰ τὸν έαυτὸ τους. Καί συμβαίνει κάποτε αὐτοῖ οἱ τελευταῖοι νάρθει μιὰ μέρα και νὰ διαβαστοῦν περισσότερο ἀπ' τοὺς πρώτους. Σὲ μᾶς ὅλοι γράφουν γιὰ τὸν έαυτὸ τους κατ' ἀνάγκη ἀφοῦ δέν μπορεῖ νὰ ὑπολογίζουσι ὅ ἕνα ἀνύπαρκτο κοινὸ.

## V

‘Η ἐποχή μας, διακήρυξαν πολλοί, είναι ἡ ἐποχή τῆς πεζογραφίας. Καί πραγματικά τήν τελευταία πενταετία κυκλοφόρησαν στὸν τόπο μας τόσα βιβλία ποὺ ἐπικυρώνουν ἀπόλυτα αὐτὴ τὴ διαπίστωση. Οἱ νέοι δουλεύουν ἀποφασιστικά και σταθερά. Δημιουργοῦν δίχως ἄλλο μιὰ ἐποχή καινούρια. Τὸ ἔδαφος είναι ἐχθρικό. Έμπόδια ἄπειρα. Μὰ «ἡ δύναμη μονάχα ἀπ' τήν ἀντίσταση γεννιέται». Τί σημασία μπορεί νὰ ἔχουν και ἡ σιωπὴ και ἡ ἀδιέφορία κι' ὅλα τ' ἄλλα όταν τὰ έργα και οἱ δημιουργοί κάθε μέρα πολλαπλασιάζονται; Καμμιὰ, ἀφοῦ και τὸ σῆμερα και τὸ αὔριο ἀνήκουν δικαιοματικά σ' ἐκείνους ποὺ τὰ δημιουργοῦν με τὸ έργο τους προχωρώντας πάντα ἡρωικά και περήφανα.

## ΡΟΔΩΠΙΣ Η ΕΤΑΙΡΑ

Μοῦ πρόσφερε μέλι μέσα στην κερήθρα και σῦκα για μένα κομμένα από τὸ δέντρο.

—Εἶναι ἀπ' τὴ συκιά πού με ἀποκοιμίζει στὸν ἴσκιό της, κάθε φορά πού ὁ ὕπνος δὲν ἔρχεται νὰ με πάρει... Ἄλλὰ, πές μου, Χάριτε, φίλε ἀγαπητέ, ποιά θεϊκὴ πνοὴ σὲ ὀδήγησε ὡς σὲ μένα. Εἶναι χαρὰ πού θέλει ξέσπασμα ἢ λύπη και γυρεύει παρηγοριά; Ἡ φίλη σου Ροδῶπις βέβαια θὰ προτιμοῦσε τὸ πρῶτο!

Προσπάθησα μὲ τὸ κρασί τῆς Κύπρου νὰ σβύσω τὸ λίγωμα τοῦ μελιοῦ και τῶν σῦκων.

—Θεῖα Ροδῶπις, ἡ φωνή σου εἶναι και ἀπὸ τὸ μέλι πού προσφέρνεις και ἀπὸ τὸ κρασί μεθυστικώτερη, ἢ σοφία ὅμως πού κερνάς εἶναι πολυτιμώτερη ἀκόμα. Εἶσαι ἡ γνωστὸτάτη γυναίκα τῶν Ἀθηνῶν, και τὸ Ἄστυ εἶναι περήφανο πού σὲ ἔχει. Οἱ φιλόσοφοι σὲ ἀναφέρουν, και ὁ μεγάλος γλύπτης Φρύνιχος σὲ ἀπαθανάτισε!... Μήτε χαρὰ πού θέλει ξέσπασμα, οὔτε θλίψη πού γυρεύει παρηγοριά, μὲ ἔφεραν ὡς σὲ σένα. Εἶναι κάτι χειρότερο, μὰ τὸν Δία!... Δυὸ μῆνες κοντεύουν νὰ συμπληρωθοῦν, πού δὲν ἔχω αἰστανθεῖ τὴν παραμικρὴ χαρὰ, τὴν παραμικρότερη λύπη. Ἦρθα σὲ σένα, γιὰ νὰ νιώσω και χαρὰ και θλίψη, χαρὰ πού θὰ μείνω μαζί σου, θλίψη ὅταν θὰ φύγω... Ἄλλὰ, πῶς νὰ σοῦ διηγηθῶ, Ροδῶπις, τὴν ψυχικὴ μου αὐτὴ διάθεση, πού εἶναι ὅμοια μονότονη μὲ τὶς συννεφιές τοῦ καλοκαιριοῦ...

Στὸν κῆπο εἶμαστον καθισμένοι, στὸν περίφημον κῆπο, ὅπου γύρω ἀπὸ τὴ Ροδῶπιδα συναθροίζονται οἱ φιλόσοφοι, οἱ

γλύπτες και τῶν Μουσῶν οἱ πῖθ ἐκλεκτοί. Ὁ μαθηματικὸς Ἀπολλώνιος ὁ Σελινούντιος τὸν ἔχει ὀνομάσει: «Νέα Ἀκαδημία», κάποιος ὅμως ἀγνωστος σοφιστὴς ἰσχυρίστηκε ὅτι ἀκριβέστερα πρέπει νὰ τὸν καλέσουν: «Κενὴ Ἀκαδημία» τὸ κε μὲ ἔψιλον. Ὅλα αὐτὰ, βέβαια, εἶναι ἀπλές ἀντιζηλιές και μίσση σοφῶν, ἀφοῦ, καθὼς γνωρίζουμε, οἱ σοφοὶ εἶναι και γιὰ τοὺς χαμηλότερους ἔρωτες και γιὰ τὶς βαθύτερες ἔχτρες ἰκανότατοι.

Ἡ νύχτα εἶταν πνιγμένη μέσα σ' ἕναν ὠκεανὸ ἀπὸ ἀστρα, ἢ μπορεῖ και ἀναρίθμητα ἀστρα νὰ εἶταν βυθισμένα σὲ μιὰ βαθιὰ νύχτα ἀσπριδερὴ, μολοντί ἡ Φοῖβη δὲν εἶχε ἐμφανιστεῖ ἀκόμα ἀνάμεσα στὸ φύλλωμα τῆς μεγάλης λεύκας, ὅπως και χτές. Ὁ γρύλλος ἀκουγόταν ἀπὸ μακριὰ και ἀπὸ κοντὰ σὰν ἠχώ, τὸ τραγούδι του ὅμως, πού εἶναι ἕνας ἀκούραστος, ἕνας ἀτέλειωτος θόρυβος, ἔδινε τὴν ἐντύπωση τῆς σιγῆς και τῆς μοναξιάς.

Σὲ δυὸ μεγάλα ἀνάκλιτρα, φαρδιά σὰν κλίνες, ἀναπαύομαστον ὁ ἕνας πολὺ κοντὰ στὸν ἄλλον, ἡ ὡραιότατη και σοφὴ Ροδῶπις και ἐγώ, Χάρις γιὸς τοῦ Δημόλαου.

—Περίεργη κάπως, ὦ Χάριτε, μοῦ φαίνεται ἡ σκέψη σου νὰ ἔρθεις ἐδῶ. Πῶς δὲν πῆγες στὴν κατοικία τῆς Λυσιμάχης ἢ στῆς Φρόνης τῆς Νεωτέρας τὴν κατοικία. Ἐχῶ ἀκούσει ὅτι μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ, ἔχεις ζήσει περισσότερο ἀπὸ δυὸ χρόνια μαζί. Πῶς μὲ θυμήθηκες τόσο ἀπότομα πάλι;

Ὁ ἀνάλαφρος ζέφυρος σκόρπισε μιὰ βαριά μυρουδιά ἀπὸ θυμάρη, ἀπὸ ρίγανη και λιβανόχορτο. Εἶταν ἕνας ἀνεμὸς χλιαρὸς και ὑπόγλυκος, σὰ νὰ εἶχε περάσει μέσα ἀπὸ ζεστὸ μέλι.

—Ἦνθε θεῖα γυναίκα, σοφώτερη και ἀπὸ τὴ Συρία ἐκεῖνη πού ἔδερνε τὸν ἄντρα της τὸ φιλόσοφο, οἱ ἀναμνήσεις ἔρχονται πάντοτε ξαφνικές. Ἄλλὰ μὴ νομίσεις πῶς σὲ θυμήθηκα. Γιὰ νὰ θυμηθεῖ κανεὶς, πρέπει νὰ ἔχει ξεχάσει, και ἐγὼ δὲ σὲ λησμόνησα ποτέ, καθὼς ξέρω!

Πῆσα τὸ μέτωπό μου, γιὰ νὰ τὸ δροσίσω, ἀπάνω σὲ ἕνα ρόδο βυσσινί, πού κρεμόταν στὸ πλάι μου και πρόσθεσα:

—Ψέμματα δὲ σὲ πληροφόρησε, ὅποιος σοῦ εἶπε ὅτι ἔζησα μὲ τὴ Φρόνη δυὸ χρόνια. Ἐμαθες ἴσως και τὶς θλιβερές περιστάσεις, πού μὲ ἔφεραν στὴν ἀγκαλιά της... Ὅχι; Δὲ θὰ σοῦ τὶς πῶ. Εἶναι μάταιο νὰ διηγίεται κανεὶς λυπητερές ἱστορίες. Μόνο γιὰτὶ αὐτὴ τεχναίνει νὰ εἶναι τόσο πολὺ περασμένη, σοῦ ἀναφέρω ὅτι ἐσὺ ἔπαιξες και τότε τὸ κορυφαῖο πρόσωπο... Μὴν

άνησυχεις, ὦ Ροδῶπις σοφή! Εἶναι λίγο ἀπότομα τὰ λόγια μου, ἐκφράζουν ἄστοχα τὸ αἶσθημά μου, πού εἶναι ἤρεμο καὶ μαλακό. Ἀλλὰ τὰ λόγια, φίλη Ροδῶπις, εἶναι ἐξαιρετικά εὐλύγιστα, εὐαίσθητα πράματα. Ἀσχολήθηκες ἡ ἴδια πολὺ μὲ τὸ λόγο καὶ μὲ τίς λέξεις, καὶ ξέρεις ἀπὸ κάθε ἄλλον καλύτερα, ὅτι τὰ λόγια περισσότερο θὰ ποῦν πάντοτε ἢ λιγώτερο ἀπὸ κείνο πού θέλουν. Ἄκουσε τὰ λόγια μου καὶ πάρε τα, νὰ τὰ νιώσεις ὅπως ἐπιθυμεῖς. Τὰ ὠραιότερα λόγια θὰ ὁμορφύνουν, ὅταν περάσουν ἀπὸ τὰ κοχύλια τῆς ἀκοῆς σου. Ἦρθα νὰ σέ παροτρύνω, Ροδῶπις, νὰ παίξεις πάλι τὸν κορυφαῖο στῆ ζωῆ μου... λέω τὸν κορυφαῖο, μὰ θέλω νὰ πῶ τὸ μοναδικὸ πρόσωπο. Γιατί ἡ ζωὴ μὲ ἔχει καταβάλει, μὲ ἔχει κουράσει ἢ ἀλλαγῆ πού φέρνει τὸ αἰώνιο κύλισμά της, καὶ ποθῶ, ὅπως ἐπόθησα σὲ κάθε λογικὴ φάση τῆς ζωῆς μου, κοντὰ σου νὰ χαρῶ τοὺς δυὸ κόσμους πού ἀπαρχῆς ξεχώρισαν οἱ φιλόσοφοι, τὸν ὕλικό καὶ τὸν πνευματικό.

Φύσησε πάλι ὁ ζέφυρος ἀπαλότατα, καὶ σκόρπισε ἀπὸ τῆ λεβάντα καὶ ἀπὸ τὸ μελισσόχορτο μίαν ἐντατικὴ μυρουδιά σὰ γύρη. Ἡ Ροδῶπις ἀνασηκώθηκε λίγο καὶ μὲ κοίταξε στὰ μάτια.

— Ἡ ὄψη σου, Χάριτε, ζωγραφίζει τὰ νιάτα. Τὰ νιάτα πρέπει νὰ μένουν καὶ στὴν ψυχὴ σου. Στὴν ἡλικία σου, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ ἔζησες τόσο πολὺ τόσα πολλά, γιὰ τοῦ Δημόλαου!

Καὶ ἐγώ:

— Εἶσαι παρηγορητικιά, ὦ φίλη, ἂν καὶ ἐνσαρκώνεις τέτοιαν ὁμορφιά! Μπορεῖ νὰ μὴν ἔζησα περισσότερες καταστάσεις ἀπὸ ὅσες ζοῦν οἱ ἄνθρωποι συνήθως, ἐκεῖνες ὅμως πού ἔζησα τίς ἔζησα πέρα ἀπὸ πολὺ.

Ἡ Ροδῶπις χαμογέλασε.

— Μ' ἀρέσεις, εἶπε, γιατί εἶσαι ἐξυπνος!

— Ὡ σπάνια γυναίκα, πού προτιμᾷς τὴν Ἐξυπνάδα ἀπὸ τὴν Ὁραιότητα, γιατί θεωρεῖς ὅτι ἡ Ἐξυπνάδα εἶναι ἡ μεγαλύτερη Ὁμορφιά, ἀντρικὴ εἶναι σχεδὸν ἡ σκέψη σου καὶ συνδυάζεται μοναδικὰ μὲ τὴν γυναικεῖα ὕλική σου ἐμφάνιση. Σὲ ρωτῶ, πῶς ἔφτασες στὴν ἀνθρώπινη αὐτὴ τελειότητα; Γιατί εἶμαι τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ τελειότητα δὲ γεννιέται ποτὲ μὲ τοὺς θνητούς, ἀλλὰ εἶναι μιὰ ἡμιθεϊκὴ κατάσταση, ὅπου φτάνομε ὕστερα ἀπὸ μιὰ μακρόχρονη, ἐπίμονη ἐξέλιξη.

— Δισκοδέσασα πολὺ, ὕλικά καὶ πνευματικά. Οἱ ἀπολαύσεις ἀναιώνουν τὴν ψυχὴ, Χάριτε.

Γλύστρησε ἓνα ἄστρο στὸν οὐρανό, καὶ ἄφησε πίσω του μιὰ παχιά γραμμὴ ἀπὸ φῶς, χωρὶς νὰ παραγάγει μὲ τὴν τριβὴ του κανένα σπινθήρα. Ὁ οὐρανὸς πύκνωσε ἐκεῖ ὀλόγυρα καὶ σκοτείνιασε λίγο. Ἐνας γρύλλος ἦρθε πολὺ κοντὰ καὶ τραγούδησε.

— Εἶναι κάμποσα χρόνια πού δὲ μὲ συνάντησες, Χάριτε, καὶ δὲν εὐκαιρήσες νὰ μὲ παρακολουθήσεις. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού παίζαμε μαζὶ στὸ ἄλσος τοῦ Κεραμεικοῦ, ἐνόσω ὁ πατέρας σου δημηγοροῦσε στὴν Πνύκα καὶ ὁ πατέρας μου δίδασκε τίς τραγωδίες του στὸ θέατρο τοῦ Διονύσου, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἄλλες ἐποχὲς πολλὲς διάβηκε ἡ ζωὴ μου... Ἀλλὰ τές μου πρώτα, γιὰ τοῦ Δημόλαου, Χάριτε, ἀπὸ ποῦ ἔρχεσαι καὶ πῶς — τὸ γιατί μοῦ τὸ εἶπες — γιὰ νὰ ἱστορήσω καὶ ἐγώ, μὲ τὴ σειρά μου, τίς μοῖρες πού εἶχε ὀρίσει ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς γιὰ τὴ θνητὴ ὑπαρξή μου.

Ἄφησα τὸ ἀνάκλιτρο καὶ δυὸ - τρεῖς φορές περπάτησα ὡς σὲ μιὰ δάφνη. Ἐνα χαμηλὸ κλαδί της μὲ ἔφτανε στὸ ὕψος, καὶ μοῦ χαίριζε τὸ μέτωπο κάθε φορὰ πού τὴν πλησίαζα. Ἡ Ροδῶπις ἀκίνητοῦσε. Κάτω ὅμως ἀπὸ τὸν ἀραχνουόφαντο χιτῶνα, οἱ γραμμὲς τοῦ σώματός της ὀργιάζαν ἐκπαγλεις καὶ ἀκόλαστες. Τὸ λεπτότατο ὕφασμα προχωροῦσε μέσα στὴ μεγαλοπρέπεια τῶν πτηχῶν, ἀκολουθώντας τίς καμπύλες, καὶ ξεπεταγόταν ἐδῶ μὲ ὀρμὴ, βαθοῦλωνε ἐκεῖ μὲ ἀσέλγεια.

— Ἐρχομαι ἀπὸ τὴν Κόρινθο, εἶπα χωρὶς νὰ σταθῶ. Δὲν εἶταν καιρὸς πολὺς, πού εἶχα χωρίσει τὴ ζωὴ μου ἀπὸ τῆς Φρύνης τὴ ζωὴ. Ἐφυγα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ προσπάθησα νὰ διασκεδάσω ταξιδεύοντας. «Διασκεδάζω», Ροδῶπις, θὰ πεῖ σκορπίζω. Προσπάθησα νὰ σκορπίσω τὴ ζωὴ μου. Ἐφτασα στὴν Κόρινθο. Δὲν εἶταν ἡ πρώτη φορὰ. Μὲ φιλοξένησε ἓνας Ἀθηναῖος φίλος, ἐξόριστος ἐκεῖ γιατί εἶναι πολὺ ἐξυπνος. Βλέπεις, οἱ κακοὶ ἄρχοντες φοβοῦνται τοὺς ἐξυπνοὺς πολίτες... Γνώρισα δυὸ γυναῖκες στὴν Κόρινθο. Ὁ φίλος Ἀθηναῖος μοῦ ἔλεγε: «— Πρῶτα θὰ σοῦ γνωρίσω μιὰν ὁμορφὴ κόρη, γιὰ νὰ ξεχάσει τὸ σῶμα σου τὸ σῶμα τῆς Φρύνης. Θὰ σοῦ γνωρίσω ὕστερα μιὰν ἐξυπνὴ γυναίκα, γιὰ νὰ λησμονήσει καὶ ἡ ψυχὴ σου τὴν ψυχὴ της. Τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ κυριώτερη ἐκδήλωση τῆς ψυχῆς. Ἐνα ἐξυπνο πνεῦμα θὰ σὲ ἀπασχολήσει καὶ θὰ σὲ

ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ ἐπίσης ἔξυπνο ἀλλὰ σιωπηλὸ πνεῦμα τῆς Φρόνης. "Ἐτσι θὰ λησμονήσεις καὶ τὴν ψυχὴ τῆς, πού στὸ πνεῦμα τῆς προπάντων τὴν ἀγάπης... Γιατί ξέρω καλὰ, ὅτι στὸ σῶμα τῆς ἡ Φρόνη δὲν κατορθώνει ποτὲ νὰ ἀναμίξει τὴν ψυχὴ τῆς... "Ἐπειτα, Χάριτε, στὰ πράματα τῆς ἀγάπης, τὸ σῶμα ξεχνάει πῶς ἀργὰ ἀπὸ τὴν ψυχὴ, γιατί εἶναι βαρὺ καὶ δυσκίνητο καὶ δύσκολα ἀλλάζει κόσμους καὶ συνήθειες».

Σώπασα μιὰ στιγμή. "Υστερα πάλι :

—Γνώρισα τὴν πρώτη, τὴν ὠραία κόρη, ἀπὸ τὰ Μέγαρα. Ἡ δεύτερη, ἀπὸ τὴν Αἴγινα, εἶταν ἐξαιρετικὰ ἔξυπνη. "Ἐξυπνη γυναίκα—δταν ἡ ἔξυπνάδα τῆς δὲν καταντάει ἀντρικὴ—θὰ πεῖ γυναίκα ξύπνια. Ἡ δεύτερη γυναίκα πού γνώρισα στὴν Κόρινθο, εἶχε μιὰ διάνοια ἀδιάκοπα ἀγρυπνη. "Ὅταν κουράστηκε τὴν πρώτη, γύρισα στὴν ἄλλη. "Ὅμως, ἕνα βράδι, δὲν τὴ βρήκα στὸ δῶμα τῆς. Περίμενα ὅλη τὴ νύχτα. Δὲν ἦρθε. Τὸ πρῶτ' ἔμαθα ὅτι ἔφυγε μὲ ἕναν δούλο ἀπὸ τὰς Θήβας, γιὰ τὴ Σικελία. Μοῦ πρόσθεσαν, ὅτι ὁ δούλος αὐτὸς παραξένευε ὄλους μὲ τὴν εὐφυΐα καὶ μὲ τὴν διανοητικὴ του διαύγεια... Καταλαβαίνεις, θεῖα Ροδῶπις, ἀγαπητὴ γυναίκα, ὅτι στὴν πρόρα τοῦ πλοίου καθισμένοι, μὲ πίκρα ἀναλογιζόμουν ὅτι βαριέμαι γρήγορα τὶς ὁμορφες γυναῖκες ὅταν δὲν ἔχουν βᾶθος, καὶ ὅτι οἱ ἔξυπνες γυναῖκες μὲ ἀφήνουν γρήγορα ἢ ἀργὰ γιὰ κάποιον ἄλλο. Καὶ τότε, ἀπότομα, θεϊκὴ ἦρθε καὶ στάθηκε μιὰ εἰκόνα μπροστὰ μου. Πλέαμε πρὸς τὴ Σαλαμίνα, ὦ Ροδῶπις...

Τὴν κοίταξα μὲ ἐπιμονὴ στὰ μάτια. Οὔτε ζέφυρος, οὔτε ἄλλος ἄνεμος κανεὶς φυσοῦσε τώρα, μὰ εἶχε χυθεῖ γύρω μιὰ βαριά καὶ θερμὴ μυρουδιά ἀπὸ δάφνη καὶ μέντα.

—Δὲν ξέρω ἀπὸ ποιοὺς ἀπόβαστους ἑσωτερικοὺς κόσμους τοῦ ἐγῶ μου βγήκες, ἀγαπημένη γυναίκα, καὶ στάθηκες μπρὸς μου ὀλοζώντανη. Κάποια λεπτότητα νεύρα τῶν αἰσθησέων μοῦ εἶπαν, ὅτι ἐνώνεις τὴν καταπληχτικώτερη ὁμορφιά μὲ τὸ περιφανέστερο πνεῦμα. Ἀμέσως ἦρθα, ὦ Ροδῶπις, σὲ σένα, γιὰ σένα, ταχὺς καὶ ἀνήσυχος, ἐρωτευμένος πρὶν σὲ ξαναδῶ ἀκόμα, μεθυσμένος πρὶν σὲ ἀκούσω! \*Ἦρθα, ὦ Ροδῶπις, ἐλπίζοντας ὅτι μὲ μιὰ τελειωτικὴ, μιὰν ἀπέραντη προσπάθεια, θὰ κατορθώσω νὰ πετύχω τὴν ἀπελπιστικὴ εὐτυχία νὰ γίνεις δική μου...

Στὰ πόδια τῆς ἔπεσα καὶ φίλησα τὸ ἀριστερὸ τῆς γόνατο, πού εἶχε μείνει ἀσκέπαστο. Μιὰν ὀλόβαθη σιγὴ μπλέχτηκε

παντοῦ, καὶ δὲν ἄφησε τίποτα νὰ κουνήσει. Τὸ πάθος μου σκληρὸ, τὴν ξέσκισε.

—Ροδῶπις, γνωρίζω καλὰ τὴ σιωπὴ πού διαδέχεται πάντοτε τὰ πρῶτα λόγια τῆς ἀγάπης. Εἶναι ἡ ἀσφυξία πού ἔρχεται ὕστερα ἀπὸ μιὰν ὑπερβολικὴ ἔκπνοη. Ἡ ἀγάπη, ὠστόσο, εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ φράσεις. Μὴν πείς τίποτα. Ἡ σιγὴ αὐτὴ εἶναι γλυκιὰ, καὶ ἕνα μακρότατο φιλὶ ξέρει νὰ τὴ συμπληρώσει σοφώτερα...

"Ὡς στὸ προσκέφαλο σύρθηκα, ὅπου ξεκούραζε τὸ κεφάλι τῆς, καὶ ἀκούμπησα τὸ πρόσωπό μου λίγο στὸ μαξιλάρι καὶ λίγιο στὰ μαλλιά τῆς.

—Σ' ἀγαπῶ, Ροδῶπις, πλουσιώτερα ἀπὸ ὅτι ὁ Πίρις ἀγάπησε τὴν Ἑλένη, θεϊκώτερα ἀπὸ ὅτι ὁ Ἐνδυμίων ἀγάπησε τὴ Φοῖβη, ἑσωτερικώτερα ἀπὸ ὅτι ὁ Νάρκισσος ἀγάπησε τὸν ἑαυτὸ του!

Φύσησε ὁ ζέφυρος καὶ ἔφερε σάν πρῶτα μυρουδιὲς ἀπὸ θυμὰρι καὶ ἀπὸ ῥίγανη. "Ἐσκυψα καὶ τῆς φίλησα τὸν τράχηλο, ὕστερα πήρα τὸ κεφάλι τῆς στὰ χέρια μου σάν ἀμφορέα, καὶ τὸ φίλησα στὰ κλειστὰ καὶ ἀκίνητα χεῖλη του ἕνα φρόνιμο, μακρὸ φιλὶ. Δὲν ξέρω πῶς μοῦ ἦρθε τόση εὐθυμία, δὲ σκέφτηκα ποτὲ γιὰτὶ μοῦ ἔρχεται μιὰ τέτοια ἐπιθυμία νὰ γελάσω, κάθε φορὰ πού θὰ φιλήσω μιὰ γυναίκα γιὰ πρώτη φορὰ. Εἶπα :

—Κάποτε, μετὰ ἕνα πρῶτο φιλὶ βάραινε γύρω μας μιὰ ἐνοχλητικὴ σιγὴ. Ἐξήγησα ὅτι ἔτσι συμβαίνει πάντοτε. Ἐκεῖνη ἀποκρίθηκε ὅτι ἀφοῦ εἶναι ἔτσι, μόνο μιὰ λύση ὑπάρχει : νὰ ξεπεράσει κανεὶς ἀμέσως τὸ πρῶτο φιλὶ. Πρῶτο ἀληθινὸ φιλὶ εἶναι τὸ τρίτο.

Φτάσαμε εὐθὺς στὸ τρίτο φιλὶ, ἀλλὰ γιὰ νὰ φτάσουμε τόσο γρήγορα, περάσαμε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ἀνοιχτὰ μας χεῖλη.

—Ἀκριβῶς, γιατί δὲ βρῖσκω πολλὰ λόγια νὰ σοῦ πῶ, μὰ τὴν Ἀφροδίτη, καταλαβαίνω πόσο σ' ἀγαπῶ... Γνωρίζεις, ὦ Ροδῶπις, τὴν στεριότητα τῆς ὑπερπαραγωγῆς ;

Ἀκουστήκαν, ἀπὸ τὴν μπροστινὴ πλευρὰ τοῦ σπιτιοῦ, τραγοῦδια καὶ τριγωνικὲς κιθάρες. Εἶταν μέθυσμα ἀπὸ κρασί ἢ ἀπὸ γυναίκα ; Καὶ τὰ δυὸ μεθοῦν, γιατί ἀγγίζουσιν ἀπὸ τὴν μιὰ τους δψη τὴν βαρβαρότητα, καὶ τὴ θεϊότητα ἀπὸ τὴν ἄλλη.

—Καὶ τώρα, ὦ θεῖα Ροδῶπις, καλὴ καὶ ἀγαπητὴ, θὰ θελήσεις ἐλπίζω, νὰ μὲ διηγηθεῖς τὶς μοῖρες πού σοῦ εἶχαν ὀρίσει οἱ Ὀλύμπιοι.

Βύθισε ή Ροδῶπις τὸ βλέμμα τῆς στὰ μάτια μου, σὰ νὰ ἤθελε νὰ ἀντλήσει ἀπὸ μέσα τους τὴν ἀνάμνηση τῆς ζωῆς τῆς, καὶ μοῦ χάιδεψε τὸ χέρι μὲ τῶν δαχτύλων τῆς τὰ ἀβρότατα ἄκρα.

—Εἶχα μιὰ φίλη καὶ μαζί τῆς ἐπαίξα στὸν Κολωνό. Θυμᾶσαι; Λεγόταν Ροδῶπις καὶ κείνη. Εἶταν ὠραία καὶ κακιά. Ποτὲ δὲν εἶχαμε συμπαθήσει τὸν ἴδιο νέο. Ἔτυχε ὡστόσο, μιὰ φορά—τὸ ἤθελε ὁ Ζεὺς, ἡ Ἀθηνᾶ ἢ ἡ Ἀφροδίτη:—ἔτυχε νὰ ἀγαπήσουμε ὀρμητικὰ καὶ οἱ δυὸ τὸν ἴδιον ἄντρα. Νομίζεις ὅτι μιὰ ἀγάπη ποὺ εἶναι κοινή, μπορεῖ νὰ ἐνώσει τοὺς θνητοὺς; Ἡ φίλιά μας ἐπάψε νὰ εἶναι φίλια. Ἀργότερα ἐγίνε ἐχτρα. Ἐχτρα δικῆ τῆς, γιὰτὶ ἐγὼ εἶχα κερδίσει τὴν ἀγάπη του. Προσπάθησε μὲ κάθε τρόπο νὰ μᾶς καταστρέψει, νὰ μᾶς χωρίσει. Εἶναι βαριά μιὰ τέτοια πάλη, ὅταν ἀγαπάει κανεὶς, γιὰτὶ γυρεῖ ἡρεμῶ καὶ μοναξιά ὁ γιὸς τῆς Ἀφροδίτης... Ἀναγκάστηκα νὰ τοῦ δωθῶ καὶ νὰ φύγω μαζί του. Δὲ θὰ σοῦ πῶ ποιὸς εἶταν—ἀν δὲν ξέρεις τὸ ὄνομά του—μὰ εἶταν ἐξυπνος καὶ καλός. Ἡ καλωσύνη, Χάριτε, πηγαίνει κάποτε καὶ μὲ τὴν ἐξυπνάδα. Ζήσαμε μερικὰ χρόνια μαζί. Σιγὰ-σιγὰ, στὸν κῆπο μου ἄρχισαν νὰ μαζεῦονται οἱ φιλόσοφοι, οἱ γλύπτες, οἱ τραγωδοὶ καὶ οἱ ρήτορες τῆς ἐποχῆς. Γνώρισα τὸν Ἴφικράτη, τὸν Χαρίδημο, τὸ μαθηματικὸ Νικομήδη, τὸν ποιητὴ Ὀριγένη, τὸν Εὐχάρη, τὸν Πολύκλιτο... Ὡσπου, κάποτε, χώρισα ἀπὸ τὸν... ναί, χωρίσαμε φίλοι. Ἐρχεται ἀκόμα καμιά φορά καὶ μὲ βλέπει... Ἔτσι ἀγάπησα μὲ τὴ σειρά τὸν Ἴφικράτη καὶ τὸν Εὐχάρη καὶ τὸν Πρόκλιτο... Δὲν ἐκφράζομαι μὲ πίκρα ἢ μεταμέλεια. Εἶμουν σχεδὸν πάντοτε εὐτυχισμένη... Οἱ διάφοροι σοφοὶ ποὺ γνώρισα, μοῦ ἔμαθαν νὰ δέχομαι τὴ ζωὴ μὲ εὐθυμία καὶ τοὺς ἀνθρώπους μὲ ἐπιείκεια. Σκέφτηκα πολὺ στὴ ζωὴ μου, καὶ διασκέδασα χωρὶς νὰ σκεφτῶ. Εἶναι ὅτι ἔχει κανεὶς τὸ καλύτερο νὰ κάνει...

Σώπασε λίγην ὥρα. Ὑστερα:

—Δὲ μὲ λησμόνησε, μολαταῦθα, ἢ παλιά μου φίλη ἡ Ροδῶπις. Εἶχε διαδώσει πολλὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς μου, πολλές ἱστορίες ἀνύπαρχτες καὶ κακές, ὦ Χάριτε. Τίς ἱστοροῦσε στίς φίλες καὶ στοὺς φίλους τῆς, ἀνθρώπους ἀπὸ κείνους ποὺ ζοῦν μὲ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων, γιὰτὶ ἡ δικῆ τους ἢ ζωὴ δὲν παρουσιάζει κανένα ἐνδιαφέρον... Γιὰ νὰ μὲ ξεχωρίζει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τῆς, μὲ ὀνόμαζε «Ροδῶπις ἢ ἑτέρα» καὶ ὁ κύκλος

τῆς μὲ τὸ εὐκόλο πνεῦμα μὲ ὀνόμαζε «Ροδῶπις ἢ ἑτέρα». Τὸ ὄνομα αὐτὸ μοῦ ἔμεινε. Αἱ Ἀθηναίαι μὲ τιμοῦν μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα... Εἶναι τὸ μόνο κακό, ποὺ μοῦ προξένησε ἡ Ροδῶπις. Εἶναι, ὦ Χάριτε, καὶ τὸ μόνο πρᾶμα ποὺ τῆς συγχωρῶ.

Εἶπα τὴν ἀγάπη μου πάλι, μὲ κίνδυνο νὰ τὴν καταντήσω βαρετὴ. Ἡ ἐπανάληψη εἶναι μιὰν ἀνάγκη καὶ μιὰ ἀδυναμία τῆς ἀγάπης.

—Πρὶν δώσει τὴν ἀγάπη του σὲ μιὰ γυναίκα, πρέπει κανεὶς βαθιὰ νὰ τὸ σκεφτεῖ, ὦ φίλε... Ὑπάρχουν δυὸ εἰδῶν γυναῖκες. Μοιάζουν, μερικές, στίς μέλισσες ποὺ ξέρον νὰ ρουφήσουν ἀπὸ τὴν ἀγάπη ὅτι ἀκριβότερο ἔχει. Ἄλλες ὅμως μοιάζουν στίς μυῖγες. Σὰν ξεχωρίσουν τὴν ἀγάπη, κάθονται ἀπάνω καὶ τὴ λερώνουν.

—Τίς πεταλοῦδες μὴ λησμονεῖς, ὦ Ροδῶπις! Ἐκεῖνες ποὺ δὲν πέρνουν καὶ δὲν ἀφήνουν τίποτα! Στέκονται μιὰ στιγμή στὸ λεπτότατον κάλυκα τοῦ ὠραιότερου λουλουδιοῦ τοῦ πόθου μας, χαριεντίζονται λιγάκι, χαμογελοῦν μελαγχολικὰ καὶ φεύγουν!

Ἄναστέναξε ἡ Ροδῶπις, καὶ ἓνα ἀνατρίχιασμα πέρασε ἀπάνω τῆς.

—Τὶ σκέφτηκες; εἶπα.

—Γιὰτὶ νομίζεις ὅτι σκέφτηκα κάτι.

—Ἄναστέναξε βαθιὰ καὶ ἀνατρίχιασε μὲ ἀπόλαυση, θεία Ροδῶπις. Αἰστάνθηκα ὅτι ἐξωτερικέψες, χωρὶς νὰ τὸ θέλεις, κάποια ἡδονικὴ σκέψη, κάποια διανοητικὴ χαρὰ. Κάνω λάθος, ὦ φίλη;

Σηκώθηκε ὀρθια καὶ μὲ πῆρε ἀπὸ τὸ χέρι.

—Ὅχι, ψιθύρισε. Θέλεις ἓναν περίπατο στὸν κῆπο;

Περπατήσαμε κάτω ἀπὸ πεύκα, κάτω ἀπὸ δάφνες, κοντὰ σὲ λουλοῦδια. Οἱ ἀνακατεμένες μυρουδιές τοῦ κήπου ἀνέβαιναν ἀπὸ τὸ χῶμα σὰν ἴσκιοι. Οἱ κρίνοι μύριζαν ρόδινα καὶ τὰ ρόδα μύριζαν κίτρινα, οἱ ὑάκινθοι πορφυρὰ καὶ λιλά οἱ νάρκισσοι. Σὲ μιὰ κυκλικὴ στέρνα σταθήκαμε. Τὰ ἀσάλευτα νερά τῆς δὲ χῶριζαν ἀπὸ τὸ μάρμαρο, ποὺ τὰ ἀγκάλιαζε σφιχτὰ. Μιὰ καφετιά μυρουδιὰ τριγύριζε ἐκεῖ γύρω σὰ βρεμένο χῶμα.

Ἀπότομα, μέσα στὸ νερό, εἶδαμε ἓνα ἄστρο ποὺ γλύστρησε καὶ ἔσβυσε. Μοῦ εἶπε μὲ στοχαστικὴ γλύκα:

—Εἶναι ἡ μελαγχολικὴ ἐποχὴ ποὺ πέφτουν τὰ ἄστρα.

—Ἀλήθεια, ἀποκρίθηκα, σὰ νὰ μὴν τὸ εἶχα σκεφτεῖ ποτέ.

Τὰ νερά όμως είχαν ταραχτεί, και τώρα μέσα στην ακίνητη λειότητα τους, τὰ ἄστρα τρεμόσβυναν και ζουσαν. Προχωρήσαμε.

Φτάσαμε στη σκοτεινότερη γωνιά του κήπου. Χαμένοι μέσα στα δέντρα, μέσα στους θάμνους, μέσα στο σκοτάδι, σταθήκαμε. Μύριζε ζεστό ξύλο νοτισμένο. Ἡ Ροδῶπις ἀκούμπησε στον ὦμο μου, σὰ νὰ περίμενε κάτι. Τιποτα δὲν ἦρθε νὰ μᾶς ἀνησυχήσει, οὔτε μέσα μας, οὔτε ἀπέξω.

Ἀφαιρέθηκα, συλλογίστηκα τὸν κήπο της, τὴν κατοικία της, τὰ λόγια της, τὸ χέρι της, μὰ ἐκείνη τὴ ἴδια τὴ λησμόνησα.

— Τί θαυμάσιος αὐτός ὁ κήπος, εἶπα. Εἶναι ἀντάξιός σου, Ροδῶπις.

Μὲ ἀργὸ βήμα ἐπιστρέψαμε ὅπου και πρὶν καθόμαστον. Τὴν πήρα στὴν ἀγκαλιά μου. Εἶδα τὸν ἀπαλότατο χιτῶνα νὰ γλουστραίει ὡς τὴ μέση της, και νὰ κουλουριάζεται ἐκεῖ σὰν ἄσπρο φεῖδι. Τὰ στήθη της γύρισαν πρὸς ἐμένα σὰ μάτια.

— Χάριτε, σ' ὄλο τὸν περίπατο δὲ φιληθήκαμε οὔτε μιά φορά. Τὴν ὦρα ποὺ βρισκόμαστον στὸ σκοτεινότερο σημεῖο τοῦ κήπου, δὲν αἰστάνθηκες ὅτι περίμενα κάποια παθητικότερη διάχυση ἀπὸ σένα: Δὲν ἐνίωσες ὅτι περίμενα τὴν ἐκδήλωση κάποιας ἐπιθυμίας: Ὁ ἴδιος, δὲ λαχτάρησες νὰ μὲ σφίξεις στὴν ἀγκαλιά σου:

— Ὡ θεία Ροδῶπις, θεία γυναίκα, πόσο πολῦτιμη σὲ ἀναγνωρίζω, στὴν ἀνησυχία ποὺ βλέπω ἀκατανίκητη πάντοτε μέσα στὸ πνεῦμα σου. Ἡ σκέψη πῶς μᾶς ἔχει κάνει, πῶς μᾶς ἔχει καταντήσει ὁ πυρρονισμός! Συνηθίσαμε τόσο νὰ σκεπτόμαστε, ποὺ ἡ σκέψη μας δὲν ἀδρανεῖ οὔτε ὅταν ἀγαποῦμε, οὔτε ἀκόμα ὅταν ἐκτελοῦμε τὴν ἐρωτικὴ δημιουργία, Ροδῶπις!... Ἀμφισβητεῖς τὴν ἀγάπη μου:

Ἐκείνη ξανάπε:

— Συχνὰ παραπονιέται κανεὶς ὅταν ἀγαπάει, γιατί τὰ θέλει ὅλα. Τὰ θέλει ὅλα, γιατί ἔχει τὸ συναίσθημα ὅτι ὁ ἴδιος τὰ δίνει ὅλα, ὅλα ὅσα ἔχει.

Τότε κάναμε ὀρισμένες τρέλλες, γιὰ νὰ εἶναι εὐνοϊκὴ μαζὶ μας και ἡ Ἀφροδίτη, ὦ Ροδῶπις. Καὶ ἀνάμεσα στίς τρέλλες τῶν στομάτων και τῶν χειρῶν, μοῦ εἶπε ἡ θεϊκὴ αὐτὴ γυναίκα:

— Ὡ Χάριτε καλέ, ἔχω ἐλαττώματα ἄπειρα και ἀναρίθμητες ἀδυναμίες. Στὴν ἀγάπη όμως, νιώθω τίς πιὸ σοβαρές. Μὴ

σοῦ φανεῖ παράδοξο, χωρὶς αὐτές δὲν μπορῶ πιά νὰ ἀγαπήσω... Μοιάζω μὲ κείνα τὰ θαυμαστά λουλούδια, ποὺ θὰ μαραθοῦν ἂν τύχει και τοὺς κόψεις τὰ ἀγκάθια.

— Ξέρω ἀγκάθια, εἶπα και ἐγώ, ποὺ ὁμορφαίνουν τὰ ἄνθη.

Καὶ τότε, μέσα στίς ἀκούραστες τρέλλες τῶν στομάτων και τῶν χειρῶν, μοῦ πρόσθεσε μὲ μικρὲς συγκοπὲς στὴ φωνή της:

— Πάντοτε αἰστάνθηκα ὀρμητικότερη τὴ ζωὴ μέσα στὸ πνεῦμα μου παρά στὸ σῶμα. Γι' αὐτό, πάντοτε ἀναγκάστηκα νὰ δώσω ζωὴ στὸ σῶμα μου ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ἐγκεφάλου. Γι' αὐτὸ ἀκόμα, Χάριτε, ἀγαπῶ, ἐκτελῶ τὴ γεννητήσιο πράξη μὲ τὸ μυαλὸ περισσότερο παρά μὲ τὴ σάρκα.

Και ἐγώ, ἤρεμα:

— Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι σὰν και μᾶς, ὦ Ροδῶπις, δημιουργοῦν ἐρωτικὰ περισσότερο μὲ τὸ μυαλὸ παρά μὲ τὸ σῶμα.

Ἀνάμεσα στα δέντρα, ὁ ζέφυρος προσπάθησε νὰ χτενίσει τὰ κλαδιά και ἄπλωσε παντοῦ ἓνα ἄρατο πέπλο, κεντημένο μὲ μυρουδιὲς ἀπὸ θυμάρη, ἀπὸ μέντα και λιβανόχορτο. Ἀξάφνα, μὲ εἶχε κυριέψει μιά σαρκικὴ ἰσορροπία, εὐχάριστη και ἀσυνήθιστη κοντὰ σὲ μιά τόσο θερμὰ ὑποβλητικὴ γυναίκα. Μιά ζέστη βαριά, πνιγερή, χύθηκε παντοῦ σὰ λάδι. Ἀπάνω στὸ λάδι αὐτό, ἀναβόσβυνε τὸ πάθος μου σὰ σπιθα.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΕΤΣΑΛΗΣ

Κηφισιά, Σεπτέμβριος 1925.

## ΤΙΠΟΤΕ ΝΕΩΤΕΡΟΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ;

Ἐξαιρίες μελωδίες, φαντάστηκε πῶς ἂν τὴν ἔπαιζε, αὐτὴ, ἐμψυχωμένη ἀπὸ τὴν ὄρφικὴν ἄρμονίαν, θὰ μελωδοῦσε ὅμοια ἐξαισία καὶ θὰ τὸν ἀνάδειχνε ποιητὴ. Καὶ τὴν ξεκρέμασε κάποια νύχτα. Ὅλοτελα ὁμῶς ἄμουσος, τόσο ἀδέξια τὴ χτυποῦσε πού δὲν κατάφερε παρὰ νὰ ἐξαγριώσῃ τοὺς σκύλλους τοῦ χύμῃ· ξαν καὶ τὸν κατασπάραξαν.—Ἔτσι, ὅπως κι' αὐτός, ξεχνοῦν σήμερα ὅτι ὁ ποιητὴς κάνει τὴν ποίηση.

Ἐξαιρίες μελωδίες, φαντάστηκε πῶς ἂν τὴν ἔπαιζε, αὐτὴ, ἐμψυχωμένη ἀπὸ τὴν ὄρφικὴν ἄρμονίαν, θὰ μελωδοῦσε ὅμοια ἐξαισία καὶ θὰ τὸν ἀνάδειχνε ποιητὴ. Καὶ τὴν ξεκρέμασε κάποια νύχτα. Ὅλοτελα ὁμῶς ἄμουσος, τόσο ἀδέξια τὴ χτυποῦσε πού δὲν κατάφερε παρὰ νὰ ἐξαγριώσῃ τοὺς σκύλλους τοῦ χύμῃ· ξαν καὶ τὸν κατασπάραξαν.—Ἔτσι, ὅπως κι' αὐτός, ξεχνοῦν σήμερα ὅτι ὁ ποιητὴς κάνει τὴν ποίηση.

Ἐξαιρίες μελωδίες, φαντάστηκε πῶς ἂν τὴν ἔπαιζε, αὐτὴ, ἐμψυχωμένη ἀπὸ τὴν ὄρφικὴν ἄρμονίαν, θὰ μελωδοῦσε ὅμοια ἐξαισία καὶ θὰ τὸν ἀνάδειχνε ποιητὴ. Καὶ τὴν ξεκρέμασε κάποια νύχτα. Ὅλοτελα ὁμῶς ἄμουσος, τόσο ἀδέξια τὴ χτυποῦσε πού δὲν κατάφερε παρὰ νὰ ἐξαγριώσῃ τοὺς σκύλλους τοῦ χύμῃ· ξαν καὶ τὸν κατασπάραξαν.—Ἔτσι, ὅπως κι' αὐτός, ξεχνοῦν σήμερα ὅτι ὁ ποιητὴς κάνει τὴν ποίηση.

Ἐξαιρίες μελωδίες, φαντάστηκε πῶς ἂν τὴν ἔπαιζε, αὐτὴ, ἐμψυχωμένη ἀπὸ τὴν ὄρφικὴν ἄρμονίαν, θὰ μελωδοῦσε ὅμοια ἐξαισία καὶ θὰ τὸν ἀνάδειχνε ποιητὴ. Καὶ τὴν ξεκρέμασε κάποια νύχτα. Ὅλοτελα ὁμῶς ἄμουσος, τόσο ἀδέξια τὴ χτυποῦσε πού δὲν κατάφερε παρὰ νὰ ἐξαγριώσῃ τοὺς σκύλλους τοῦ χύμῃ· ξαν καὶ τὸν κατασπάραξαν.—Ἔτσι, ὅπως κι' αὐτός, ξεχνοῦν σήμερα ὅτι ὁ ποιητὴς κάνει τὴν ποίηση.

Ἐξαιρίες μελωδίες, φαντάστηκε πῶς ἂν τὴν ἔπαιζε, αὐτὴ, ἐμψυχωμένη ἀπὸ τὴν ὄρφικὴν ἄρμονίαν, θὰ μελωδοῦσε ὅμοια ἐξαισία καὶ θὰ τὸν ἀνάδειχνε ποιητὴ. Καὶ τὴν ξεκρέμασε κάποια νύχτα. Ὅλοτελα ὁμῶς ἄμουσος, τόσο ἀδέξια τὴ χτυποῦσε πού δὲν κατάφερε παρὰ νὰ ἐξαγριώσῃ τοὺς σκύλλους τοῦ χύμῃ· ξαν καὶ τὸν κατασπάραξαν.—Ἔτσι, ὅπως κι' αὐτός, ξεχνοῦν σήμερα ὅτι ὁ ποιητὴς κάνει τὴν ποίηση.

τύχη μας που έρριξε τη λιγόζωνν ύπαρξή μας σέ τέτοιους: κοσμογονικούς καιρούς. — "Ε! λοιπόν μ' ένα τέτοιο πνεύμα: αίσιοδοξίας θα σκύψουμε τώρα πάνω στον ξεχαρβαλωμένο κόσμο της ποίησης, ν' ακούσουμε μέσα στο ξερό της κορμότη φλέβα της ζωής, που θα φέρει τη καινούργια τη βλάστηση, να δοίμε ποιό καινούργιο αίμα μεταγγιζόμενο στο νεκρόν οργανισμό που δέν θάφτηκε, θά ξαναδώκει τη ζωή στην καρδιά του και τη λαλιά στα χείλη του.

## II

Ζητώντας να βρούμε ποιά είναι τά καινούργια θέματα που θ' άγκαλιάσει ή ποίηση, ποιό δρόμο θα τραβήξει για να βγει από τό τωρινό της άδιέξοδο, πρέπει πρώτ' άπ' όλα να καθορίσουμε τη θέση μας. Δέν άποτολμούμε δραματισμούς. 'Ο δραματισμός, κι' όταν άκόμα είναι όπλισμένος με τη διάισθηση της μεγαλοφυίας, σπάνια δέν καταλήγει στην ούτοπία. 'Υπάρχει κάποιος έδαφος να τοποθετηθούμε παρατηρητές. Τό έδαφος της Ιστορίας. Κι' αν άκόμη δέν είμαστε, ή θέση αυτή μας κάνει θετικιστές. Κι' ή Ιστορία μας δείχνει στο μεγάλο της πίνακα την περιεργη γραμμή που διέγραψε ή εξέλιξη των λαών. Σύμφωνα με τη διατύπωση του Νίκο, υπάρχει ένας Ιδανικός τύπος ιστορικός που καθρεφτίζεται στην Ιστορία των λαών της γής. 'Απ' όποιοδήποτε στάδιο κι' αν ξεκίνησαν οί λαοί, περνούν από τά ίδια στάδια μιας παράδοξα όμοιόμορφης εξέλιξης. Γεννιούνται, άκμάζουν και παρακμάζουν. Κοινή άλήθεια. 'Αλλά όμοια κοινή κι' ή άλήθεια πώς όταν κλίνει ένας κύκλος Ιστορικής ζωής αρχίζει ένας καινούργιος κύκλος, άνώτερος από τόν προηγούμενο, έτσι που ή Ιστορία να βαδίζει με κύκλους άπανωτά, να μοιάζει, όπως ό Γκαίτε παρέστησε, με μιá κυκλική, άνιούσα γραμμή. Τώρα βρισκόμαστε στο τέλος ενός Ιστορικού κύκλου και στο κατώφλι ενός νέου, που δέν μπορούμε να συλλάβουμε καθαρά τίς μορφές και τίς αναλογίες του, μά που αισθανόμαστε την άνάγκη του σαν άνάγκη Ιστορική. Πάνω λοιπόν στο μεγάλο Ιστορικό πίνακα μπορούμε να δοίμε, σχετικά με τό θέμα μας, ποιόι στάθηκαν οί δρόμοι της ποίησης στην άρχή κάθε νέου Ιστορικού κύκλου. Κι' επειδή ποτέ δέν επαναλαμβάνεται όμοιότητα ή Ιστορία, θα ίδουμε τί θα διατηρήσει ή ποίηση από τό παρελθόν και τί νέα στοιχεία, στοιχεία:

πριμιτιβιστικά, θα πάρει από την Ιστορική της θέση μέσα στην άρχή μιας νέας Ιστορικής περιόδου.

Στην άρχή κάθε νέου Ιστορικού κύκλου συναντούμε δύο διαφορετικά είδη ποίησης, την έπική και την θρησκευτική ποίηση. Είκονες και οί δυό της διπλής όψης της ζωής του πρωτόγονου ανθρώπου, που μοιράζεται στον άγώνα τόν πολεμικό και στη θρησκευτική καθηκοντολογία. 'Ο άρχηγός του οίκου, "Αραβας, 'Ιουδαίος, "Ασσύριος, "Ελληνας, Ρωμαίος, άρχηγός στον πόλεμο, Ιερέας στη θρησκεία, ό 'ίδιος θ' άρπάζει τό κοντάρι κι' ό 'ίδιος θα προσφέρει θυσία στο βωμό. 'Η σχέση του προς τούς ανθρώπους είναι ό άγώνας ή σχέση του προς τούς θεούς, ή ύποταγή. Και τό αίσθημα αυτό της ύποταγής είναι πολύ άπλό, όπως άπλη είναι και ή άγροίκα ψυχή του. Δέν συνδέεται με τά πλούσια αίσθήματα μιας έντονης έσωτερικής ζωής σαν εκείνη που πρόσφερε ό χριστιανισμός με τό μυστικισμό, έτσι που ή θρησκευτική ποίηση του πρωτόγονου άκόμα ανθρώπου να μην έχει άκόμη κανένα παλμό λυρικό. 'Εκφρασμένη κι' αυτή πάνω στον μεγαλόπρεπο έξάμετρο της ραφιδίας, είναι ποίηση όλότελ' άπλη κι' έξωτερική. Ποίηση «άφελής» με τό νόημα πουδινε στη λέξη ό Σιλλερ, άπλό, άρμονικό λάλημα του ανθρώπου, που αισθάνεται πλέρια ταυτισμένο με τη φύση τόν έαυτό του. Τη γαλήνια στάση του έπικού δραματισμού δέν την ταραίζει κανένα άνατρίχισμα άρχιλοχικό. "Ατρημη πάντα άντηχάει ή φωνή του ποιητή, είτε τραγουδάει τό σπαραγμό και την περιπλάνηση της Δήμητρας, είτε παρασταίνει όργισμένο τόν 'Απόλλωνα να τριπλοχτυπάει την άσπίδα του Πάτροκλου από τά τείχη της Τροίας, ή να πλησιάζουν μια την άλλη οί άσπίδες κάνοντας χάλκινα τείχη στη μάχη.

'Ασπίς άρ' άσπίδ' έρειδε, κόρυς κόρυν, άνερα δ' άνήρ...

Στον καινούργιο Ιστορικό κύκλο που αρχίζει δέν θα ξανα-συναντήσουμε τά δυό αυτά είδη. 'Η έπική άφέλεια ταιριάζει στα παιδικά χρόνια της ανθρώπινης, και τά παιδικά αυτά χρόνια διάβηκαν άνεπίστροφα. Τό παιδί άνδρώθηκε πολύ, ώστε να μην αισθάνεται πιά τόν έαυτό του ταυτισμένο με τη φύση, αλλά Ισχυρό αντίπαλο της φύσης. Στόν κόσμο που τόν περιζώνει έχει ν' αντίτάξει τό δικό του τόν κόσμο. Αυτά θα τραγουδήσει. Τά πάθη του, τά όνειρά του, τά αισθήματά του, προέκταση της ζωής μέσα από τό πρίσμα του ξεχωριστού του

«έγώ», είναι αντιδράσεις πρὸς τὸν ἔξωτερὸ κόσμο. Τὸ τραγοῦδι τώρα εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ ἐγώ. Τοῦ ἐγώ, ποῦ χαίρεται, ποῦ πονεῖ, ποῦ ποθεῖ, ποῦ συγκρούεται, ποῦ σκλαβώνεται καὶ ποῦ λευτερώνεται, ἑνὸς ἐγώ ποῦ θέλει νὰ ἁρμονισθεῖ πρὸς ὅλα κι' ὅλα νὰ τὰ ἁρμονίσει πρὸς τὸν ἑαυτό του, ἕτοιμο πάλι νὰ συντρίψει τὴν ἁρμονία μόλις τὴν κατορθώσει, γιὰ νὰ μὴ πάψει στιγμή νὰ γροικᾷ μέσα του τὸ παράπονο τῆς μόνωσης καὶ τὸ προκλητικὸ ρέκασμα τοῦ ἀγώνα.—Καὶ ἡ θρησκευτικὴ ποίηση δὲν θὰ ξαναγεννηθεῖ. Εἴτε σὰν λάλημα μιᾶς ἀφελοῦς λατρείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὶς μεγαλόπρεπες φυσικὲς δυνάμεις ποῦ κυριαρχοῦν τυραννικά στὴ φαντασία, εἴτε σὰν προσευχὴ ποῦ μᾶς ἐνώνει μὲ κάτι τόσο μεγάλο ὅσο καὶ στοργικὸ—ὅλα πέθαναν. Μιὰ λατρεία ψηλότερη, ἢ λατρεία τῆς ζωῆς καὶ τῆς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου δίνει πιδ νευρώδικους ἤχους στὴ λύρα τῆς ψυχῆς. Ζητάει τραγοῦδι πιδ βαθὺ καὶ πιδ μεγαλόπρεπο.

Ἄλλὰ μ' ὅλο ποῦ τὰ δυὸ αὐτὰ εἶδη διάβηκαν ἀνεπίστροφα, ὅμως ἀφησαν κάτι ποῦ θὰ κληρονομήσει ἡ καινούργια ποίηση. Θὰ τὰ βροῦμε πιδ κάτω. Ποιὸ θᾶναι ὅμως τὸ περιεχόμενον τῆς ποίησης αὐτῆς; Τὸ περιεχόμενον τῆς δὲν μπορεῖ νᾶναι παρά λυρικό. Ποίηση τοῦ ἐγώ. Ποίηση τῆς ζωῆς ποῦ στὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον βρίσκει τὴ μορφικὴ τῆς ἔκφραση καὶ στὸν ἔσωτερον τὴν πραγματικὴ τῆς ὑπόσταση. Ὁ ἐπικός αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του ταυτισμένο μὲ τὴ Φύση—ἀπ' ὅπου ἡ γαλήνη καὶ ἡ ἀφέλειά του. Ὁ λυρικός αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του ταυτισμένο μὲ τὴ Ζωή—ἀπ' ὅπου ἡ ταραχὴ, ἡ τρικυμία καὶ ἡ συγκίνησή του. Ἡ λυρική ὅμως ποίηση ὡς τώρα μᾶς ἔδωκε πολὺ κομματιασμένες ἀπόψεις τῆς ζωῆς. Μᾶς ἔδωκε τὶς ἱριδίνεις ἀνταύγειες τῆς ζωῆς πᾶνον στὸ πρῖσμα τῆς ψυχῆς τοῦ καλλιτέχνη. Κάθε τι στᾶθηκε ἐπεισοδιακόν. Ὁ καλλιτέχνης ἀκολούθησε πᾶντα μιὰ κλίση τῆς ψυχῆς του κι' εἶδε τὴ ζωὴ ἀπὸ μιὰ πλευρά. Ποτὲ δὲν ἀκούστηκε τὸ ὑπέροχον τραγοῦδι τῆς μεγάλης, καθολικῆς ζωῆς ποῦ ὁ ἔρωτας ἢ χαρὰ, ὁ πόνος, ἢ ἡδονὴ καὶ ὁ θάνατος δὲν εἶναι παρά μορφασμοὶ ἢ ἀνάγκες τῆς. Δὲν ἀκούστηκε ποτὲ ὁ βαρῦηχος ὕμνος πρὸς τὴ ζωὴ, ποῦ σὰν μυστηριώδης πνοὴ κάποιου ἀγνώστου θεοῦ ἐμψυχώνει τὴ φύση, τὴ ζωὴ ποῦ τὴ νοιώθει κανεὶς πλημμυρισμένη παντοῦ, ἀπὸ τὸ σάλεμα τῶν φύλλων ὡς τὸ βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου. Κι' αὐτὸ τὸ τραγοῦδι καρτεροῦμε ν' ἀκούσουμε. Αὐτὸ εἶναι τὸ ὑπέροχον θέμα τῆς ποίησης ποῦ θὰ ξαναγεννηθεῖ. Ἡ Ζωὴ θᾶναι ὁ μέγας θεὸς τῆς νέ-

ας θρησκείας. Ἐκεῖνοι ποῦ πεθαίνουν μαζί μὲ τὴν ἐποχὴ μας, ἀκουσαν γιὰ μοιρολόι τους τὰ τραγοῦδια τῆς παρακμῆς. Ἐμεῖς καρτεροῦμε ν' ἀκούσουμε σὰν πρωῖνον κελᾶδημα στὴν αὐγὴ ἑνὸς κόσμου, τὸ μεγάλο, ἀσύλληπτον τραγοῦδι τῆς Ζωῆς. Καρτεροῦμε. Ποιοί; Ἐμεῖς τὰ ἑκατομμύρια οἱ πιστοὶ τῆς Ζωῆς, καρτεροῦμε τὸ τραγοῦδι, ποῦ παιζόμενον μέσα στὴ τιτανικὴν ὀρχήστρα τῆς ἱστορίας, θ' ἀντηχήσει πᾶνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας, ὄχι μὲ τὸν κομμένο λυγμὸ τῆς ἐλεγείας, ὄχι μὲ τὸ ἀλάφρο λυρικό κιθάρισμα, ἀλλὰ μὲ τὴ ταραχὴ τοῦ λυρικοῦ, τὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ ἐπικοῦ καὶ τὴν ἀγνότητα τοῦ θρησκευτικοῦ ὕμνου.

Νὰ λοιπόν: τὸ θέμα τῆς ποίησης ποῦ θὰ ξαναγεννηθεῖ θᾶναι ἡ μεγάλη, καθολικὴ ζωὴ, ἡ ἐσώτερη οὐσία τῆς καὶ ἡ παντοδύναμή της πνοή. Καὶ τὰ στοιχεῖα ποῦ κληρονομᾷ ὁ ὑπέροχος αὐτὸς λυρισμὸς ἀπὸ τὴν ἐπικὴ καὶ τὴ θρησκευτικὴ ποίηση, εἶναι τὰ πρμιτιβιστικὰ στοιχεῖα τους. Ἀπὸ τὴν ἐπικὴ τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς ἔκφρασης καὶ τὴ μεγάλῃ πνοῇ τῆς: ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ ποίηση τὴν ἀγνότητα τοῦ αἰσθήματος καὶ τὴ βαθύτητα τοῦ μυστικισμοῦ. Ὁ ποιητὴς ποῦ θὰ τραγουδήσει τὸ μεγαλόπρεπον ἄπλωμα τῆς καθολικῆς ζωῆς θὰ τραγουδήσει μεγαλόστομα, μὲ λόγια καὶ εἰκόνες ποῦ θὰ ἐμψυχώνει μιὰ μεγάλη ἐπικὴ πνοή. Ὁ ποιητὴς ποῦ θὰ τραγουδήσει τὴν ἀγνότητα, τὸ αὐθόρμητον ἀνάβρυσμα τοῦ ἱεροῦ νάματος τῆς ζωῆς, ποῦ ἀναπηδαεὶ ἀμόλυντο, νέο, ἀγνόν μὲ τὴν ἀγνότητα ἑνὸς στοιχείου αἰώνια πρωτόγονου, πρέπει νὰ ἐπιχύσει στὸν ὕμνον του τὴν ἱερὴν ἀγνότητα τῶν πρωτόγονων ὕμνων ποῦ γονατιστοὶ τραγουδοῦσαν ἀπὸ τὶς κορφές τῶν βουνῶν οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸν ἥλιο ποῦ ἀνάτελλε. Τὸ δράμα ἑνὸς τέτοιου ἐπικοῦ, λυρικοῦ κα' θρησκευτικοῦ μαζί τραγοῦδιοῦ μὲ θέμα τὸ αἰώνιον ἀνάβρυσμα τῆς ζωῆς, εἶναι τόσο μαγευτικόν ποῦ ὅποιος τὸ γνωρίσει, δὲν θ' ἀποφύγει πιδ τὴν ἔλξη του. Θὰ νοιώσει ὅτι αὐτὴ τὴ ποίηση ἀναζητᾷ ἡ ψυχὴ του. Κι' ὄλων ἡ ψυχὴ.

Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ποῦ αἰσθανόμαστε γιὰ μιὰ τέτοια ποίηση τώρα, εἶναι στ' ἀλήθεια ἡ προειδοποίησις τῆς ἱστορίας, ὅτι μέσα ἀπὸ τὴ σημερινὴν κατάπτωση τῆς τέχνης μιὰ τέτοια ποίηση θὰ προβάλλει. Ὁ,τι ἀγνόν, ὠρατὸ καὶ βοθὺ φυτεῖται μέσα μας ἢ ζωὴ, πνίγεται τώρα μέσα στὸ ἀσφυκτικὸ ἀγκάλιασμα μιᾶς ζωῆς μηχανικῆς, μέσα στὶς ξερέες, αὐτόματες κινήσεις τῆς κοινωνικῆς μας ζωῆς. Τὰ αἰσθήματά μας πῆραν κι' αὐτὰ τὶς μηχανικὲς κινήσεις των, ἢ ἀντιλήψεις μας γίνηκαν πολὺ τετρά-

γωνες κι' άχαρες. 'Η ζωή άσφυχτιά. Ζητάει μέσα μας ένα ξε-σκαβώμα, ζητάει ν' άπλωθει, νά φυσήξει μιὰ δροσερή πνοή πάνω στα μέτωπα τών λιπόσαρκων σκελετών—πάνω στα μέτωπά μας. Ζητάει, σάν μιὰ άδικημένη άθωότητα, νά πετάξει από πάνω της τὰ πλούσια, χτυπητά στολίδια και χρώματα που της φορέσαμε και νά φανεί στο φώς του 'Ηλιου με τή μεγαλόπρεπη όμορφιά και δροσερότητα της άρχέγονης γυμνότητας. Και ή ζωή θά νικήσει, γιατί είναι πολύ πλατύτερη από τὰ καλούπια που θέλουμε νά της φορέσουμε, γιατί είναι πολύ δυνατώτερη από τούς φόβους και τούς δισταγμούς μας. Κι' επειδή ποτέ, όσο τώρα, δέν αισθάνθηκε μέσα στον άνθρωπο τόσο δυνατή τήν ανάγκη της άπελευθέρωσης, γι' αυτό άκριβώς τώρα θ' άγροικήσουμε από τήν ποίηση τὸ μεγάλο τραγοῦδι τής ζωής, πνιγμένο στην άρχή μέσα στο βόγγο του άγώνα. νικητήριο σάλπισμα ύστερα μέσα στους ελεύθερους, άπλωμένους όρίζοντες.

Τὸ νόημα όμως τής ζωής είναι πολύ μεγάλο. Δέν ανήκει μόνο στη ποίηση. 'Η φιλοσοφία, άλλο καιρό βασιλίσσα τών έπιστημών, θεώρησε άρκετή της δόξα νά έντοπιστεί στο πρόβλημα τής ζωής. 'Η ποίηση θά πάρει κάτι ιδιαίτερο άπ' αυτή θά τή τοποθετήσει μέσα στο δικό της τὸ κράτος—στο κράτος του όνειρου και θά τραγουδήσει τὸ μεγάλο άγώνα της νά κυριαρχήσει πάνω σ' ό,τι ως τώρα τήν έδέσμευε και τήν έπνιγε. 'Ως τώρα ό λυρισμός τραγουδοῦσε τούς κατοπτρισμούς τής ζωής πάνω στο πολυέδρο κρούσταλλο τής ψυχής. Τώρα θά τραγουδήσει τὸν κραδασμὸ τής ψυχής που χτυπιέται από ένα όρμητικό ρέμμα ζωής πρωτόγονης και άυθόρμητης—τώρα θά τραγουδήσει χωρίς καλούπια και σχήματα τὸ άσύλληπτο αυτό πνεῦμα που ζωοποιεί τὰ πάντα με δύναμη αίώνια νέα. 'Ενα τραγοῦδι τόσο πλατύ, όσο και ή ζωή· ένα τραγοῦδι που νά βγαίνει από τις βαθύτερες ρίζες της και τόσο άυθόρμητο, όσο κι' ή ίδια. 'Από που θά γροικήσουμε τὸ τραγοῦδι αυτό; Ποιὸς θά ναι ό Μεσσίας που θά τὸ φέρει; Ουτοπίες! Μή δέν γροικάμε μέσα μας τὸ ύπέροχο αυτό τραγοῦδημα τής ζωής; 'Εμεῖς οἱ ίδιοι είμαστε οἱ ψάλτες κι' οἱ ποιητές. 'Εκεῖνος που θά συγκεντρώσει μέσα στη ψυχή του τις ψυχές μας και στη φωνή του τις φωνές μας, για νά τραγουδήσει μόνος από κάποια κορφή τή μεγάλη ζωή, εκείνος θά ναι ό νέος, άληθινός και μεγάλος Ποιητής.

Καρτεροῦμε τὸν μεγάλο αυτό Ποιητή. Τὸν καρτεροῦμε για ν' άκούσουμε μέσα στη φωνή του τή φωνή τής δικής μας ψυχής. Τὸν καρτεροῦμε για νά μάς άπαλλάξει από τὰ κρωξίματα τών βατράχων που μάς γέμισαν άηδία. Κάτι πολύ πλατύ ζητᾶ τώρα ή ψυχή. Και θάρθει Αὐτός: Τὸν φανταζόμαστε... 'Εκεῖνος που θάρτει νά τραγουδήσει πάνω από τὰ κεφάλια μας τὸ βαρύχο τραγοῦδι τής καθολικής ζωής που καλεῖ τὰ έκατομμύρια τών πιστῶν της νά τὰ εὐλογήσει—δέν θά μοιάζει με τὸν άργόσχολο έρωτάρη που κιθαρίζει γλυκόχηα, ούτε με τὸν μελαγχολικὸν έλεγειακό. 'Ο ποιητής τής καινούργιας ποίησης, θά ναι ό δυνατός τύπος του ανθρώπου που για νά προσφέρει τή λατρεία του στη ζωή θά ναι άγνός, άυστηρός και βαθύς όσο κι' ή ίδια ή ζωή. 'Η φαντασία του θ' άγκαλιάζει τὸ μεγαλόπρεπο κύλημα του άκεανου τής ζωής· ή αισθαντικότητά του θά νιώθει τούς κραδασμούς τής δημιουργικής άγωνίας της· ό νοῦς του θά συλλαβαίνει τὸ βαθύ της τὸ νόημα. 'Ο τύπος του φιλόσοφου ποιητή ή του ποιητή φιλόσοφου· τὸ ίδιο είναι. 'Εξάσια τὸν εἰκονίζουν οἱ στίχοι αυτοί:

... 'Ετσι νάσαι κι' έσύ  
Στὴ κορφή τής Ζωής.  
Νά ναι οἱ ρίζες σου ως μέσα στα σπλάχνα τής Γῆς,  
Και ν' άπλώνεις γιγάντιο τὸν ἴσκιό σου  
Και στερριδᾶς και πελάγου παντοῦ...  
Νά ψηλώνεις τ' άγνό σου τὸ μέτωπο  
Στὸν αἰθέρα του Νοῦ  
Πάνω άπ' ὄλη τής Γῆς,  
Κυκλωμένο μ' ὀλόχρυσά φέγγη  
Μιάς αἰώνιας αύγῆς...

III

Τὸ τραγοῦδι τής ζωής που δέν μπορούμε από τώρα νά καθορίσουμε τις μορφές και τούς ήχους του, μά που διαισθητικά προαισθανόμαστε, θ' άντηχήσει σε λίγο σάν φυσική αντίδραση του ανθρώπου που πάντα κλείνει μέσα του κάτι άγνό και πρωτόγονο, ενάντια στην ξηρότητα του μηχανικού πολιτισμοῦ. 'Η άδιάκοπη πάλη του ανθρώπου προς τή φύση έφερε τή μηχανή κυρίαρχο τῶσων φυσικῶν δυνάμεων, αλλά κυρίαρχο και τ' άνθρώπου μαζί. Πάνω στις όμοιόμορφες κινήσεις τής μηχανής,

ρυθμίστηκαν οι κινήσεις του αίσθηματος και του νοῦ. Ἡ ζωὴ ἔχασε τὴ φυσικὴ τῆς ἀγνότητά καὶ δροσερότητα. Γροικοῦμε ἀδιάκοπα, ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας νὰ στενάζει ἡ Φύση βλέποντας τὰ πλάσματά τῆς μεταμορφωμένα σὲ μηχανικὰ αὐτόματα. Ἡ κρυφὴ ἀγωνία ποὺ σιγοτρῶει τὴν ψυχὴ μας μὲ τὴν πλήξη, τὴν ἄλογη κούραση καὶ τὴ μελαγχολία, εἶναι τὸ κρυφὸ παράπονο τῆς ἀδικημένης ζωῆς. Τώρα μιὰ τυφλὴ ὀρμὴ τῆς ζωῆς γιὰ ἓνα ἐσωτερικὸ ξεσκλάβωμα, ἡ ἴδια ἡ Βούληση τοῦ μεγάλου πεσσιμιστῆ, δονεῖ κάθε ψυχὴ. Στ' ἀδύνατα ἄτομα παρουσιάζεται ὡς ἄρνηση τῆς ζωῆς· πολὺ δίκαια. Ἐκεῖ κάθε χῶμα εἶναι ἄγονο καὶ κάθε βλάστηση ἀδύνατη· γι' αὐτὸ ἡ δικαίωση τῆς ζωῆς ἐκεῖ εἶναι ἡ ἴδια τῆς ἄρνησης, τὸ ν' ἀνακαλέσει μόνη τὸν ἑαυτὸ τῆς. Στους δυνατούς, ἡ ὀρμὴ αὐτὴ βρίσκει τὴν ἔκφρασή τῆς σὲ μιὰ λαμπρὴ κατάφαση—στὴν ἀνάγκη τοῦ ἀγῶνα. Καὶ μόνο αὐτοὶ θ' ἀγροικήσουν τὸ τραγοῦδι τῆς ζωῆς.

ΠΑΝΑΓΗΣ ΛΕΚΑΤΣΑΣ

ΝΤΙΜΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

## Ο ΚΥΚΛΟΣ ΤΩΝ ΣΤΟΧΑΣΜΩΝ

Ἐπιλογή, ἐπεξεργασία καὶ ἀναταξινόμηση  
τῆς ὕλης (μορφὴ ὀριστική).

66.

Ἡ ζωὴ εἶνε τρομερὰ καταπειστικὴ ὅταν τὴν βλέπει κανεὶς  
κατάμματα.

67.

Κάθε ἀλήθεια εἶνε μιὰ ρῆξις μὲ τὸ ἀκαταμέτρητο, ποὺ  
φέρνει στὴν καρδιά καὶ στὸ νοῦ ἓνα τέντωμα—ἓνα τόνο  
ἀνέκφραστο...

68.

Ὄνομάζω ἡρωϊσμό τὴν ἀδιάκοπη δημιουργία δυνατοτήτων  
ἐντάσεως καὶ ἐκτάσεως τῆς ζωῆς.

69.

Ἡ εὐδαιμονία εἶνε τὸ κέντρο τῶν βλέψεων καὶ τῶν προ-  
σπαθειῶν μας. Ἐἶνε ἡ ἀπρόσιτη ζώνη τῆς καρδιάς· ἡ ἀ-  
νέφικτη σύνθεση ὅλων τῶν θαρραλέων ὀρμῶν τῆς ἀνθρώπινης  
ἐνέργειας.

70.

Κατὰ βάθος οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀγαποῦν παρά ὅ,τι προσδο-  
κοῦνε. Ἡ προσδοκία μόνη ὀροθετεῖ τὴν ἀγάπη.

71.

Οι προσωπικές μας αρετές παραμορφώνονται μέσα στην κοινωνία. Αυτό συμβαίνει πάντοτε όταν μορφές ατομικές χάνουν την ατομική τους θέση.

72.

‘Ο αγώνας για τη διάσωση και τη διάχυση της ζωής είναι η μεγάλη υπόθεση του ανθρώπου.

‘Ο αγώνας δίνει στη ζωή την αγιότητα.

73.

‘Η έλπίδα πρέπει να γίνει ένα έργο τέχνης και αγωγής. Θα έπρεπε οι άνθρωποι να τη μεταχειρίζονται όπως ένα αγαλμα, μια εικόνα, μια σκέψη ή ένα παιδί.

74.

‘Υπάρχει μια τέχνη που τείνει ν’ αφανιστεί: — η τέχνη της σιωπής.

75.

Δέν πρέπει να κατατάσσουμε στις μεγάλες αλήθειες παρά τις αλήθειες που εμπνέουν την αυτοπεποίθηση και το μεγαλείο στον άνθρωπο. Για τις άλλες ως μη μιλούμε παρά μερικές σπάνιες στιγμές που πρέπει ν’ αυτοπεριοριζόμαστε.

76.

‘Αληθινός άνθρωπος, ολοκληρωμένος άνθρωπος είναι εκείνος που παντού, σε όλα, φτάνει τους σκοπούς που επιδιώκει ή ζωή.

77.

Δέν πρέπει κανείς να σωπαίνει εμπρός σε ό,τι αγαπά. ‘Υπάρχουν τόσο ωραίοι τρόποι για να το μιλά.

78.

‘Εκείνοι που βρίσκουν κακές προθέσεις στη ζωή είναι βέβηλοι και άνοσοι — βεβηλώνουν και διαπομπεύουν την αγιότητα και το θαύμα της ζωής.

79.

Πάντα κοιτάζω κατάματα τη ζωή. Γιατί ξαίρω πώς δέν

πρέπει να μάς ξεφεύγουν ούτε τα πιο μυστικά κρυφομιλήματά της, ούτε οι πιο κρυφές προθέσεις της.

80.

‘Η φιλοδοξία μιας όμιλίας είναι να συλλάβει και να εκφράσει μιάν αλήθεια. Μά μια αλήθεια δέν μπορεί να χωρέσει ποτέ σε μια όμιλία.

81.

Δέν μπορούμε να ζωγραφίσουμε ένα τοπίο με ακρίβεια. ‘Υπάρχει μια αγνότατη μέθη που άναπηδά από μέσα μας και κοινωνεί το τοπίο στην όμορφη μας.

82.

‘Έχω τη συνειδηση πως κάποια *γένεση* κλείνεται μέσα μας, κάποια *γένεση* που μάς πολλαπλασιάζει. ‘Ο άνθρωπος γεννιέται μ’ ένα *εγώ* και πεθαίνει με χίλια.

83.

‘Ένα σώμα τιμωρείται σκληρά αν άμαρτήσσει. ‘Αλλά κανείς δέν τιμωρεί ένα νοϋ κι’ αν άμαρτήσσει — κι’ όμως κάθε του σκέψη άποτυπώνεται βαθειά στην Ιστορία και στο χρόνο.

84.

‘Η ανάγκη της μεταδοτικότητας πρέπει να είναι ο πρώτος κρικός στην άλυσίδα των αναγκών. ‘Η μετάδοση εξαγιάζει την ατομικότητα.

85.

Τά φαινόμενα της φύσεως άντανακλούνε όλα μια τελειότητα πρώτη που έχάθη.

86.

Μη δοκιμάζεις να είσαι άδρανής. ‘Η δράση έπειτα από μια μακρυά άκνησία χάνει την αγνότατη εκείνη μέθη που ύμνησαν οι άπόστολοι τη έντατικής και έκτατικής ζωής.

87.

‘Η πίστις στην παντοδυναμία μας είναι ή ωραιότερη άπ’ τις θρησκείες. ‘Η διαρκής προσπάθεια, ή πάλη και ή δημιουργία είναι οι ύπέρτατες αρετές της.

88.

Κάθε μέρα ένα νέο πρόβλημα προβάλλει ή ζωή· θυσίασε και την ύπαρξή σου ακόμη, για να τὸ ἐξηγήσεις.

89.

Ὁ θάνατος δὲν μειώνει τὴ ζωὴ. Ἡ ἀγιότητα τῆς ζωῆς μένει καὶ στὸ θάνατο ἀνέπαφη.

90.

Βρίσκε λόγους γιὰ ν' ἀγαπᾶς τὴ ζωὴ· καὶ μέσα στὴν ἀγάπη, καὶ μέσα στὸν πόνο, καὶ μέσα στὸ μῖσος, καὶ μέσα στὴν ἀνία, καὶ μέσα στὸ δέος, καὶ μέσα στὴν ἀπελπισία.

91.

Ἐπὶ ἤρξαν αἰῶνες πού ὁ ἄνθρωπος ἔφτασε κοντά, ἀπείρως κοντά· στὸ μυστήριο. Μὰ ὁ δισταγμὸς καὶ ἡ ἀμφιβολία τὸν ἀπομάκρυναν — ad magorem deorum gloriam!

92.

Τὸ θέμα ἢ ὁ μῦθος εἶνε στὴν τέχνη ἀπλὴ ἀφορμὴ. Κριτήριο ἐνὸς ἔργου τέχνης πρέπει νὰ εἶνε ἡ ἔκταση τῆς ἀναγωγῆς, κι' ἐνὸς καλλιτέχνη ἡ δύναμη τῆς ἀναγωγῆς.

93.

Εἶμαι ἀπὸ κείνους πού ἀγαποῦν νὰ ζοῦν ἀποκλειστικά στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ μέλλοντος, ὅπου μιὰ ὑπόσχεση ἀνανέωσης εἶνε πάντοτε ὁρατὴ

94.

Ἀγαποῦμε νὰ γνωρίζουμε ὀπτικά πρὶν νὰ γνωρίσουμε διανοητικά.

95.

Ὁ μουσικισμὸς εἶνε ὁ φόβος νὰ κοιτάξουμε κατὰματα τὴ ζωὴ.

96.

Ἡ ὠμορφιὰ δὲν ἔχει διαστάσεις, εἶνε *μία* — μία στὴ ζωὴ, στὴ σκέψη, στὴν τέχνη, στὴν κίνηση, στὴν ἀλήθεια.

97.

Ἡ ἐλπίδα εἶνε κάτι πού μᾶς προετοιμάζει ψυχικά γιὰ τὴν ἀπογοήτευση.

98.

Ἐὰν δὲν ὑπῆρχαν περιοχὲς ἄγνωστες θὰ ἔπρεπε νὰ ἐφεύρουμε.

99.

Ἀγαπῶ τὰ βιβλία πού ἀφίνουν μιὰ περιοχὴ κατὰφωτη ἀπὸ δνειρο καὶ γοητεία γιὰ τὴν ἀσκηση τῆς πνευματικῆς μας προσπάθειας.

100.

Ὅ, τι θαυμάζω στὴν ἐποχὴ μας εἶνε τοῦτο: ὅτι μᾶς ἀναγκάζει νὰ κοιτοῦμε κατάντικρυ τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ νὰ μιλοῦμε γιὰ πράγματα πού εἶχαμε μάθει ν' ἀποσιωποῦμε.

ΝΤΙΜΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

## ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΚΟΣΜΑ ΠΟΛΙΤΗ: *Ἐκάτη*, μυθιστόρημα. Ἀθήνα, «Πυρσός» 1934

Ἡ περίπτωση τοῦ Κοσμᾶ Πολίτη εἶναι ἀπὸ τις πιὸ ἐνδιαφέρουσες. Ἐξησε ὄλην τὴ ζωὴ του ἔξω ἀπὸ τὸ λεγόμενο «πνευματικὸ περιβάλλον» δίχως νὰ γράφει ποτέ του οὔτε ἓνα ἄρθρο Ἑσφνικά, μετὰ τὰ σαράντα, τοῦ ἦρθε ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη νὰ γράφει ἓνα μυθιστόρημα καὶ τὸ ἔγραψε αὐθόρμητα χωρὶς νὰ σκεφτεῖ πολὺ καθαρὰ τί ἔκανε. Ἔτσι ἔγινε τὸ *Λεμονοδάσος*, βιβλίον πηγαῖο ἀλλὰ ἄγουρο, μὲ ὠραῖες ποιητικὲς στιγμὲς καὶ μεγάλες ἐλλείψεις ἐσωτερικὲς καὶ ἐξωτερικὲς. Κανείς δὲ γνώριζε τὸ συγγραφέα του. Τὸν ἀνακάλυψε ὁ ὁμώνυμός του Φῶτος Πολίτης καὶ τὸν ἐπέβυλε μονομιᾶς. Στὰ 1930, σὲ μιὰ ὀρισμένη στιγμή, ὁλόκληρη ἡ Ἀθήνα ἀσχολήθηκε μαζί του.

Λένε πὼς αὐτὴ ἡ λογοτεχνικὴ περιπέτεια εἶχε σοβαροῦς ἀντίκτυπους στὴ ζωὴ τοῦ συγγραφέα. Ἐλευθέρωσε μέσα του ποιὸς ξέρει ποιὲς κρυμμένες καὶ καταπιεσμένες καλλιτεχνικὲς διαθέσεις. Εἶχε διατηρήσει εὐτυχῶς τὴ νεότητα τῆς καρδιάς, σὲ τέτοιον σημεῖο μάλιστα πὸν μερικοὶ κριτικοὶ νομίσανε ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα συγγραφέα εἴκοσι χρονῶ. Ἀποφάσισε, στὸ ἔξῃς, νὰ δώσει τὸ καλύτερο μέρος τοῦ ἐμυτοῦ του στὰ γράμματα, ἀρχίζοντας ἔτσι μιὰ καινούργια ζωὴ μὲ μιὰ καινούργια ἀτομικότητα, μὲ ἄλλη νοοτροπία καὶ ἄλλα ἦθη. Εἶναι βέβαια καλὸς μυθιστοριογράφος, ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι σὺν ἄμεινον καὶ ἄριστος τύπος μυθιστορηματοῦ, ἂν κανένας συνάδελφος εἶχε τυχὸν τὴν ὄρεξη νὰ τὸν ἐκμεταλλευθεῖ μὲ τέτοιους δόλιους σκοπούς.

Τὸ δεύτερον μυθιστόρημα τοῦ Κοσμᾶ Πολίτη, ἡ *Ἐκάτη*, εἶναι ἓνα βιβλίον πολὺ εὐχάριστο, πολὺ ἔξυπνο, γεμᾶτο εὐρήματα καὶ μὲ κομμάτια ποιητικώτατα. Εἶναι πιὸ ὄριμον, πιὸ καλοδοουλεμένο ἀπὸ τὸ *Λεμονοδάσος*, καὶ ἔξᾴλλου πιὸ πλούσιο σὲ συγκινήσεις καὶ σὲ πείρα ζωῆς. Αὐτὴ τὴ φορὰ εἶναι φανερὸ πὸς ὁ συγγραφέας δὲν εἶναι εἴκοσι χρονῶ. Θὰ ἔλεγα, ἀναπολώντας ἓνα ξένο βιβλίον ἐντελῶς ἄσχετο μὲ τὸ προκείμενον, ὅτι εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ *demou de midi*, τοῦ δαίμονα τοῦ μεσημεριοῦ, πὸν ἀρπάζει κάποτε τοὺς μεσόκοπους ἀνθρώπους, πὸν ἔζησαν μιὰ νιότη ὑπερβολικὰ σοβαρῆ, καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ κἀνοῦν ὄλες τις τρέλλες πὸν δὲν ἔκαναν τὴν ὥρα πὸν ἔπρεπε. Εἶναι μιὰ ἀνικανοποίητη δίψα τῆς καρδιάς καὶ τῆς σαρκός, πὸν ἔξυπνὰ ἔσφνικά καὶ καταντᾶ μανιακὴ στὰ μέσα τῆς ζωῆς, τὴν ὥρα πὸν ἡ συνείδηση γιὰ πρώτη φορὰ συλλαμβάνει πλέρια τὴ σημασία τῶν γερατειῶν. Καὶ σ' αὐτὴν τὴν ἡλικία (ἀνάμεσα στὰ σαράντα καὶ στὰ πενήντα) οἱ τρέλλες ἔχουν ἄλλες συνέπειες ἀπὸ κείνες τῶν φοιτητῶν. Στὴν *Ἐκάτη* ὁ δαίμονας τοῦ μεσημεριοῦ κἀνει θραύση. Δυὸ κορίτσια αὐτοκτονοῦν, μιὰ γυναίκα πεθαίνει, μιὰ ἄλλη χάνει τὴν εὐτυχία τῆς

Πέφτουν κορμιά! Δὲν ξέρω ἂν ὄλα αὐτὰ πὸν λέω ἐξάγονται πολὺ καθαρὰ ἀπ' αὐτὸ τὸ μυθιστόρημα. Προτείνω ἀπλῶς μιὰ ἐρμηνεία καὶ τὴν κρατᾶτε ἂν θέλετε.

Ὁλόκληρον τὸ βιβλίον εἶναι περечυμένο ἀπὸ σεληνόφωτο. Ἡ θεία καὶ δαιμονιακὴ Ἐκάτη δεσπόζει ὄλες τις καταστάσεις, κυβερνᾶ ὄλα τὰ πρόσωπα, πὸν δὲν εἶναι ἴσως, τις περισσότερες φορὲς, παρὰ φαντάσματα τῆς. Τὸ βιβλίον εἶναι σὺν ἄμεινον περечυμένο καὶ ἀπὸ γυναικότητα, τρυφερότητα, ἀνήσυχη καὶ κάποτε κακία. Πολλὰ φουστάνια κυκλοφοροῦν στὶς σελίδες τοῦ Κοσμᾶ Πολίτη, πολλὰ γυναικεία πάθη καὶ ὄγειρα, ἀκαταστάλαχτα, φευγαλέα, ἀσύλληπτα. Εἶναι ἀσφαλῶς ἓνας πολὺ εὐαίσθητος ἀνθρώπος, συνεχῶς συγκινημένος ἀπὸ τὸ θέαμα τῆς φύσης, ἀπὸ τὸ θέαμα τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς γυναίκας, καὶ ξέρεῖ νὰ ἐκφράζει τοὺς κυματισμοὺς τῶν συναισθημάτων του. Ὁρισμένα λυρικά κομμάτια, ὅπως τὸ ὄνειρῶδες ταξίδι δυὸ ἐρωτευμένων πρὸς τὸν ἥλιο τοῦ μεσονυχτίου ἢ ἡ σκηνὴ τοῦ ὄρθρου στὴν Καταπολιανὴ τῆς Πάρου, μὸν φαίνονται πρῶτης γραμμῆς.

Ὁ Κοσμᾶς Πολίτης ἔδωσε ἐδῶ μεγάλη θέση καὶ σὲ ὀρισμένες φιλοσοφικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ἀναπτύξεις, πὸν δὲ μὸν φαίνονται πολὺ στερεές. Ἔτσι οὔτε ἡ τέχνη κερδίζει τίποτα οὔτε ἡ διανοητικὴ ἀξία τοῦ βιβλίου. Ὁ κεντρικὸς ἥρωάς του, ὁ Παῦλος Καλάνης, ἵποτίθεται πὸς εἶναι ἓνας ἐξαιρετικὸς φυσικομαθηματικὸς στοχαστής, προικισμένος μάλιστα μὲ κάποιον ἰδιοφυῖα. Αὐτὸς ὁμως ὀδυνατὸς ἐπιστήμονας οὔτε σκέπτεται οὔτε ζεῖ σὸν ἐπιστήμονας, ἀλλὰ μᾶλλον σὸν καλλιτέχνης μπόεμ, καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς συλλήψεις του δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σημαντικὲς. Γιὰ νὰ ζωντανέψει ἓνας μυθιστοριογράφος ἓναν *εἰδικὸν* πρέπει νὰ ἔχει σπουδάσει κάπως τὴν εἰδικότητά του, γιὰτι εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι μιὰ ὀρισμένη ἐπιστημονικὴ εἰδικότητα, χωρὶς καθόλου νὰ καταργεῖ τὴν ποικιλία τῶν ἀτομικῶν, ἐπηρεάζει ὄσῳσὸ τὸ χαρακτῆρα, τὴ νοοτροπία, τὴν αἰσθαντικότητα, τὴ μέθοδο ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ τέλος τῆς *Ἐκάτης* θυμίζει κάπως τὸ τέλος τοῦ *Λεμονοδάσους*. Ἐνας ἄντρας καὶ μιὰ γυναίκα ἀγαποῦνται παράφορα καὶ ἀναστατώνουν τοὺς τριγυρινούς τους μὲ τὴν ἀγάπη τους. Τὴ στιγμή ὄμως πὸν μοιάζουν ὄλα ἔτοιμα γιὰ τὴν τελειωτικὴ ἔνωση, ὁ ἄντρας αἰσθάνεται ἔσφνικά τὴν ἀνάγκη νὰ φύγει. Καὶ πράγματι φεύγει χωρὶς νὰ δώσει ἐξηγήσεις, χωρὶς ἴσως νὰ ξέρει καὶ ὁ ἴδιος πολὺ καλὰ τὸ γιὰτι. Κάτι πολὺ ἀνικανοποίητο δεσπόζει τὴν ἐμπνευση τοῦ Κοσμᾶ Πολίτη, κάποια προκαταβολικὴ ἀτογοίτευση γιὰ ὄλες τις δυνατὲς πραγματοποιήσεις αὐτῆς τῆς ζωῆς.

Γ. ©

ΚΩΣΤΑ ΟΥΡΑΝΗ: *Sol y Sombra*, Ἀθήνα, «Φλάμμα», 1934.

Ἐνα βιβλίον ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Ἰσπανία. Ὁ Κώστας Οὐράνης στὸ στοιχεῖο του, σὸν ψάρι στὸ γιολό.

Εἶναι, ἀλήθεια, ἀξιοσημείωτο πὸς ἄργησε τόσο νὰ γεννηθεῖ στὸν τόπον μας ἢ ταξιδιωτικὴ λογοτεχνία, μολοντί εἴμαστε ἀσφαλῶς ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ταξιδιωτικὸς λαοῦ, τοῦ κόσμου. Ἐπρεπε ἴσως οἱ προγονόπληκτοι Νεοέλληνες νὰ ἀνακαλύψουν πρῶτα τὸν τόπον τους γιὰ νὰ μπορέσουν κατόπι νὰ ἀνακαλύψουν

και τους άλλους τόπους. Φαίνεται πως η αρχαιολατρεία είχε στρεβλώσει τόσο πολύ τα πνεύματα των περασμένων γενεών ώστε δεν ήταν ικανές να δουν λογοτεχνικά τις άπειρες εικόνες, που τους πρόσφερε η ζωή στην Ελλάδα και στις ατέλειωτες περιπλανήσεις τους.

Ο Κώστας Ουράνης είναι ένας από τους πρώτους ιδρυτές της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας μας και του αξίζει, για αυτήν την εργασία του, κάθε τιμή. Κ' είναι ασφαλώς μια εργασία που θα πιάσει τόπο. Το είδος αυτό της λογοτεχνίας μας τιμιάζει αληθινά και θα συντελέσει πολύ στην ανάπτυξη των γραμμάτων μας. Ο Κώστας Ουράνης, που φανερώνεται σ' αυτό το βιβλίο πολύ καλός πεζογράφος, πλουτίζει εξάλλου την ταξιδιωτική λογοτεχνία με τη λεπτή ποιητική ιδιοσυγκροσία του, με τις εύγενικές λυρικές διαθέσεις του, που γνωρίζουμε από την προηγούμενη ποιητική παραγωγή του. Κ' ύστερα (τό σπουδαιότερο χάρισμά του) ξυπνά μέσα μας απολαυστικά την ανάγκη και την προσδοκία της αποδημίας, μας παρασύρει κιόλας μαζί του στους μεγάλους δρόμους των ταξιδιών του, όπου συγγέουνται άρμονικά ο θρύλος και η ιστορία, η πραγματικότητα και η χίμαιρα.

Το βιβλίο αυτό είναι έντελως υποκειμενικό. Έκφράζει τις καθαυτό «ατομικές σχέσεις» της Ισπανίας και του συγγραφέα, τις συναισθηματικές διακυμάνσεις του, τις ψυχικές αντιδράσεις του εμπρός στις εικόνες και τις εκδηλώσεις της ισπανικής ζωής. Την μεταχειρίζεται όχι σαν ένα θέμα αντικειμενικής μελέτης, αλλά σαν ένα προσφιλές πρόσωπο, που επεμβαίνει στην ύπαρξή του τον συγκινεί, τον γοητεύει, τον μεθά, τον ξενίζει κι' ίσως κάποτε να τον ξεφορτίζει. Μου θυμίζει την παλιά εξομολόγηση του Charles Maurras, που έλεγε ότι πήγε στην Ελλάδα όπως πάνε σ' ένα «έρωτικό συναπάντημα». Σε έρωτικό συναπάντημα πήγε κι' ο Κώστας Ουράνης και μας διηγείται σήμερα τα καθέκα στα της περιπέτειάς του με θερμή φωνή και πολλή νοσταλγία του μεγάλου ισπανικουπάθους.

«Αυτό το πάθος, γράφει, κάνει τη γοητεία της Ισπανίας, τη μοναδική κι' ανεξάντλητη. Ο παλιός και το χρώμα του περιβάλλοντος τα πάντα σαν άτιμολογητοι. Όσο γυρνάτε στην Ισπανία νιώθετε σά να ζήτε σ' ένα πλάνο διάφορο από κάθετι που σάς ήταν συνηθισμένο—σε μια διάσταση όπου όλα είναι γιορτή για τα μάτια κ' εξαφση για την ψυχή. Η γοητεία της είναι χωρίς γλυκερότητες. Έχει κάτι το άψυ και το δυναμικό που μεθάει χωρίς να λιγώνει όπως η γοητεία της Ιταλίας. Δεν τη δέχετε στην ψυχή σαν μια ανάκλαση γλαυκού ουρανού και πράσινων ειδυλλιακών φιλωμάτων πάνω σε μια γυαλιστερή επιφάνεια νερών. Κάθετι που βλέπετε και που αισθάνεστε πέφτει στα νερά της ψυχής σας σαν πέτρα—και σαν την πέτρα κάνει όλο και πιο πλατιούς κύκλους. Αυτούς τους κύκλους προσπάθησα να σχεδιάσω σε τοῦτο το βιβλίο».

Παρακολουθούμε με πολύ ενδιαφέρον και αληθινή ευχαρίστηση τους ψυχικούς αυτούς κύκλους από την αρχή ως το τέλος του βιβλίου, περνώντας διαδοχικά μες από τις πιο διαφορετικές ψυχικές ατμόσφαιρες: από την αυστηρή και φανατική Καστίλια ως τη χαρούμενη και λάγνα Ανδαλουσία «που έχει κάνει αιώνιο το πιο εφήμερο πράγμα: το λουλούδι, και που πήρε διακοσμνητικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής της το πιο φευγαλέο: το νερό—δημιουργώντας από τους συνδυασμούς τους μια ομορφιά που σκλαβώνει για πάντα την ψυχή του ανθρώπου». Μας συνοδεύουν σπνεχώς στις σελίδες του Κώστα Ουράνης οι

γραφικοί ίσκιαι του θρύλου και της ιστορίας, οι παλιοί μας γνώριμοι από την Ισπανία, ο δόν Κιχώτης και ο Σάνσος, ο Φίλιππος Β', η μικρή Τερέζα της Αβίλας, ο δόν Ζουάν, ο Φίγκαρο, ο Χριστόφορος Κολόμβος, μοναδική παρέα συμβόλων, που δίνει ένα γενικότερο νόημα σε κάθε σχεδόν εκδήλωση της ισπανικής ζωής. Ο συγγραφέας τους ζωντανεύει όλους αυτούς με πολύ χρώμα και τους αφήνει να μās μεταδώσουν ο καθένας την ιδιαίτερη άποψη της ισπανικής ψυχής που εκφράζει. Λιγότερο επιμένει στην καθαυτό αισθητική έρμηνεία των έργων της τέχνης, που δε θα είχε ίσως τη θέση της σ' ένα βιβλίο αυτού του είδους. Θα σημειώσω ότι ο Κώστας Ουράνης μου φαίνεται πως κινείται με περισσότερη άνεση και ευχαρίστηση μες στα λουλούδια της Σεβίλλης και μες στους πίδακες της Αλάμπρας παρά στο Έσκοριάλ και στο Τολέδο και πως συνεννοείται λιγότερο με το βασιλιά Φίλιππο και περισσότερο με το Φίγκαρο ή τον Κολόμβο, για τον οποίο μιλά με έντελως ξεχωριστή αγάπη.

Η γλώσσα του Ουράνης είναι εδώ πολύ στρωτή και ρέουσα. Πειθαρχημένη με καλό γούστο. Το ύφος του καθαρό, ζωνρό, ευχάριστο. Σε όρισμένα σημεία θα κέρδιζε αν ήταν πιο συμπυκνωμένο.

Ελπίζω γρήγορα να συνεχιστεί η έκδοση των ταξιδιωτικών έντυπώσεων του Κώστα Ουράνη, που είναι καιρός να περισυλλέξει το έργο του σε μερικά πλούσια και καλοδομημένα βιβλία σαν κι' αυτό.

Γ. Θ.

#### ΝΙΚ. ΚΑΡΑΧΡΙΣΤΟΥ: *Η Κοινωνία μας, τα Σχολεία της και η Συνεκπαίδευση*

Όταν στα 1929 εφαρμόστηκε στο λαϊκό σχολείο η συνεκπαίδευση, πολλοί βρέθηκαν που με κάποιο σκεπτικισμό την αντίκρουσαν. Κύριος λόγος που προβάλλεται τότε ήταν κάποιο ηθικό κίνδυνο και σύγχρονα ή ανάγκη του ιδιαίτερου σκοπού που τάχα πρέπει να παίρνει η μόρφωση των θηλέων. Με την εφαρμογή του Νόμου έπεισαν κι' αφού έπεσαν τέσσερα ολόκληρα χρόνια, αποδείχτηκε βέβαια πως οι φόβοι ήταν αδικαιολόγητοι, μα δεν έπαψαν από καιρό σε καιρό ν' ακούγονται κάποιες διαφορετικές αντιλήψεις, άλλοτε οδηγημένες από την πρόληψη κι' άλλοτε από στρεβλές πεποιθήσεις. Δημοσιεύτηκαν, με την ευκαιρία που έδινε το ζήτημα, διάφορες μελέτες από παιδαγωγούς σε πολλά παιδαγωγικά περιοδικά, όπου αναπτύσσονταν γνώμες διαφορετικές που όμως στεροφούνταν από την ενδελεχή έρευνα και, προ παντός, από τα συμπεράσματα της πείρας.

Ο κ. Καραχρίστος, με την πραγματεία του «Η Κοινωνία μας, τα Σχολεία της και η Συνεκπαίδευση» που είδε το φως τώρα τελευταία, κάνει συστηματική εξέταση του προβλήματος. Ο κ. Καραχρίστος είναι άθρομβος παιδαγωγικός συνείδος επιστήμονας, άφοσιωμένος στα εκπαιδευτικά θέματα με την αληθινή επιστημονική θερμή. Έχει γράψει πολλά μέχρι τώρα βιβλία για το σχολείο με κριτική επιτυχία και σαφήνεια. Τις μελέτες του διακρίνει η βαθυστόχαστη πυρατήρηση, η λεπτή εξέταση, η έμπεριστατωμένη έρευνα, η στοχαστική ακρίβεια. Έχει άλλωστε και το προσόν ν' απλουστεύει και ν' αναλύει τα θέματα του τόσο που να τα εξαντλεί απ' όλες τους τις πλευρές και ν' αποβαίνει έτσι πολύτιμος οδηγητής των εκπαιδευτικών λειτουργών. Τα έργα του «Διδακτική

των σχολείων των ξενοφώνων», «Χαρακτήρ και σχολείων», «Κοινωνιολογική Παιδαγωγική» και πολλά άλλα είναι εργασίες άνομοφισβήτητης αξίας. Επίσης η τρίτομη «Διδακτική του σχολείου εργασίας» αποβαίνει ο άνοπόσπαστος σύνομοφος των εκπαιδευτικών λειτουργών, γιατί εξετάζει με φωτεινή άριότητα την πράξη του Νέου Σχολείου. Κι' αλήθεια, ο κ. Καραχρίστος είναι ένας συνειδητός πρωτοπόρος και κήρυκας του Σχολείου 'Εργασίας, που το κατέχει σε όλες του τις λεπτομέρειες και που το εφάρμοσε και το έζησε Θεωρητικά, δε δέχεται κανένα συμβιβασμό της 'Ερβιτριανής μεθόδου και του Σχολείου 'Εργασίας. Γι' αυτό, οι προσπάθειές του είναι άπαλλαγμένες από οποιαδήποτε άναδρομή στο παρελθόν κι' έχουν πάντα ύπ' όψη τους τα άδιάσειστα πορίσματα της ψυχολογίας. 'Η σταθερή του γραμμή, ή ένιαία και μόνιμη, όφείλεται άκριβώς στην πίστη του στα ιδανικά του Νέου Σχολείου.

Οί μελέτες του κ. Καραχρίστου, έπειδή κατευθύνονται στα βασικότερα θέματα του σχολείου, εξυπηρετούν πάντοτε την εκπαιδευτική σκοπιμότητα. Από τη σκοπιμότητα αυτή πήγασε και ή τελευταία του μελέτη «ή Κοινωνία μας, τα Σχολεία της και ή Συνεκπαίδευση». Στο πρώτο μέρος κάνει μια ιστορική άνασκόπηση των όσων σχετικά με το θέμα αυτό συνέβαιναν στη δημοτική εκπαίδευση μέχρι του τελευταίου νόμου 4397 του 1929 που έμφικτοποίησε τα δημοτικά σχολεία, στα Διδασκαλεία μέχρι του 1923 που επετράπη ή φρόιτηση θηλέων σε Διδασκαλεία άρρένων, και στη Μέση 'Εκπαίδευση όπου λειτουργούν μεικτά Γυμνάσια και Πρακτικό Λύκεια στο μέγιστο άριθμό των πόλεων και χωμοπόλεων. 'Υστερα από την άνασκόπηση αυτή που είχε την άρμόζουσα θέση της, ο κ. Καραχρίστος, μπαίνει στην εξέταση της ύποδοχής που είχε ή Συνεκπαίδευση στους γονείς και κηδεμόνες και σε συλλόγους γονέων και σε παιδαγωγούς και σε έπιστήμονες. Κάνει συστηματική εξέταση των γνώμων και αντίληψεων αυτών, που πολλές φορές συμφωνούν μεταξύ τους ή άντιτίθενται. Τις πεποιθήσεις αυτές τις κατατάσσει μεθοδικώτατα σε διάφορες κατηγορίες.

Κατόπι εξετάζει το πρόβλημα άμεσώτερα. Για το δημοτικό σχολείο, ο κ. Καραχρίστος φρονεί ότι «συνήθως, δεν ύφίσταται τοιοότο πρόβλημα», έπειδή εκεί «δεν σημειώνεται άκόμη ή έμφάνιση της ήβης:». Για τα Γυμνάσια, ο κ. Καραχρίστος παραθέτει πρώτα άριθμό άπαντήσεων σε ερωτήματα που έστειλε σε 50 γονείς που έπρόκειτο να στείλουν κορίτσια στο Γυμνάσιο και σε 50 Καθηγητές του Γυμνασίου που έπρόκειτο να δεχτούν τα κορίτσια αυτά στα σχολεία τους. 'Εδώ πρέπει να έξαρθει ή έρευνα αυτή που φανερώνει πίσσο άνεπιτυγμένο το έχει και πόσο το εφαρμόζει κι' όλας ο συγγραφέας το αίσθημα της συνεργασίας σχολείου και σπιτιού. Από αυτές τις άπαντήσεις, οι 0,04 θέλουν τη Συνεκπαίδευση, 0,08 τη θέλουν με κάποιαν επιφύλαξη και 0,88 την άποκρούουν έντελώς. 'Ο κ. Καραχρίστος, στις άπαντήσεις αυτές για τη συνεκπαίδευση που δεν άποταλόνε καθόλου πρόσφορο έδαφος για την άνάπτυξή της, άσκει κριτικόν έλεγχο. Κι' έτσι εξετάζει την ήθικη επίδραση που ένδεχόμενα να έχει ή συνεκπαίδευση. Και πάλι άνατρέχει στην πολύτιμη πείρα του από διάφορα Διδασκαλεία. Δοκιμάζει κανέναν κάποιαν ώραία έκκληξη όταν αντίκρύζει τις σημειώσεις του που μερικές είναι γραμμένες σ' εποχή που άκόμα το πρόβλημα δεν είχε πάρει για την 'Ελλάδα την έκταση που σήμερα έχει. 'Ετσι παραθέτει ένα τρίπτυχο παρατηρήσεων από τριτάξιο Διδασκαλείο 'Αρρένων, τριτάξιο Διδασκαλείο θηλέων και Μεικτό Πεντατάξιο Διδασκαλείο. 'Επίσης και χωριστά για μαθητές και μαθήτριες παραθέτει σημειώσεις άτομικών πα-

ρατηρήσεων. 'Από τη σύγκριση που κάνει των παρατηρήσεών του στο Μεικτό Διδασκαλείο προς το άμιγη Διδασκαλεία άρρένων και θηλέων, φαίνεται πόσο προσεχτικά κι' άβίαστα προχωρεί στην έξαγωγή των συμπερασμάτων του.

Την άνατομική εξέταση του ζητήματος την επιφυλάσσει ο κ. Καραχρίστος στο τελευταίο μέρος του βιβλίου του που επιγράφεται «'Ερμηνεία». 'Εκεί δεν παραδέχεται «έσωτερικούς» και «έξωτερικούς» λόγους στην ήθικη διάπλαση των άτόμων. Πιστεύει σ' ένα άδιάσπαστο ψυχικό περιεχόμενο του άτόμου. 'Αλλωστε ή τέτοια ένοποίηση των ελατηρίων της διαγωγής του άτόμου δίνει πιδ έντονη την ξεχωριστή άτομικότητα, στο σύνολο των συντελεστών που την άπαρίζουν, γιατί έτσι προβάλλεται στα μάτια μας σ' ένιαία έκδήλωση. Για το σκοπό όμως της μελέτης του, που ο τίτλος της εναργέστατα τον φανερώνει, ή άναζήτηση των έξωτερικών ελατηρίων είναι ή κυριώτερη μέριμνα του συγγραφέα. Στα πορίσματα από τη σύγκριση των τριών εκείνων Διδασκαλείων, φαίνεται πως ο κ. Καραχρίστος θέλει ή όλη επίδραση του σχολείου να τείνει στον ένθουσιασμό των μαθητών από τη σχολική ζωή, τον ένθουσιασμό που τον ήλεκτρίζει «ή γυμναστική, ο προσκοπισμός, το ποδόσφαιρο, οι άλλες άθλοποιάδιές, οι άγωνιστικές συναντήσεις, οι περιπάτοι, οι πολυήμερες εκδρομές, ή παραμονή στη φύση... ή ζωηροτάτη κοινοτική ζωή, με προστοιμασίες μεγάλων εορτών, με μουσικές και φιλολογικές άπασχολήσεις, με εύρύτατη φιλανθρωπική δράση, με παρυσκευή κοινού συσσιτίου... Το ψυχικό περιεχόμενο πρέπει να πλουτίζεται στο σχολείο με νέα λεπτά και εύπρόσδεκτα στοιχεία, με ύψηλά ιδανικά».

Τα συμπεράσματά του δεν επιδέχονται καμμιάν επιφύλαξη από κείνον που θα θελήσει να τα κρίνει. Γιατί παραδέχεται πως ο πρόωμος έρωτισμός δεν έχει πηγή τη συνεκπαίδευση ή τη χωριστή εκπαίδευση—κι' έτσι το πλούσιο ψυχικό περιεχόμενο είναι εκείνο που θ' άντισταθεί στους ήθικους κινδύνους. Μόρφωση λοιπόν του ψυχικού περιεχομένου είναι το καθήκον των σχολείων—και προς αυτή την κατεύθυνση καλεί τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς ο κ. Καραχρίστος.

'Η πρωτοτυπία της μελέτης του κ. Καραχρίστου έγκειται σ' αυτό το πολύ βιαικό και πολύ σπουδαίο: ότι δεν κηρύσσεται σταθερό ο άκαμπτος άπολογητής κάθε εφαρμογής μέτρου που τείνει στη συνεκπαίδευση. Πιστεύει πως μια εφαρμογή της ή μια κατάγγησή της δεν έξασφαλίζει την ήθικη προαγωγή των παιδιών των κατωτέρων και κυρίως των άνωτέρων σχολείων. 'Ως τώρα, σχεδόν όλοι, όσοι κατιπιάστηκαν με το θέμα αυτό σε διάφορες σχετικές μελέτες τους, κηρύχτηκαν ή φίλοι άφοσιωμένοι ή έχτροι άμείλικτοι άπέναντι στη συνεκπαίδευση. 'Ο κ. Καραχρίστος δεν διατίθεται έτσι. Γιατί ή τέτοια στάση του, θάταν και μονόπλευρη και φανατική και όχι τέλεια έπιστημονική. 'Ο κ. Καραχρίστος, πιστεύοντας πως το σχολείο έξασφαλίζεται από τους ήθικους κινδύνους με τον πλουτισμό του ψυχικού περιεχομένου που είναι ο μεγαλύτερος συμπαραστάτης στη βούληση των μαθητών, έγγίζει το κέντρο του προβλήματος.

'Η μελέτη αυτή, όσο σύντομη κι' άν είναι, είναι πυκνή και περιεκτικότερη. 'Ανήκει στην όλη άτομικότητα του κ. Καραχρίστου που είν' ένας παιδαγωγός άθόρυβος, συνετός, και στα συγγράμματά του επιγραμματικώτατος. Δε θίγει το περίβλημα των ζητημάτων, αλλά τον πυρήνα τους. Δεν παρησύρεται

ἀπὸ στιγμιαίους ἐνθουσιασμοὺς ἀλλὰ ἐξετάζοντες πάντα ἀπροκατάλυτα ἀναζητᾶται τὸ ὀρθό, τὸ χρήσιμο, τὸ πρακτικό, τὸ ἐπιστημονικό. Ὅλες ἄλλωστε οἱ ἐπιστημονικὲς ἐργασίαι τοῦ αὐτοῦ πιστοποιοῦν.

#### ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΥΔΗΣ

ΔΗΜ. ΙΩΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ: *Ἡ συντροφιά τῶν καλῶν ἀνθρώπων* (Διηγήματα — Ἐκδότης: Τυπ. Καταστήματα Ἀδελφῶν Γεράρδων. Ἀθήνα).

Κάθε νέο βιβλίο πού κυκλοφορεῖ, γιὰ νὰ πάρει τὴν ἀξιολογικὴ θέση τοῦ μέσα στὰ γράμματα τοῦ τόπου του, πρέπει ἀπὸ μιὰ σοφὴ συνήθεια πού ὁ χρόνος καθιέρωσε γιὰ ἀνάγκη, νὰ περάσῃ πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἀπ' τὸ νόσκινο τῆς κριτικῆς. Πολὺ σπάνια καὶ ἀπ' τὸ κόσκινο τοῦ κοινοῦ, πού τὰ γούστα κι' οἱ προτιμήσεις του, ἀκατέργαστες πάντα κι' ἀκαταστάλαχτες, ἀναρχες καὶ μὲ βάση τὴν προσωπικὴν ἀντίληψη, εἶναι πάντα δευτερεύουσας σημασίας, καί, ἂν λένε κάποτε τὴν πρώτη λέξη τους, ποτὲ δὲν θὰ πούν τὴν τελευταία.

Ὅστόσο, ἡ κριτικὴ εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ μάθουμε τί σταθμὰ βαστᾶ καὶ μὲ πόσης πυκνότητος κόσκινο θ' ἀναλίβει τὸ ἐκκαθαριστικὸ τῶν ἀξιών ἔργο της.

Γενικά ἡ κριτικὴ διαβάζει τὸ βιβλίο προσεκτικά, σκέπτεται, παραλληλίζει τὸ περιεχόμενό του μὲ τὰ περιεχόμενα ὁμοίων στό εἶδος ἐντύπων πού προκυκλοφόρησαν, βάζει ἓνα ἐρώτημα στὶς ἀρχές της, καὶ τὴν ἀπάντησιν πού θάχει τὴν δίνει στό τυπογραφεῖο, μὲ ἡσυχίαν τὴν συνείδησιν ὅτι ἔκαμε τὸ καθήκον της.

Αὐτὸ τὸ κάνει ἡ Ἑλληνικὴ κριτικὴ. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖται σ' αὐτὸ τὸν μηχανισμό. Συνηθέστατα κάμει καὶ κάτι χειρότερο. Ξεχνᾷ τὸν τόπο καὶ τὸν χρόνο τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου, τίς πολιτικὲς ἢ κοινωνικὲς ἀρχές πού διευθύνουν τίς διαφορὰς πολιτισμοῦ τῆς ἐθνικῆς ἀπὸ τὴν διεθνή ζωὴ, τέλος ὅλα τὰ νοητικὰ στοιχεῖα πού χαρακτηρίζουν μιὰν ἐποχὴ στάσιμην ἢ ἐξελιγμένην.

Καί, τυφλὰ ἀπαιτεῖ καὶ ζητᾷ ἀπὸ τὸν δημιουργὸ πού κρίνει, ἓνα σωρὸ πράγματα, ἔξω ἀπὸ τὴν ἀτομικότητα τοῦ συγγραφέα, τὰ ἰδανικά του, τίς ἀρχές του, ἔξω ἀκόμα κι' ἀπ' αὐτὴν τὴν καθαρὴν τέχνην, τὴν ἀπάτριδην κι' ἀσύνορον.

Τότε τὸ ἔργο στέκει κατηγορούμενο μπροστὰ στὴν ἀπὸ περιωπῆς ἐξέτασίν του, δὲν ἔχει νὰ προβάλλει δικαιολογητικὰ στοιχεῖα, δέχεται μιὰν ἀνανδρὸν ἐπίθεση, κι' ἄσπλο ὅπως εἶναι παίρνει καὶ τὸ τελειωτικὸ χτύπημα κι' ἀφανίζεται.

Κι' ἡ κριτικὴ θριαμβεύει. Ἡ κακὴ, ἐννοῶ, κριτικὴ, ἡ κριτικὴ πού δὲν ἔχει ὑπὲρ της οὔτε μιὰν ἐπιτυχία προκρίσεως ἐνὸς ἐξαιρετικοῦ ἔργου ἢ ἐπιβολῆς ἐνὸς ἄλλου ἀδίκῃ δυσφημισμένου.

Ἐκαὶ τὸν μικρὸ τοῦτο πρόλογο γιὰ νὰ πάρω μιὰ θέση— κρίνοντας τὸ καινούργιο βιβλίο τοῦ κ. Δημ. Ἰωαννοπούλου «Ἡ συντροφιά τῶν καλῶν ἀνθρώπων»—ἀντίκρυ στὴν καθαρὰ τεχνικὴ ἀξία του.

Γιατί, τὸ βιβλίο τοῦ κ. Δημ. Ἰωαννοπούλου εἶναι ἀπαλλαγμένο ἀπὸ κάθε σκόπιμη τέχνη καὶ κάθε δογματικὸ ὑπονοούμενο. Μιὰ σειρά ἀπὸ 17 ψυχολογικὰ διηγήματα, γρημμένα ἀπλᾶ κι' ἀπέριττα, χωρὶς σκόπιμες διακοσμῆσεις καὶ ἀκαλαίσθητους γλωσσικούς ἀκροβατισμούς. Τὰ μοτίβα τους, παρμένα ὅλα ἀπὸ τὴν κοινὴν ζωὴ τῶν ἀπλῶν καὶ ταπεινῶν ἀνθρώπων πού τὸ πλατύτερο νόημα τῆς υπάρξεως ποτὲ δὲν τοὺς ἀνησύχησε καὶ πού οἱ βιωτικὲς ἀνάγκες, τὰ βί-

σана τοῦ ἀγῶνα τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ ὁ ἀπερίπλοκος προορισμὸς των, τοὺς ἔχουν δώσει γιὰ πατρίδα τὸ σπίτι τους καὶ γιὰ ἰδανικά τους μιὰν ἡρεμὴ ζωὴ χωρὶς πολυτέλειες ἀλλὰ οὔτε καὶ μιζέρειες.

Μέσα στὶς ὑποθέσεις τῶν διηγημάτων αὐτῶν, ἀναγνωρίζεις τὸν ἑαυτὸ σου ἐκείνον, τὸν ἀγνὸ καὶ ἄσπιλο, πού ἡ ζωὴ ἔχει ἀργότερα διαστρέψει καὶ διαμορφώσει σ' αὐτὸν πού εἶσαι σήμερα.

Ἡ συγκίνηση εἶναι ἓνα χαρακτηριστικὸ ἀκόμη προτέρημα τῶν διηγημάτων του.

Τὰ σύμβολα καὶ ἡ *arrière pensée* λείπουν ὀλίγε, ἐνῶ ἀντίθετα ἀφθονοῦν οἱ *σημασίες*.

Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀναγνώστη μετατίθεται στὸν κόσμον τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν πού κινεῖ ὁ κ. Ἰωαννοπούλος αὐτόματα.

Καὶ ἡ ἑλκτικὴ αὐτὴ δύναμις τοῦ συγγραφέα ἀποτελεῖ ἀκόμη ἓνα χαρακτηριστικὸ προτέρημά του.

Τὸ «Μακρὰ ἀπ' τὴν Ἀνοιξη», εἶναι ἓνα διήγημα πολὺ δυνατὸ σὲ σύνθεσιν. Σ' αὐτό, λές, καὶ βρῆκε τὴν δικαίωσίν του ὁ *πραγματικὸς* ἔρωσ πάνω στὴ γῆ. Εἶναι ὁ ἔρωσ δυὸ ἀδελφῶν πού κατάντησαν ν' ἀγαπιῶνται σὺν ἐρωτευμένοι, ἀναζητώντας μάταια σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ, ὁ καθεὶς μὲ τὴν σειρά του, τὴν ἀγάπην σ' ἓνα ξένο. Σύλληψη μεγάλη πού δίνει θέμα γιὰ μυθιστόρημα.

Ἀλλὰ, ἀμέσως-ἀμέσως, βάζουμε στὴν ἰδιαν μοῖρα καὶ τὸ «Ἐπεισοδιάκι στό δρόμο», ὁ «Ἄντρας», «Μιὰ ρωμαντικὴ γυναικούλα», «Πρωῖνὸ δνεῖρο».

Ἐνα βιβλίο, πού ἡ ἀπλὴ ἀφήγησίν του, οἱ ἀπλὲς ὑποθέσεις του καὶ τὰ ἀπλᾶ στό βάθος τους—μὰ τόσο περίπλοκα στὴν ἐπιφάνεια—νοήματά του, ἀποτελοῦν τὴν βάση τῆς φιλολογικῆς ἀξίας του, τί ἄλλο χρειάζεται γιὰ νὰ κριθεῖ μὲ τὰ εὐμενέστερα σχόλια;

Γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ κριτικὴ, ἴσως χρειάζονται καὶ «συμπεράσματα», κατὰ τὸ ἀρχαῖο «Καὶ ὁ μῦθος δηλοῖ...».

Γιὰ μᾶς, περισσότερο τίποτε.

ΜΙΧ. ΧΑΝΝΟΥΣΗΣ

## ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

### \*Ο κόμης Κάυξερλιγκ και η εθνικοσοσιαλιστική ορθοδοξία.

Τὰ Παρισινὰ «Φιλολογικά νέα» δημοσιεύουν ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς διαλέξεως γιὰ τὴ νέα Γερμανία τοῦ γνωστοῦ συγχρόνου Γερμανοῦ φιλοσόφου κόμητος Κάυξερλιγκ ἕνα ἐνδιαφέρον σημεῖωμα. Τὸ παραθέτομε ἐδῶ :

«Ο κόμης Κάυξερλιγκ ἐθεωρεῖτο γιὰ πολὺ κοινὸ ἕνας ἀπ' τοὺς πιὸ χαρακτηριστικοῦ; ἀπολογητὰς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Ἐνας εὐπατριδῆς ὅπως αὐτός, ποὺ πέρασε τὴ ζωὴ του συγκρίνοντας, μὲ μιὰ εὐκολία ἴσως ὑπερβολικὴ, τοὺς διάφορους πολιτισμοὺς τοῦ κόσμου καὶ διευθύνοντας μιὰ Σχολὴ μὲ ἀρχὲς ἐμπνευσμένες ἀπ' τὶς δοξασίαις τῆς Ἄπω-Ἀνατολῆς, δὲν δέχτηκε μὲ λιγώτερη συμπάθεια τὸν ἐθνικο-σοσιαλισμὸν.

Ἐκανε μάλιστα πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ μιὰ δημόσια ἀπολογία τῆς νέας Γερμανίας καὶ διάλεξε γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ μιὰ séance inaugurale τοῦ Ἰνστιτούτου πνευματικῆς συνεργασίας, γνωστοῦ γιὰ τὴν προσήλωσή του στὸ πνεῦμα τῆς Γενεύης. Ἡ διάλεξις τοῦ κόμητος Κάυξερλιγκ, κηρύχοντας τὸν προσοχὴ θῆταμβο τῶν «forces telluriques» ποὺ ἐκπροσωπεῖ ὁ νατισμοσ, ἐπὶ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ προλέγοντας τὴν ἔλευση μιᾶς νέας κουλτούρας κί' ἐνὸς νέου ἠρωσμοῦ, ἔγινε δεκτὸς ἀπ' τὰ μέλη τοῦ Ἰνστιτούτου κί' ἀπ' τὸ κοινὸ μὲ κάποια ἐκπληξις Ἡ προσέλευσις τοῦ Κάυξερλιγκ, φιλοσόφου τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ, ἔπειτα ἀπ' τὸν Σπέγκλερ, φιλοσόφου τῆς παρακμῆς, δὲν μποροῦσε νὰ μὴν ἀγαναχτήσῃ μερικoύς.

Μὰ ὁ κόμης Κάυξερλιγκ δὲν ἔδωσε ἀρκετὰ τεκμήρια πίστεως στὸ καθεστῶς. Τὸν μέμφονται ὅτι κράτησε πολὺ μεγάλη ἐλευθερία στὴν κριτικὴ. Ἄπ' τ' ἄλλο μέρος τὸν μέμφονται ὅτι ἐγκατέλειψε τὴν Γερμανία. Ἡ προσοχώρησή του στὸν ἐθνικο-σοσιαλισμὸν, πολὺ θεωρητικὴ καὶ πολὺ μακροσμένη ἀπ' τὰ πράγματα, ἀναιρεῖται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν διδασκαλία του... Ἄν θυμηθεῖ κανεὶς ὅτι κί' αὐτὸς ὁ Σπέγκλερ κατεκρίθη πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ γιὰ τὸ ζῆλο καὶ τὶς ὑπερβολές του, μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ θέση τοῦ συγγραφέως στὴ Γερμανία δὲν εἶναι χωρὶς δυσκολίες, καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴν ορθοδοξία.

### \*Ἀποσιωπημένα πράγματα.

Στὸ προηγούμενο τεῦχος τῆς «Ἰδέας» ἐγράψαμε γιὰ τὶς δύο τελευταῖες συναγωγές στοχασμῶν τοῦ Πῶλ Βαλερὺ καὶ παραθέσαμε μιὰ σειρά ἀπὸ τοὺς πιὸ χαρακτηριστικοῦς. Στὴ σειρά αὐτὴ προσθέτομε μερικoύς ἀκόμη στοχασμοὺς τοῦ ποιητοῦ, ποὺ διαλέξαμε ἀπὸ τὴν πρώτη συναγωγή μὲ τὸν ὑποβλητικὸ τίτλο «Ἀποσιωπημένα πράγματα» :

«Μερικὰ ἔργα εἶνε δημιουργημένα ἀπ' τὸ κοινὸ τους. Μερικὰ ἄλλα δημιουργοῦν κοινὸ δικό τους. Τὰ πρῶτα ἀνταποκρίνονται στὶς ἀνάγκες τῆς μέσης φυσικῆς αἰσθητικότητος. Τὰ δεύτερα δημιουργοῦν τεχνικὲς ἀνάγκες ποὺ τινετόχρονα ἱκανοποιοῦν».

«Τὸ γούστο (gout) εἶνε καμωμένο ἀπὸ χίλιες ἀηδίες (degouts)».

«Ἡ σύνταξις εἶν' ἕνα χάρισμα τῆς ψυχῆς».

«Ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν δοκίμασε ποτὲ νὰ γίνῃ ὁμοιος μὲ τοὺς θεοὺς, εἶνε λιγώτερο ἀπὸ ἄνθρωπος».

«Τὸ ἄγλημα καὶ ἡ δόξα εἶνε μορφές τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν, ποὺ εἶνε μιὰ μορφή τῆς ἄγνοιας».

«Ὁ φθόνος καὶ ἡ περιφρόνησις εἶνε δύο ἀποφάσεις τοῦ δικαιοστηρίου τῆς ὑπερηφάνειας».

Δὲν ζεῖς — Εἶμαι.

Ζεῖς πολὺ. — Δὲν εἶμαι».

«Οἱ πραγματικοὶ μας ἐχθροὶ εἶνε βουβοὶ».

«Ἐνεργητικὸς ἄνθρωπος εἶν' ἐκεῖνος ποὺ μέσα σ' ὅλας τὶς περιστάσεις διαλέγει ἀπὸ ἐνστικτο τὴν ἀπόφασις ποὺ τοῦ ἐπιβάλλει τὴν πιὸ μεγάλη δαπάνη ἐνέργειας. Ὁ κίνδυνος τὸν ἐρεθίζει».

«Ἐνα πραγματικὰ ἀκριβὲς πνεῦμα δὲν μπορεῖ νὰ νοιώσῃ παρὰ τὸν ἑαυτό του, καὶ σ' ὠρισμένες καταστάσεις».

«Ἡ ζωὴ καὶ ὄχι ὁ θάνατος χωρίζει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα».

«Μεγάλος ἄνθρωπος εἶν' ἐκεῖνος ποὺ ἀφήνει κατοπιν τοὺς ἄλλους σ' ἀμηχανία».

«Ἐνας καλλιτέχνης θέλει νὰ γεννᾷ τὸ φθόνον ὡς τὸ πλήρωμα τῶν αἰῶνων».

«Αὐτὸ ποὺ βλέπουμε πολὺ καθαρά, καὶ ποὺ μῶλα ταῦτα εἶνε πολὺ δύσκολο νὰ ἐκφραστῆ, ἀξίζει πάντοτε νὰ ὑποβληθεῖ στὸν κόπο γιὰ νὰ ζητήσουμε νὰ τὸ ἐκφράσουμε».

«Τὸ νέο εἶν' ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐρεθιστικὰ δηλητήρια ποὺ καταλήγουν νὰ εἶνε πιὸ ἀναγκαῖα ἀπὸ κάθε τροφή».

«Αὐτὸ ποὺ γράφει κανεὶς διασκεδάζοντας, ἕνας ἄλλος τὸ διαβάζει μ' ἐνταση καὶ πάθος. Αὐτὸ ποὺ γράφει κανεὶς μὲ πάθος κί' ἐνταση, ἕνας ἄλλος τὸ διαβάζει διασκεδάζοντας».

### Μιὰ γνώμη γιὰ τὸ Μαρξισμό.

«Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας τοῦ Μάρξ (ὁ διαλεκτικο-ἱστορικὸς ὕλισμοσ εἶνε ἐμπνευσμένη, κατὰ μεγάλο μέρος, ἀπὸ στοιχεῖα τῆς μυστικῆς καὶ προνοιακῆς τελειολογίας, ποὺ τὰ ἔχει ἀνελήσῃ ἀπὸ τὸν γαλλικὸ προμαρξιστικὸ σοσιαλισμὸ καὶ τὴν γεγκελιανὴ φιλοσοφία· συνδέεται ὡς πρὸς τὶς πηγές του μὲ τὸν providentialisme (providence=πρόνοια) τοῦ Kant, τοῦ Herder, τοῦ Lessing, τοῦ Bossuet καί, τέλος, μὲ τὴ θεολογικὴ διδασκαλία τῶν πατέρων τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας» (J. Dzelvsky, Cosmogonie et philosophie de l'histoire. Revue philosophique, No 9 et 10 — 1933).

**Ἡ ἅγια ζωὴ τοῦ Μαχάτμα Γκάντι.**

Μιά νεαρή Ἑλληνίδα, ἡ Ἑλένη Σαμίου, ἐξέδωκε σὺν Παρίσι· ἕνα ωραίο—  
τατο βιβλίο γιὰ τὸν Γκάντι, μὲ τὸν τίτλο «Ἡ ἅγια ζωὴ τοῦ Μαχάτμα Γκάντι». Προλογίζει ὁ γνωστός μας ἀπ' τὴν ἐπίσκεψή του στὴν Ἀθήνα διευθυντὴς τῶν «Nouvelles Litteraires» καὶ λογοτέχνης, Maurice Martin du Gard. Ἀπὸ τὸ κεφάλαιο τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Ἰνδοῦ ἀποστόλου, παραλαμβάνουμε τὴν ἀκόλουθη ωραία παράδοση.

«Ἦταν μιὰ φορὰ κι' ἕναν καιρό, παιδιὰ μου, ἕνας ἐνάρετος καὶ φρόνιμος ἄνθρωπος ποὺ πέρασε τὴ ζωὴ του κἀνόνας ἐλεημοσύνης καὶ προσευχῆς. Ἀλλὰ ἦρθε ἡ μέρα ποὺ τὸ λάδι τῆς λάμπας του τέλειωσε καὶ πέθανε.

» Ἡ ψυχὴ του πῆγε στὸν παράδεισο, ἀλλὰ βρῆκε τὴν πόρτα του κλειστή. Στὰ χτυπήματά του, ὁ Θεὸς ποὺ ἦταν πίσω ἀπ' τὴν πόρτα, ρώτησε :

» — Ποιὸς εἶνε κεῖ ;

» — Ἐγώ, Κύριε ! Ἄνοιξέ μου τὴν πόρτα τοῦ Παραδείσου σου.

» Ἀλλὰ ὁ Θεὸς τοῦ ἀποκρίνεται :

» — Δὲν μπορεῖς ἀκόμη νὰ μπεῖς στὸν Παράδεισο. Γύρισε στὴ γῆ καὶ ὅταν θὰ βρεῖς τὴν ὕψιστη σοφία, ἔλα πάλι.

» Ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος ξαναγύρισε στὴ γῆ, ἔζησε ἀκόμη μιὰ φορὰ τὴ ζωὴ του, ἔκανε πολλὰς ἐλεημοσύνας, ἐπῆγε συχνὰ στοὺς ναοὺς κι' ὅταν τὸ λάδι τῆς λάμπας του τέλειωσε, ἐπίστεψε πὼς ἦταν ἔτοιμος αὐτὴ τὴ φορὰ, γιὰ νὰ μπεῖ στὸν Παράδεισο.

» Πάλι ὁ Θεὸς τὸν ρώτησε :

» — Ποιὸς εἶνε ἐκεῖ ;

» — Ἐγώ, Κύριε ! Ἄνοιξέ μου, εἰμ' ἐγώ, ὁ γιὸς σου, ποὺ ξαναγουρίζω.

» — Δὲν μπορεῖς ἀκόμη νὰ μπεῖς στὸν Παράδεισο, τοῦ ἀποκρίνεται ὁ Θεός.

Ξαναγύρισε στὴ γῆ κι' ὅταν θὰ ἔχεις βρεῖ τὴν ὕψιστη σοφία, ἔλα πάλι.

» Μιὰ τρίτη φορὰ ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος ξαναγύρισε στὴ γῆ. Ἐγκαταλείπει τὸ σπίτι του, τὴν γυναῖκα του καὶ τὸ μοναχογιὸ του καὶ πάει νὰ ζήσει μέσα στὸ δάσος· ἐκεῖ μένει πολλὰ χρόνια βυθισμένος στὸ στοχασμὸ γιὰ νὰ βρεῖ τὴν ὑπέροχη σοφία. Τέλος, μέσα στὴ θεωρία, ἐννοίωσε τὴν ἐνότητά του μὲ τὸ Θεό.

» Πάλι τὰ χρόνια κύλησαν καὶ τὸ λάδι τῆς λάμπας του πῆρε τέλος. Πῆρε στὰ χέρια τ' ὀδοιπορικὸ ραβδί, ἀνέβηκε στὸν οὐρανὸ καὶ χτύπησε στὴν πόρτα τοῦ Παραδείσου.

» — Ποιὸς εἶνε ἐκεῖ ; ἐρώτησε ὁ Θεὸς ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν πόρτα.

» — Εἶσαι σύ, Κύριε ! Εἶσαι σύ, ὦ Θεέ μου, ἀπαντᾷ ὁ γέρος.

» — Ἐμπα, γιέ μου, αὐτὴ τὴ φορὰ, σ' ἀναγνωρίζω ! τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Θεὸς καὶ τοῦ ἀνοίγει τὴν πόρτα τοῦ Παραδείσου.»

**Ἐρρικός Μπρεμόν (1865—1933).**

Ἡ «Revue de metaphysique et de Morale» (τεῦχος Νοεμβρίου—Δεκεμβρίου) δημοσιεύει μιὰ σύντομη νεκρολογία γιὰ τὸ γνωστὸ γάλλο συγγραφέα καὶ εἰσηγητὴ τῆς πολύχροτης θεωρίας τῆς «καθαρῆς ποιήσεως» Henri Bremond. Παραθέτουμε σ' ἐλεύθερη ἀπόδοση ἕνα μεγάλο μέρος της :

«Ἐὰν χαιρετοῦμε ἐδῶ τὸ πολύπλευρο ἔργο του, τὸ κάνουμε γιὰτὸν μέγαν αὐτὸς ἱστορικὸς τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς δὲν ὑπῆρξε μόνον ἕνας λαμπρὸς συγγραφέας, ἕνας πολυμαθέστατος καὶ εὐφυῆς κριτικὸς, ἕνας τέλειος οὐμανιστὴς· ἕνας φίλος τῆς «καθαρῆς ποιήσεως». Μ' εὐρύτητα καὶ ἐλευθερία πνεύματος μ' ἕναν τρόπο ἐντελῶς προσωπικό, ὁ Μπρεμόν ἐξυπηρέτησε τὴ φιλοσοφία...

» Προεκτείνοντας τὶς ἀναλύσεις τοῦ Newman ἐπὶ τῆς συγκεκριμένης σκέψης, μεταχειριζόμενος τὶς ἐμπειρίες ποὺ συσῶρευσαν ἡ ἀσκητικὴ, ἡ φιλολογικὴ καὶ ἡ μυστικὴ παράδοση, πληροφορημένος γιὰ τὶς πιὸ πρόσφατες ἐργασίες θρησκευτικῆς ψυχολογίας, ὁ Μπρεμόν δὲν διέπρεψε μόνον γιὰ τὴ διαγνωστικὴ ἐνὸς πολύπειρου διαισθητικοῦ, ἀλλὰ γιὰτὸν φώτισε τοὺς κανόνες τῆς διαγνώσεως τῶν πνευμάτων καὶ ἔδειξε τὴ ρεαλιστικὴ δύναμη μιᾶς μορφῆς γνώσεως ποὺ ἀπαιτεῖ σταθερὴν αἴσθηση, ἠθικὸν ἔλεγχον, λογικὴν βεβαιότητα...

» Στὰ χρόνια μας ποὺ τόσα πνεύματα ζητοῦν ἀπ' τὴ φιλολογία, ἀπ' τὴ σπουδὴ τῶν μὴ κανονικῶν καταστάσεων, ἀπὸ τὸ θέλημα τῶν θρησκευτικῶν προβλημάτων μιὰν ἀπάντηση καὶ οὕτως εἶπειν μιὰ πνευματικὴ κατεύθυνση, τὸ ὅλον ἔργο τοῦ Μπρεμόν θὰ παρᾶσχει ἕνα μάθημα ἰσόρροπης ἐπιστήμης καὶ κριτικῆς συνέσεως καὶ συγχρόνως θὰ φανερώσει τὴν «νοητικὴν ἀξία» περιλαμβανόμενη μέσα σ' ὅλες τὶς ἀνώτερες μορφές τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας, στὴν τέχνη, στὴν ποίηση, στὴν προσευχὴ, στὸ στοχασμὸν.»

ΝΤΙΜ. ΑΠΟΣΤ.

# ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

## ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἄγαπητὴ «Ἰδέα».

Ἐπικαλοῦμαι τὴ φιλοξενία καὶ ὑποστήριξή σου γιὰ τὴ σύσταση καὶ καθιέρωση *Βιβλιογραφικῆς Ὑπηρεσίας* στὴν Ἑλλάδα. Δὲν πρόκειται βέβαια στὸ γράμμα μου αὐτὸ ν' ἀναπτύξω θεωρητικὰ ὅλη τὴ συμβολὴ καὶ χρησιμότητά τῆς *Βιβλιογραφίας* γιὰ τὰ ὁποῖα —εἶμαι βέβαιος— δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ἀντίρρηση. Ἢ γνώμη τοῦ Βούντ, ὅτι «ἀποτελεῖ τὸ κάτοπτρον τοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς ἐποχῆς», δὲ βρίσκω μὰ τὴν ἀλήθειαν, νὰ ναι καθόλου ὑπερβολικὴ καὶ συμφωνῶ ἀπόλυτα. Ὑποθέτω μάλιστα, πῶς, μαζί μου, εἶναι καὶ ὅσοι βαρομετροῦν τὴν πρόοδο καὶ τὸν πολιτισμὸ μὲ τὴν πνευματικὴ κίνησι καὶ ἀνάπτυξιν. Ἡ παραγωγή καὶ τὸ εἶδος τοῦ βιβλίου —δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία— βαθμολογεῖ καὶ ψυχολογεῖ καταστάσεις καὶ περιόδους. Ἀλλὰ ἡ δυσκολία γιὰ τὴν παρακολούθησιν καὶ τὴν ἀπονημόνευσή τῆς, ἐδημιούργησεν, ὡς ἀπαραίτητη, τὴ συστηματικὴ καταγραφή, ὅ,τι δηλ. ὀνομάζουμε σήμερον *Βιβλιογραφία*. Τὴν ἐξαιρετικὴ μάλιστα σημασία τῆς καθ' ἡμέραν διαπιστώνουν οἱ ἀσχολούμενοι μὲ μελέτες καὶ ἔρευνες. Ἀλλὰ ἡμεῖς ἐδῶ, φαίνεται γιὰ νὰ ἐπαληθεύει ἡ ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ροῦδῆ ἐπαναλαμβανόμενὴ κατηγορία ὅτι ἀποτελοῦμε καθυστερημένη ἐπαρχία τῆς Ἑυρώπης, εἴμεθα καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ ἔξω ἐκδιδόμενα *Βιβλιογραφικά Περιοδικά*, καὶ ἐδῶ δὲν ἀναγνωρίσαμε τὴν ἀνάγκη τῆς, ἢ ἂν τὴν ἀναγνωρίσανε ὅσοι ἔχουνε σχεδιάσει ἢ καταπιασθεῖ μὲ μελέτες, δὲν ἔχουνε κατορθώσει —μολονότι ἔγινε λόγος— νὰ νομίσουμε ἀπαραίτητη τὴν πλήρωσή τῆς. Σύμπτωμα βλέπετε καὶ αὐτὸ τοῦ ἐνδιαφέροντος ποῦχομε γιὰ τὰ γράμματά μας. Ἔτσι καταντᾶ νὰ μὴ ξέρομε ἂν ὑπάρχουνε, ἢ πόσα καὶ ποιά, Ἑλληνικὰ συγγράμματα γιὰ ἓνα θέμα, πότε τυπώθηκε τὸ τάδε ἔργο τοῦ δεῖνα συγγραφέα, πόσες ἐκδόσεις γινήκανε τῶν διαφόρων ἔργων του, ποιά καὶ τί εἶδους ἔργα ἔγραψε, τί μελέτες καὶ ἄρθρα γραφήκανε γι' αὐτὰ καὶ ποῦ εἶναι δημοσιευμένα. Ἀλλὰ παρακαλῶ, χωρὶς τὰ στοιχεῖα αὐτὰ, εἶναι δυνατό νὰ μελετηθοῦν ἔργα καὶ θέματα; Διάφορα σχετικὰ σημεῖα, ἄρθρα καὶ μελέτες σημαντικῆς ἢ ἀπλᾶ πληροφοριακῆς, μὰ ὀπωσδήποτε συντελεστικῆς, βρίσκονται σκόρπια σὲ περιοδικὰ καὶ ἑφημερίδες, ἡμερολόγια καὶ ἐπετηρίδες, ποῦ καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματά τους —φαντασθῆτε

περὶ τοὺς μεταγενέστερους— ἀκόμα μᾶς διαφεύγουν. Τί περιεργὴ ἀλήθεια αὐτὴ ἢ φιλοδοξία τοῦ ρωμηοῦ μὲ τὸν περιοδικὸ τύπο, τοῦ ὁποῖου ἢ σειρὰ καταντᾶ ἀτέλειωτη καὶ ἡ ἱστορία μένει ἀνεξερεύνητη καὶ ἄγραφη! Ἔνας κυκεῶνας, ἢ μελέτη καὶ κατάταξι τοῦ ὁποῖου θὰ στοιχίσει τὸν ἄδικον μαρμαρῶδὸν πνευμάτων. Ἡ Νεοελληνικὴ παραγωγή χάνεται μέσα στὸ χάος τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς ἀταξίας. Καὶ ὅμως ἔχει δημιουργηθεῖ νεώτερη ποίησις, λογοτεχνία, ἐπιστήμη, ἀκόμα καὶ φιλοσοφία Μόνο, ποῦ οἱ εἰδικοί τὰ μαθαίνουν δύσκολα καὶ οἱ ἐρασιτέχνες ὀλότελα τ' ἀγνοοῦν. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση, ποῦ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ κήρυγμα τῶν πράσινων ἀρνητῶν, ὅτι δὲν ἔχουμε ἀξιόλογη πνευματικὴ παραγωγή, ἀνθισσι, πολιτισμὸ. Μᾶς διαφεύγουν ὀνόματα καὶ ἔργα τὰ ὁποῖα δὲ σταθῆκαν τυχερά. ἢ μετὰ θάνατον, δὲν ἀφῆκαν τόπο στὴν ὀργή. τῆς ὑστεροφημίας. Ἡ ἔλλειψη μεθόδου καὶ συστήματος ἐργασίας κάμνει ν' ἀπασχολοῦνται μὲ φροντιστηριακῆς καθ' αὐτὸ ἐργασίαι, περισυλλογῆς καὶ κατάταξις ἀνθρώποι, ποῦ θὰ μπορούσαν νὰ δώσουν κάτι καλύτερον. Κοπιᾶστε π.χ. νὰ μελετήσετε τὸ μεγαλύτερον καὶ πλουσιώτερον —ἂν δὲν κάμνω λάθος— θέμα τῆς νεώτερης φιλολογίας μας: τὸ γλωσσικόν, καὶ θὰ πελαγώσετε. Ὑπάρχουν ἀπάναν στὸ ζήτημα αὐτὸ γραμμέναι ἀπειρες μελέται γνωστῆς καὶ ἀγνωστῆς. Γιὰ μιάν ἐξαντλητικὴν εἰδικὴν ἐργασίαν, ἔχετε ἀνάγκη ἀπὸ λεπτομερῆ γνώσιν τῶν διαφόρων φάσεων τοῦ ζητήματος καὶ μελέτη ὅλων τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν. Ἀλλὰ τί! Θὰ ἐξαντληθῆτε στὴν ἀναζήτησιν τῶν στοιχείων καὶ στὸ τέλος δὲ θᾶστε βέβαιος ὅτι δὲν σᾶς διαφύγανε σημαντικὰ πράγματα. Ἀλλὰ ἔτσι δὲ γίνεται προκοπή. Ἀναπτύσσεται ἐρασιτεχνισμὸς, ἐκεῖ ποῦ μόνο οἱ μέθοδοι καὶ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης θὰ μπορούσαν νὰ διαλύουν τὰ σκοτιάδια τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς ἀμάθειας. Πῶς μπορεῖ, νὰ ποῦμε, ἀφοῦ πρέπει νὰ ξέρει κανεὶς, ὅτι μετὰ τὰ *Εἰδῶλα* τοῦ Ροῦδῆ ἔχει γραφεῖ τὸ *Εἰδῶλον Κατάλοιπος* ἀπὸ τὸν κ. Χατζηδάκι; Ὅτι ἐκτός ἀπὸ τὸ Σπ. Ζαμπέλιο ποῦγραψε τὸ «Πόθεν ἢ κοινὴ λέξις τραγουδῶ» Ἀθ. 1859, ὁ Σ. Μενάρδος μὲ τὴν «Ἱστορία τῶν λέξεων τραγουδῶ καὶ τραγωδία» (Φιλ. Ἐπετ. Χατζηδάκι 1922) ἔλυσε, νομίζουμε σήμερον, τὸ ζήτημα; Τὰ παραδείγματά μου ἀπὸ τὰ προχειρότερα τῆς στιγμῆς αὐτῆς. Τὶς προάλλαις μοῦλεγε κάποιος ὅτι θᾶγραφε γιὰ τὸν ποιητὴ Παπαρηγόπουλον καὶ *ἔμεινε* στὸ ἄκουσμα τῆς πληροφορίας μου ὅτι ὑπάρχονε ἡ μελετοῦλα τοῦ Διβιδᾶ Ν. Σ.; Δὴμ. Παπαρηγόπουλος ὡς φιλόσοφος». Κέρκυρα τυπ. Σ. Γουλῆ 1907 σ. 80ν σ. 37 καὶ τοῦ Ἀννίνου Χ.: «Δυὸ Ἑλληνικὰ Ποιηταὶ» (Δὴμ. Παπαρηγόπουλος, Σπ. Βασιλειάδης) ἐκδ. Δημητράκου σ. 56. Καὶ δὲν εἶναι οἱ μόνες.

Πόσοι ἀκόμα, ἤθελα νὰ ξέρω, γνωρίζουν προκειμένου νὰ ποῦμε γιὰ τὸ *Βινέλα* —ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τοὺς μετὰ τὰ πρῶτα ἀρχικά πεθαμένους λογίους μας— ὅτι ὑπάρχει τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἀνδρεάδῃ: «Un Hellène ami de la France D. Bikelas» Ath. impr. N. Taroussopoulos 1910 σ. 31; Ἐκτός ἀπὸ τ' ἄρθρα τοῦ ἴδιου στὸ «Μακεδονικὸ Ἡμερολόγιον», τὰ «Byz. Zts», τὴν «Revue d' Europe», «East West Review» καὶ τῶν Βέη Ν. στὰ «Βυζαντινὰ Χρονικά», Brouwer F. di Simone στὴν «Graecia Moderna», Καλογεροπούλου Δ. Ι. στὴν «Πινακοθήκη», Παρρὲν Καλ. στὴν «Ἐφ. Κυριῶν», Πολέμη Ι. στὴν «Νέα Ζωή», Ριανκούρ Λοῦζας στὴν «Μελέτη», Sakellariopoulou S. στὴν «Revue des Etudes Grecques»; Καὶ ἂν εἶναι δυνατό νὰ ἔχαις χωρὶς βιβλιογραφίαν ὑπ' ὄψη καὶ νὰ θυμᾶσαι ὅταν θὰ τὰ χρειασθεῖς ὅτι ὁ Πρεσβευτὴς μας στὸ Λονδίνον κ.

Κακλαμάνος Δ. Γ. έχει ανατυπώσει από την « Νέαν Ήμέρα » της Τεργέστης 1907 μιὰ διάλεξή του στον *Παρνασσό* γιὰ τὸ *Δημήτριο Βερναρδάκη* καὶ τὸ *ἔργο του* κι' ἔχουν ἀσχοληθεῖ μετὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἴδιου ὁ Ἄλβανὸς Δ. Π. «Νουμάς», Δαυὶδ Ἐμμ. δυὸ φορές στὴν «Νέαν Ήμέρα». Ὁ Ἑφταλιώτης Ἄργ. «Νουμάς», Μιχαηλίδης Μιχ. Ἰ. «Ἀρμονία» ἔφ. Σμύρνης, Ξενόπουλος Γρ. «Παναθήναια», Παπαμιχαήλ Γρ. «Νέα Σιών», Σάλτας Μιχ. Α. «Χαρυγγή», Τσοκόπουλος Γ. «Παναθήναια» κ. λ. π.\*

Νὰ προσθέσω καὶ γιὰ τὸ Βασιλειάδη; Μὰ παραμακραίνουμε. Ἄς πιάσουμε καὶ τοὺς μεταξὺ μας ζωντανούς.

Ἐίμαστε ἀκόμα στὸ Α ἢ μᾶλλον στὸ Β. Λοιπὸν ὁ κ. Στρατηγόπουλος Ἄν. Μ. ἔχει ἀπὸ τὸ 1923 μιὰ μελετούλα : «Ὁ Δημ. Βουτυράς καὶ τὸ ἔργο του» καὶ στὰ «Γράμματα»—γιὰ ν' ἀναφέρω ἀκόμα μιὰ—εἶναι δημοσιευμένη ἄλλη τοῦ Ἀλήτη Πέτρου : «Ὁ Δημ. Βουτυράς». Εἶναι εὐκολο αὐτὰ νὰ τὰ ξέρεις ἢ νὰ τὰ πληροφορηθεῖς σήμερα καὶ πολὺ περισσότερο αὔριο ;

Βιβλία πού περνοῦν ἀπαρατήρητα κι' ἡ ἀξία ἢ χρησιμότητά τους αὔριο θὰ κατανοηθεῖ, ἀγνοοῦνται. Ἀπὸ τὴν *Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη* καὶ τοὺς καταλόγους της—ἀρκετοὶ θὰ τὸ ἔχουν ἀντιληφθεῖ—λείπουν, ὅπως μπορῶ ὁποτεδήποτε νὰ τ' ἀποδείξω, πολλὰ ἀξιόλογα ἔργα κι' ὑπάρχουν ἄλλα ἢ παλαιὰ πού ἀγνοοῦμε, ἢ νεώτερα, σημερινά, πού δὲν ἔχει γίνεῖ λόγος γι' αὐτὰ. (Ἐγὼ τουλάχιστο ἄς ποῦμε γιὰ τὴ μελέτη τοῦ Σίδερη Στεφ. Σ. : «Ἡ πολεμικὴ φιλολογία» Σάμος 1930; δὲν εἶχα χαμπάρι καὶ δὲν εἶδα νὰ γίνετα ὄχι πειὰ σχόλιο, παρὰ οὔτε ἀπλὴ ἀγγελία). Εἶναι ἄλλωστε ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ βιβλίον στὸν τόπο μας εἶναι τὸ πειὸ περιφρονημένο ἔκθετο.

Ἄν εἶναι πειὰ γι' ἀποδελτίωση τοῦ τύπου... εἶπαμε οὔτε λόγος νὰ γίνετα.

Ἐποθέτω πὸς δὲν εἶναι ἀνάγκη—ἀλήθεια καὶ μετὰ συγχωρεῖς— νὰ σοῦ ἀπασχολήσω περισσότερο χωρὶ γιὰ ν' ἀποδείξω μιὰ ὀλοφάνερη ἀλήθεια. Τὸ βέβαιον εἶναι πὸς λείποντας ἢ βιβλιογραφία, δύσκολα ὑπολογίζεται ἢ συμβολὴ τοῦ καθενὸς στὰ διάφορα θέματα κι' ἀνάγνωρίζεται πνευματικὴ ἰδιοκτησία καὶ ἱεραρχία. Κτ' ἀκριβῶς ἢ ἔλλειψή της ἀναγκάζει λ. χ. ἕνα ἱστοριογράφου τῆς λογοτεχνίας μας τὸν κ. Ἄρ. Καμπάνη νὰ κάμνει ἐκκλήση ἀπὸ τίς στήλες περιοδικοῦ νὰ τοῦ *σταλοῦν στοιχεῖα χρήσιμα γιὰ τὸ ἔργο του*. Οἱ μεμονωμένες ἀξιέπαινες ἰδιωτικὲς πρωτοβουλίες γιὰ τὴ σύνταξη *Βιβλιογραφῶν*—εἰδικῶν πάντα ἐννοεῖται— δὲ μποροῦν παρὰ νᾶναι ἀνεπαρκεῖς καὶ νὰ λιποψυχοῦν ἀκόμα καὶ νὰ χάνονται, νὰ κολοβώνονται\*\* ἢ νὰ ξεχνιοῦνται. Μήπως εἶναι παράξενο νὰ μὴ θυμᾶται ἢ καὶ τὸ πειὸ ἀπίθανον ἄγνοεῖ ὁ κ. Ξ. ὅτι ἡ μακαρίτισσα μητέρα τοῦ *Εὐθαλία Δ. Ξενοπούλου* ἐδημοσίευσε στὸν «Ποιητικὸν Ἀνθῶνα» τὴ βιβλιογραφία τοῦ δασκάλου της καὶ ποιητῆ *Ἡλία Ταρταλίδη*; Ἡ περιφρόνηση αὐτὴ—ἔτσι νὰ πει κανεὶς τὴν ἀδυσφορία πού δειχνουμε— νᾶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀκατάστατης ψυχροσύνης μας, ἢ νὰ προέρχεται ἀπὸ ἔλλειψη ἐκτίμησης, γιὰτὶ ὑπάρχουν οἱ ἀμφισβητοῦντες τὴν ἀξία τῆς Γραμματείας μας καὶ τὴ δημιουργικὴ ἐπίδραση τῆς παράδοσης της; Ὅποσοδήποτε

\* Τὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ μας δὲν ἀναφέρουν οὔτε μιὰ βιβλιογραφικὴ πηγή.

\*\* Ἡ ἀξιέπαινη ἂν καὶ ὄχι πλήρης—ἔχω στὴ διάθεση τοῦ συλλέκτη της κ. Γ. Κ. Κατσίμπαλη μιὰ σελίδα περίπου— βιβλιογραφία τοῦ Καβάφη ἀναδημοσιεύτηκε τελευταίον στὰ «Παναγιύπτια» μέ... ἀφαιρέσεις... κατὰ προκείμεση.

εἶναι ἀναγκαῖα ἢ διατήρηση, μελέτη καὶ σπουδὴ της, ἐπὶ τέλους ἐπὶ τέλους τουλάχιστο γιὰ τὴν Ἱστορία τῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων τῆς φυλῆς μας. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ στὸν τόπο μας *Γενικὴ* καὶ *Εἰδικὴ Βιβλιογραφία*. Νὰ δημιουργηθεῖ. Εἶναι ἀπὸ τ' ἀπαραίτητα. Ἀποτελεῖ ἠθικὴν ὑποχρέωση. Χωρὶς *Βιβλιογραφία* δὲ μποροῦμε νᾶχουμε οὔτε τὴν ἐξωτερικὴ τουλάχιστο εἰκόνα\* τῆς Νεοελληνικῆς δημιουργίας. Καὶ μετὰ τὸ νὰ μὴ τὴ βλέπουμε δὲ μποροῦμε νὰ τὴ γνωρίσουμε καὶ τὴν ἀγνοοῦμε ἢ τὴν παραγνωρίζουμε. Εἶναι κρίμα καὶ δὲν ξέρω γιὰτὶ διακόπηκεν ἢ καλὴ ἐκείνη ἀρχή, πού εἶχε κάμει ὁ ἀξέχαστος *Πολίτης* καὶ συνεχίστηκε ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον. Δὲ συμφωνεῖς ὅτι θάπρεπε νὰ βρεθεῖ τρόπος νὰ συστηθεῖ ἀπὸ τὴ *Βιβλιοθήκη* ἢ τὴν *Ἀκαδημία*, εἰδικὴ «Βιβλιογραφικὴ Ὑπηρεσία»; Πρόσθεσε λοιπὸν τὴ σπηγορία Σου. Πιστεύω νὰ μὴ λείψει κι' ἡ ἔγκριση κάθε διανοομένου.

Α. Α. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

\* Βλέπετε προπαγανδιστικά (!) φυλλάδια γιὰ τὴ λογοτεχνία μας μετὰ τίς κόσες ἀσυγχώρητες παραλείψεις.

## ΔΕΛΤΙΟ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

Οι Ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες ἐδημοσίευσαν φιλολογικούς, θεατρικούς καὶ μουσικούς ἀπολογισμούς, γραμμένους ἀπὸ γνωστούς λογοτέχνες καὶ καλλιτέχνες. Εἰς τὸ «*Ἔθνος*» ὁ φιλολογικὸς ἀπολογισμὸς ἐγράφη ἀπὸ τὸν κ. Ἀ. Καμπάνη, ὁ μουσικὸς ἀπ' τὸν κ. Μ. Καλομοίρη καὶ ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ Ἑθνικοῦ Θεάτρου ἀπ' τὸν κ. Ἰ. Γρυπάρη. Εἰς τὸν «*Ἡμερήσιον Κύρηκα*» ὁ θεατρικὸς ἀπ' τὸν κ. Κ. Μπιστιᾶ καὶ ὁ φιλολογικὸς ἀπ' τὸν κ. Πέτρο Χάρη. Εἰς τὰ «*Ἀθηναϊκὰ Νέα*» ὁ φιλολογικὸς ἀπ' τὸν κ. Γρ. Ξενοπούλου (μὴ σύντομη ἀνασκόπηση ἐξ ἀφορμῆς τοῦ βιβλίου τῆς δίδος Λοβέδου) καὶ ὁ μουσικὸς ἀπ' τὸν κ. Φράνκ Σουαζύ.

— Στὸ «*Ἐλεύθερον Βῆμα*» ὁ κ. Ν. Γιοκαρίνης ἀνήγγειλε μ' ἐν.ι ὥραϊο ἄρθρον τὴν ἱδρυση τοῦ «Ἑθνικοῦ Θεάτρου τοῦ παιδιοῦ», τοῦ ὁποῦ ὁ ἴδιος ἀνέλαβε τὴν διεύθυνση. Ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα τοῦ μηνὸς ξεχωρίζουμε τὴν περίληψη ἐνὸς βαθυστόχαστου καὶ ἐξαιρετικὰ ἐπίκαιρου βιβλίου τοῦ Γουλ. Φερρέρο, καμωμένη ἀπ' τὸν κ. Ν. Κ. Βέρρο. Στὸ ἔργον αὐτὸ ὁ Ἰταλὸς ἱστορικὸς υποστηρίζει ὅτι ἡ δικτατορία, ὁ δεσποτισμὸς καὶ ἡ βία κατέστρεψαν τὸ μονοδικὸ στὴν ἱστορία οἰκοδόμημα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. «Πολλοὶ ἱστορικοὶ ἀποδίδουν τὴν κατάρρευση αὐτὴν εἰς πολλὰ καὶ ποικίλα αἷτια. ἄλλοι εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβαρῶν, ἄλλοι εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἄλλοι εἰς τὴν ἀποθηρασυνθεΐσαν κεφαλαιοκρατίαν. Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν εἶνε παρὰ συνέπειαι ἐνὸς καὶ μόνου γεγονότος καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶνε ἡ κατάλυση τῆς νομιμότητος καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προεβήθησα ταραχὴ καὶ ἐμφύλιος διαμάχη». Ἐπιλέγοντας παραλληλίζει τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῆς καταρρέουσας ἐνὸς μεγάλου πολιτισμοῦ μετὰ τὴν σύγχρονην ἐποχὴν καὶ καθορίζει τὴν ἀναλογία. «Ὅτι συνέβη εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος τότε, συμβαίνει καὶ σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία μετὰ πραγματικὴν ἀγωνίαν καὶ μετὰ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν σφαδασμὸν ἀνιζητεῖ ἕνα δόγμα, μίαν ἀρχήν, ἡ ὁποία σαφῶς νὰ καθορίζῃ ποῖος καὶ μέχρι ποίου σημείου ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κυβερνᾷ καὶ ποῖος καὶ μέχρι ποίου σημείου ὑποχρεοῦται νὰ ὑπακούει». Κανεὶς ὅμως, κανεὶς ἀπολύτως «δὲν μπορεῖ νὰ καθορίσῃ τὸ σαφὲς μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀρχῶν ὄριον».

— Στὴν «*Πρωτῆ*» διηγήματα τοῦ Μυριβήλη καὶ ἐπιφυλλίδες τῶν Ἰ. Παναγιωτοπούλου, Σ. Σπανοῦδη, Φ. Πολίτη κλπ. Παραθέτουμε μερικὰς γυνῶμες τοῦ Φ. Πολίτη: «Μόνον ἡ πνευματικὴ οὐσία σώζει ἀπὸ τέτοιες βαθύτερες, συγκλονιστικὰς κρίσεις, ὡς τὴν σημερινήν... Σήμερα γὰρ μόρφωση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ σοβαρὸς λόγος. Δὲν τὴν παρέχουν οὔτε τὰ σχολεῖα μας, οὔτε τὰ πανεπιστήμια

Μόρφωση στὴ σημερινὴν περίστασιν θὰ πεί: ἡ δυνατότης λυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν καθαρὴν πνευματικὴν ζωὴν, τὸ ξάνοιγμα ἐμπρὸς στὸ λαίλαργο νεανικὸ βλέμμα τοῦ ἀπέραντου ὀρίζοντος καὶ πλάθει τὸ πνεῦμα· μόρφωση θὰ πεί: ἡ συναίσθησις πὼς καθέννας μας κρατᾷ τὴ μοῖρα του στὰ χέρια του, καὶ μπορεῖ μονάχος του νὰ κατακτήσῃ τὴ ζωὴν του καὶ τὴ λευτεριά του».

Ἐπίσης εὐμενέσταιται κρίσεις τοῦ κ. Κλ. Παράσχου γιὰ τὸ νέο βιβλίον τοῦ Κώστα Οὐράνη «*Sol y Sombra*». Ὁ κ. Οὐράνης γράφει, «εἶναι καὶ ἕνας πρώτης τάξεως πεζογράφος, ὁ καλύτερος, ἴσως, ἀνάμεσα στοὺς νεώτερους, πού ἔχουμε αὐτὴ τὴ στιγμὴ... Κατορθώνει ἕνα τόπον πού ἔχει χιλιοτριφεῖ ἀπ' τὴν ἀπειρία τῶν περιγραφῶν, νὰ τὸν βλέπῃ μετὰ μάτι νέον. Καὶ τὸ ὄραμα του αὐτὸ νὰ τὸ προσφέρει καὶ σὲ μᾶς, χωρὶς νὰ χάνῃ οὔτε ἀπὸ τὴν φρεσκάδα τοῦ χροῦματος του, οὔτε ἀπὸ τὸν παλμὸν του».

— Στὴ «*Ἀθηναϊκὰ Νέα*» εὐμενεῖς κρίσεις τοῦ κ. Γρ. Ξενοπούλου γιὰ τὴν γαλλόφωνον ποιητικὴν συλλογὴν «*Εἰκόνες*» τῆς δίδος Ζανέτας Λοβέρδου. Ἀναφερόμενος (ἐξ ἀφορμῆς τῆς συλλογῆς αὐτῆς) στὴ γενικὴ φιλολογικὴ κίνησιν τοῦ 1933, ὁ κ. Ξενοπούλος γράφει: «...Ἐνα μυθιστόρημα τοῦ Μυριβήλη—καλλίτερον ἴσως καὶ ἀπὸ τὸ πρῶτον του—τὴν περίφημη *Ζωὴ ἐν τάφῳ*—ἐν ἄλλο τοῦ Κοσμᾶ Πολίτη—ἀσφαλῶς ἀνώτερον ἀπ' τὸ *Δεμονοδάσος* πού τόσο μοῖ ἔκανε ἐντύπωσιν τότε—καὶ τοῦ Τερζάκη καὶ τοῦ Καραγάτση καὶ τοῦ Θεοτοκά—ἀληθινὰ αὐτὰ ἀποκαλύψεις—καὶ τοῦ Καστανάκη τὸ τελευταῖον μυθιστόρημα, καὶ τὴν ἐντυπώσιν ἀπ' τὴν Ἰσπανίαν τοῦ Κώστα Οὐράνη. Ἡ πεζογραφία μας ἐξημέωσε μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1933, τὸ μυθιστόρημα μάλιστα σηκώθηκε ψηλά, πολὺ ψηλά. Παράλληλα καὶ ἴσως ἦταν πολὺ φρεσκό—καὶ ἡ κριτικὴ. Τὸν Καραντώνη τὸν ἤξερα καὶ ἀπὸ πρὶν ἄλλ' αὐτὸν τὸν χρόνον μου ἀποκαλύφθηκε κριτικὸς μετὰ τὰ ὅλα του. Ἀπὸ τοὺς νεοφανεῖς εἶνε βέβαια ὁ καλλίτερος. Μὰ καὶ ἄλλοι νέοι κρίνουν σήμερον καλὰ».

— Στὴν «*Καθημερινή*» οἱ ἐντυπώσεις ἀπ' τὴν Ρωσίαν τοῦ κ. Ἐρριὸ καὶ ἀπὸ τὴν Βιέννην τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ν. Ι. Λούβαρη.

— Στὸ «*Ἀρχεῖον φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν*» (τεύχος Ἰανουαρίου 1934) δοκίμια τῶν κ. κ. Ραφαὴλ Δήμου «περὶ τοῦ μὴ ὄντος», Κωνστ. Τσάτσου «ἡ γνωσιολογία τοῦ Κάντ ὡς εἰσαγωγὴ στὴν ἰδεοκρατία» καὶ Ἰ. Θεοδωρακοπούλου «ἀληθινὸς δημοικισμὸς καὶ πνευματικὸς νεοπλουτισμὸς».

— Στὴ «*Νέα Ἔστια*» (τεύχη 1 καὶ 15 Ἰανουαρίου) ἡ γνωστὴ comedie τοῦ κ. Γρ. Ξενοπούλου «Ὁ Ποπολάρος», ἡ μελέτη τοῦ Stefan Zweig γιὰ τὸ Νίτσε κατὰ μετάφρασιν Π. Π. Παναγιώτου, διήγημα τοῦ Πέτρου Χάρη καὶ ἐνδιαφέρουσα, ὅπως πάντοτε, ἀνασκόπηση τοῦ δεκαπενθήμερου

— Στὸ «*Σήμερα*» (τεύχος 11-12) ἄρθρον τοῦ κ. Κ. Οὐράνη γιὰ τὴν πολιτικὴν καὶ τοὺς πολιτικούς μας ἀπ' τὸ ὅποιον παραλαμβάνουμε αὐτὸν τὸν ὠραιότατον ὄρισμόν τοῦ Πάολ Βαλερύ: «Πολιτικὴ εἶναι νὰ λὲς μετὰ ἔμφαση ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ σκέπτεσαι ἀληθινὰ μέσα σου, νὰ ὑπόσχεσαι τὰ ἀδύνατα, νὰ ἐκμεταλλεύσῃ τὴν εὐπιστίαν, τοὺς ἐνθουσιασμούς, τὰ ἐνστικτὰ καὶ ὅλες τὴς ἀνθρώπινες ἀδυναμίας καὶ χίμαιρας καὶ νὰ ὑπερβίλλῃς καὶ νὰ ὑποτιμᾷς μετὰ τὴν ἴδιαν ἀσυνειδησίαν...». Ἐπίσης τὸ δεύτερον περὶ Montaigne μάθημα τοῦ κ. L. Guichard: «ἡ σοφία τοῦ Montaigne». Ἀποσπῶμεν μερικὰς ἀπ' τὴς παρατιθέμενες σκέψεις τοῦ Γάλλου moraliste: «Τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἡ τέχνη μου εἶνε νὰ ζῶ... Ἀγαπῶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν καλλιέργειάν». «Ὁ θάνατος εἶνε πράξις μ' ἕνα μονάχα πρόσωπον».

«Σεβόμαστε τούς νόμους όχι γιατί είναι δίκαιοι αλλά γιατί είναι νόμοι». «Σε κάθε τι ή γέννηση είναι τρυφερή και αδύνατη τότε πρέπει ν' ανοίξεις τὰ μάτια γιατί όπως στην αρχή είναι δύσκολο ν' ανακαλύψεις τὸν κίνδυνο, έτσι αργότερα είναι αδύνατο νὰ βρεῖς τὸ φάρμακον».

—Στὴ «*Βραδυὴ*» κρίσεις τοῦ κ. Σωτ. Σκίπη γιὰ τὸ «Sol y Sombra» τοῦ κ. Κ. Οὐράνη Παραθέτουμε ἕνα χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα: «Ὁ Κώστας Οὐράνης εἶνε ἀληθινὸς ποιητὴς. Γι' αὐτὸ μ' ἐμπιστοσύνη διαβάσει κανεὶς ὅ,τι μᾶς δώσει. Ἔτσι καὶ τὸ τελευταῖο του βιβλίον, τὸ «Sol y Sombra», μορφές καὶ τοπεῖα τῆς Ἰσπανίας. Εἶνε κι' αὐτὸ ἕνα λυρικό του ὄμοιο ξέσπασμα. Μπορεῖ ὁ Καζαντζάκης, νὰ εἶναι πῶς στοχαστικός κι' ὁ Μελᾶς πῶς ποικίλος, ἀλλὰ ὁ Οὐράνης εἶναι πῶς ποιητὴς».

—Στὸν «*Ἐπιστημολόγο*» (τεῦχος Δεκεμβρίου) μελέτη τοῦ κ. Ἡρ. Ν. Ἀποστολίδη γιὰ τὸ χρονογράφημα.

—Στὸ «*Σκίσημα*» (τεῦχος Ἰανουαρίου) ἡ συνέχεια τῆς φιλολογικοκοινωνικῆς ἔρευνας μετὰ γνώμες τῆς κ. Γαλ. Καζαντζάκη καὶ τῶν κ. κ. Μπόγγρη καὶ Παπᾶ. Ἐπίσης ἐπισκόπηση τοῦ φιλολογικοῦ 1933 ἀπὸ τὸν κ. Μ. Χαννούση.

—Στὴ «*Νέα Ζωή*» (τεῦχος Ἰανουαρίου) ἄρθρον τοῦ κ. Η. Δελφοῦ γιὰ τὸ Stefan George κι' ἕνα μονόπρακτο τοῦ κ. Παν. Κ. Κανελλοπούλου μετὰ τὸν τίτλο «*Σταθμός*».

Α.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Μ. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ 14-ΑΘΗΝΑΙ

## ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

<b>Θούψον Ἄρ.</b> — <i>Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐπιστήμην.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Α. Δ. Σίδερη.	Δρ. 25.—
<b>Ἰνζενιέρος Ζ.</b> — <i>Ἡ ὑπόκρισις εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Α. Λαλεξίου.	» 20.—
<b>Κάτση Θ.</b> — <i>Φιλοσοφικά.</i>	» 20.—
<b>Καζάντζης Γ.</b> — <i>Ἡ φιλοσοφία τῆς Ἐρησικείας.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Π. Γρατσιάτου.	» 24.—
<b>Καρούτση Κ.</b> — <i>Ὀικονομικὴς Θεωρίαι τοῦ Καρλ Μάρξ.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Π. Πουλιποπούλου.	» 40.—
<b>Καρούτση Κ.</b> — <i>Οἱ Ἑρῶες.</i>	» 35.—
<b>Καρούτση Ι.</b> — <i>Ἀρχαῖαι Ἐρησικείαι καὶ Χριστιανισμός.</i>	» 30.—
<b>Καρούτση Ι.</b> — <i>Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.</i>	» 25.—
<b>Καρούτση Σπ.</b> — <i>Ἡ Ἰδέα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησι.</i>	» 60.—
<b>Καρούτση Κ. Α.</b> — <i>Ἡ ἀγωγή ἐπὶ τῆ βασιλείᾳ τῆς ἐπιστήμης.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Καζαντζάκη.	» 24.—
<b>Καρούτση Γ.</b> — <i>Ἡ ἐλευθερία τῆς Βουλῆσεως.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Α. Λαλεξίου.	» 35.—
<b>Καρούτση Κ.</b> — <i>Πνευματισμός καὶ θνητισμός.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Μ.χ. Κατση.	» 25.—
<b>Καρούτση Δ.</b> — <i>ΔιΨυχώσεσι εἰς τὴν λογοτεχνίαν.</i> <i>Ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ἑράματα.</i>	» 125.—
<b>Καρούτση Κ.</b> — <i>Ἡριτική τῆς Πολιτ. Οἰκονομίας.</i>	» 50.—
<b>Καρούτση Μ.</b> — <i>Μελέται περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Α. Γεωργιάδου.	» 32.—
<b>Καρούτση Ἐρρ.</b> — <i>Τὸ γέλοιο.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Ν. Καζαντζάκη.	» 24.—
<b>Καρούτση Ἐρρ.</b> — <i>Ἡ Δημιουργὸς ἐξέλιξις.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Κ. Θ. Παπαθεοδώρου.	» 50.—
<b>Καρούτση Ἐρρ.</b> — <i>Φαντάσματα καὶ ὄνειρα. Ψυχὴ καὶ σῶμα.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Α. Λαλεξίου.	» 25.—
<b>Καρούτση Ν.</b> — <i>Θεωρία τοῦ Ἱστορικοῦ ὀλισμοῦ.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Π. Ὀρφανοῦ. Τομοὶ 2.	» 90.—
<b>Καρούτση Γ.</b> — <i>Ὁ Δαρβινισμός.</i> Μετάφρασις ὑπὸ Α. Φαρμακοπούλου.	» 20.—

ΕΥΚΟΛΙΑΙ ΠΑΡΗΡΩΜΗΣ ΔΙΑ ΜΗΝΙΑΙΩΝ ΔΟΣΕΩΝ  
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΙΜΟΚΑΤΑΛΟΓΟΝ ΔΩΡΕΑΝ

# ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΔΡΥΘΕΙΣΑ ΤΩ. 1911

---

Κεφάλαια Μετοχικά και 'Αποθεματικά Δρ. 1.250.000.000  
Καταθέσεις τῆ 31 Δεκεμβρίου 1931 » 7.709.000.000

---

ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ  
ΥΠΟΚ/ΜΑΤΑ ΚΑΘ' ΟΛΗΝ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ  
ΠΡΑΚ/ΡΕΙΟΝ ΕΝ Ν. ΥΟΡΚΗ, 51 Maiden Lane  
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΕΝ ΣΙΚΑΓΩ, 33 S. Clark Street  
ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΑΙ ΕΙΣ ΟΛΑΣ ΤΑΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

---

## Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ἐκτελεῖ πάσης φύσεως τραπεζικὰς ἐργασίας εἰς τὸ ἐσωτερικόν  
καὶ ἐξωτερικόν ὑπὸ ἐξαιρετικῶς συμφέροντας ὄρους.

Δέχεται καταθέσεις

(εἰς πρώτην ζήτησιν, ἐπὶ προθεσμίᾳ καὶ ταμειυτηρίου)  
εἰς δραχμὰς καὶ ξένα νομίσματα μὲ μίαν εὐνοϊκὰ ἐπιτόκια.

---

## HELLENIC BANK TRUST COMPANY

NEW-YORK, 51 MAIDEN LANE

Ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος,  
συμφώνως μὲ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας τῆς Νέας Ὑ-  
όρκης, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐν Ἀμερικῇ Ἑλλήνων

Κεφάλαια ὀλοοχερῶς καταβεβλημένα Δολλ. 1.500.000